

B2P 33 H/38

• August 1940:

Consilii de Coroană în miez de noapte

magazin istoric

SERIE NOUĂ - MARTIE 1998

Director – redactor-șef
CRISTIAN POIȘTEANU

Secretari generali de redacție:
Ioana Ursu, Dorin Matei

Redactori:
Florentina Dolghin,
Ioan Lăcustă (responsabil de
număr), Doina Pascu,
Marian Ștefan

Secretar de redacție:
Theodor Liănos

Macheta artistică:
arh. Marian Oproiu

Corectura: Georgeta Apreotesei,
Constanța Avram

Dactilo: Floarea Dragne,
Tudora Petre

Consilier onorific:
Radu Ion Popescu

Editor: Fundația Culturală
Magazin Istoric

București, Piața Valter Mărăci-
neanu, nr. 1-3, sau prin Intrarea
Victor Eftimiu, nr. 2 (fostă
Dr. Marcovici), etaj III, camerele
281, 285, 287, Sectorul 1, Oficiul
poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702,
Cod 70711, Telefon: 315.09.91

Tipografia R.A.I. – „CORESI” –
București, director general Dumitru
Constantinescu; director comercial
M. Vlădeanu; director M. Soare

1 - 4 Bătrâne ziduri încărcate de istorie, la
hotarele din vechime ale **Tării Moldovei**: Soroca
(coperta 1) și Cetatea Albă (coperta 4). Reproduceri
din volumul **Politiile moldav. Artă moldovenească
din veacurile XIV-XIX**, de Pavel Bălan (foto),
Vlad Druc (text) și Eugeniu Barașkov (pictor),
Chișinău, Editura Timpul, 1985, din care reținem
și aceste rânduri: „Cetățile Moldovei... S-au înălțat
în șir pe vremuri de restriște pe malul Nistrului în
apărarea hotarului amenințat de cei nepoțiți.

În zidirea lor s-au împletit motivele vechilor
întărituri țărănești cu cele venite din rânduirea
fortificațiilor mediteraneene, genoveze, cât și unele
motive de izvod lituanian și armeano-georgian”

2 Contemporanii lui **Kankan Musa** au fost
imponenți de aur pe care îl azvârlea cu dârnicie
în stânga și în dreapta. În egală măsură
impresionează astăzi arta continentului negru.
Imaginea înfățișează un banal scaun, pe care artistul
zairez l-a realizat în lemn, cu un rafinament deosebit

3 Tema acestui ulei pe lemn, realizat pe la
1470-1480, de un Maestru renan și păstrat la
Leipzig, este inspirată din credințele populare
medievale. Tânăra încearcă să introducă scânteile
dragostei în inima reproducă din ceră a
logodnicului, care este prezent în cadrul ușii

Album istoric

Fotografii-document evocând trecutul românilor din Moldova
de dincolo de Prut. Aceste imagini, păstrate în colecțiile Bibliotecii
Academiei Române, sunt din anii de dinainte de unirea Basarabiei
cu România la 27 martie 1918 (cele cu text în limba rusă) și,
respectiv, din anii interbelici. Iată, Chișinăul acelor timpuri.
Planșa 1: Gimnaziul de băieți (sus) și o periferie a orașului.
Planșa 2: Teatrul Național (sus) și templul coral. **Planșa 3:**
Facultatea de teologie; jos: Liceul de băieți „Principele Mihai”
din Cetatea Albă. **Planșa 4:** Hala din Ismail (sus) și gara din
Ungheni

Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună

SUMAR

martie

1998

ACUM 80 ANI,
CEI DINTĂI
REVENIȚI ACASĂ

4 Dreptul nostru

C. STERE

5 Făptuitori și cronicari

ȘT. CIOBANU,
PAN HALIPPA,
D. BOGOS,
E. ALISTAR,
M. SCHINA

13 Cu toate forțele, într-o ofensivă întârziată

*Demersuri la Roma pentru
ratificarea actului Unirii
Basarabiei cu țara*

I. BULEI

18 Tihnită legănare a iluziilor

*Realitățile transnistriene și
adevăratele intenții ale
sovieticilor – necunoscute
clasei politice românești*

N.P. SMOCHINĂ

23 Tardiva tentativă de salvare a demnității naționale

*Iuliu Maniu se opune
cedării Transilvaniei*

I. HUDIȚĂ

29 La Curte, la Vodă Rareș

M.M. SZÉKELY

OPINII –
CONTROVERSE

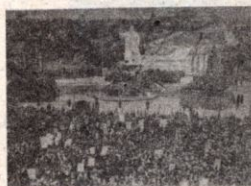
37 Cetatea Albă – Cetatea Neagră

M. ȘLAPAC

39 Peștele cel mare înghite pe cel mic

*Congresul de unificare
P.C.R.-P.S.D., februarie
1948*

I. SCURTU

46 Nu toată lumea a plâns...

*Reacții în armata română
la dispariția lui Stalin*

C. CRISTESCU

49 Generali români în prizonierat

*Capturați de sovietici,
unguri și germani*

AL. DUȚU, F. DOBRE

54 Cantina omeniei

*Trupele române aduc hră
nă populației din Simfe-
ropol, Crimeea*

P. OTU

CENTRIFUGA ISTORIEI

59 În umbra soțului

Interogatorii luate Mariei
Antonescu de Avram Buna-
ciu

M.-D. CIUCĂ

64 Atomul împărțit „frățește“

C. POPIȘTEANU,
D. MATEI

67 Prognosticul lui Șevardnadze

68 Profesioniștii riscului calculat

73 O aspirație cente- nară

Proiecte pentru o Cate-
drală a Neamului

GH. VASILESCU

MONARHII SUD-EST EUROPENE

77 Bulgaria

M. KUMANOV

72 Maica Tereza

J. TAMBOZI

EVENIMENT

82 Arnold Toynbee în România

C. POPIȘTEANU

SOCIETĂȚI ÎN TRANZIȚIE

83 Spania vizigotă

L. COLȚEANU

86 Scrisori de dragoste medievale

89 Kankan Musa, împăratul aurului

RUBRICI

33 NATO – o explicație istorică

E. PREDĂ

56 O dorință numită tramvai

88 Fundațiile Inter- naționale Constantin Brâncuși

81, 85, 94, 95

Cărți sosite; Rebus;
Dialog

CONSTANTIN STERE

În casa noastră

Astăzi noi trebuie să hotărâm aceea ce va avea o importanță hotărâtoare, extraordinară, asupra soartei viitoare a poporului nostru. Mersul de fier al istoriei pune asupra umezilor noștri o răspundere pe care noi n-o putem ignora cu nici un fel de sofisme.

Nimeni, înafară de noi, n-are dreptul să vorbească și să hotărască ceva în numele poporului Basarabiei. Noi suntem aduși aici prin acel proces elementar istoric, care distruge temeliiile cetăților și bastiliilor. Revoluția a adus la aceasta nu numai pe ruși, ci și pe întreg poporul românesc.

Voi ați aprins acea făclie de la a cărei flacără s-au aprins și au ars toate hârțile care împărțeau pe oameni în privilegiați și neprivilegiați. Voi ați creat din poporul moldovenesc un popor care n-are alt privilegiu mai înalt decât acela al muncii.

Acum sunteți chemați de istorie să duceți această flacără sfântă dincolo, ca să-i luminați tot așa pe frații voștri și să le rupeți lanțurile nedreptății de veacuri,

achitând prin aceasta datoria voastră față de frații care au venit în ajutorul vostru în cel mai greu moment istoric.

Astăzi noi proclamăm drepturile poporului suveran nu numai aici, în Basarabia, ci și drepturile tuturor fraților noștri, oriunde s-ar afla...

Unul din reprezentanții minorităților, un rus, a spus că, dacă se va face unirea Basarabiei cu România, toată intelectualitatea rusească va pleca de aici. Eu respect acest sentiment, fiindcă toate sentimentele sunt legitime, dar omul la

care sentimentele de legătură cu această țară sunt atât de slabe și șubrede poate să aibă același mod de judecată ca și populația băstinașă?

Poporul românesc n-a venit în Basarabia dinafară, el aici s-a născut, aici a fost acel cazan unde au fiert și s-au topit toate acele elemente din care s-a născut poporul român.

Noi n-avem unde ne duce și pe noi nimeni nu ne poate alunga din casa noastră.

(Cuvântare ținută în Sfatul Țării la 27 martie 1918; fragmente)

Martie 1918. Marea Unire

BASARABIA

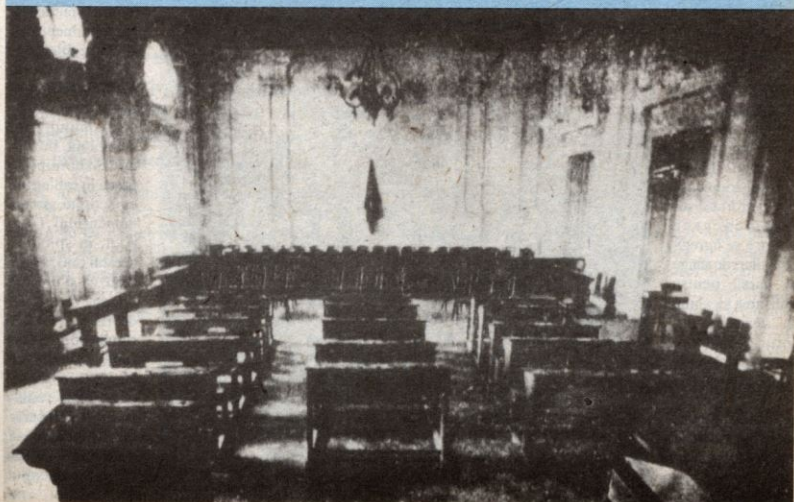
27 martie/9 aprilie, 15/28 noiembrie, 18 noiembrie/1 decembrie. Trei zile din același an, 1918, care au adus românilor realizarea marelui ideal al reunirii tuturor fraților într-un singur trup de țară. Basarabia, Bucovina, Transilvania s-au întors atunci, rând pe rând, la Patria română.

La 80 de ani de la Marea Unire, Magazin istoric își deschide paginile evocării acelor memorabile zile prin noi mărturii, noi documente, noi materiale ilustrative, întregind suita celor publicate, an de an, în cele peste trei decenii de neîntreruptă apariție. (Amintim Cronică Marii Uniri, din nr. 11, 12/1978 și principalele documente și evocări privind unirea Bucovinei și Basarabiei apărute în nr. 11/1990 și, respectiv, 3/1991.)

Prezentăm acum alte însemnări legate de Basarabia în zilele Marii Uniri, rămase în pagini de carte sau de ziare greu accesibile astăzi publicului larg de cititori și devenite, prin trecerea anilor, rarități bibliografice.

Ele sunt datorate câtorva dintre cei care, în urmă cu 80 de ani, s-au aflat în inima faptelor, completând astfel informațiile (cu care cititorii noștri au luat deja cunoștință) legate de unirea Basarabiei cu România.

I. LĂCUSTĂ

Lumina fețelor

Momentele premergătoare unirii, atmosfera de înălțare sufletească în care se declanșase mișcarea națională din Moldova de dincolo de Prut sunt astfel păstrate în amintirile acad. ȘTEFAN CIOBANU, profesor universitar la Chișinău și București, membru în guvernul Republicii Moldovenești, condamnat la moarte de bolșevici la 6 ianuarie 1918, sentință de care a reușit să se salveze.

Oricât ar căuta oamenii de carte să răscrolească țesăturile haotice ale istoriei, ca să încadreze unirea Basarabiei în legile ei, în mișcarea națională din Basarabia din anul 1917-18 rămâne ceva, ce nu se poate explica prin nici o teorie istorică și care mai degrabă aparține unui destin necunoscut, care împinge popoarele spre desăvârșirea și perfecționarea lor.

Cine putea să creadă că Basarabia, răpită prin intrigă și trădare, prin lăcomia vecinilor noștri, înăbușită printr-un regim sălbatec de deznaționalizare, de sugrumare a limbii populației băștinașe, va reveni vreodată la trunchiul neamului românesc? Cine putea să-și imagineze că un popor, a cărui conștiință era adormită timp de un veac, se va readepta, că o ramură a neamului nostru, socotită pierdută pentru ideea națională, va reinvia vreodată la o viață nouă?

Și cu toate acestea, în momentul când întreg poporul românesc face o sforțare supraomenească pentru a se întregi, când râuri de sânge se varsă pentru realizarea idealului de veacuri, poporul românesc din Basarabia fu atras de o putere nevăzută și intră în luptă, pentru aceleași aspirațiuni, pentru același ideal. El își cere imperios dreptul

lui la viață. Din martie 1917, când izbucnește revoluția rusă, poporul românesc din Basarabia trece printr-o frământare adâncă, printr-un zbucium sufletesec necunoscut până atunci. Se țin lanț congrese ale învățătorilor, ale preoților, ale țăranilor, ale cooperativelor, la care se cere la început autonomia provinciei noastre. Basarabia declară vîguros că ea nu-și mai poate învăța copiii săi în școli cu limba străină, că ea nu mai poate asculta slujba divină în altă limbă, decât în limba populației ei, că poporul românesc nu mai poate fi batjocorit cu injuria de „cap de bou”, că vrea să-și aranjeze viața lui națională așa cum îi dictează trecutul și tradițiile lui seculare.

Mișcarea națională din Basarabia a fost atât de puternică, încât puse pe

gânduri guvernul rus din Petrograd, care își trimite un comisar al său, pe senatorul Socolov, ca să vadă ce e de făcut. Acoperiți de insulte și de amenințări, cu primejdia vieții, conducătorii mișcării nu depun armele. Dar a trebuit o forță pentru ca aspirațiunile noastre să poată fi realizate, căci drepturile pe atunci se puteau cucerii, nu cerși, și acea forță au fost ostașii noștri, care fuseseră chemați să-și lase osemintele pe vastele câmpuri de luptă, să-și verse sîngele pentru un ideal străin sufletului lor, contrar idealului nostru național.

Dar ei, chiar în ceasul când își dădeau sufletul, nu uitau obârșia lor, neamul, graiul lor, asemenea cavalerilor medievali, care mureau cu numele adorației lor pe buze. În această privință avem o

mărturie prețioasă. Fostul arhiepiscop al Basarabiei, Serafim, unul din cei mai înverșunați prigonitori ai românismului din Basarabia, în timpul războiului se găsea în calitate de episcop al guvernământului Tver. Aici, în spitalele acestui oraș, se găsea, ca și în toate orașele, o mulțime de răniți, soldați români din Basarabia. Și iată că acela, care distrugea cărțile românești din Basarabia, se adresează cu o scrisoare către arhiepiscopia Chișinăului, cu

Al. Marghiloman și suita sa, în martie 1918, la Sfatul Țării; în p. 5: sala în care s-a votat unirea Basarabiei cu România

rugămintea de a trimite cărți moldovenești pentru soldații moldoveni răniți. „Nu vă puteți imagina”, scrie Serafim (scrisoarea se păstrează în biblioteca Muzeului de arheologie bisericească din Chișinău), „ce bucurie le face acestor răniți a-mintirea despre neamul lor. Numai la întrebarea «Știi moldovenește» li se luminează fețele”.

Monument ridicat în grădina Catedralei din Chișinău în amintirea eroilor luptei naționale: Simion Murafa, Al. Mateevici, Andrei Hodoroaga

Și acei care nu și-au dat sufletul pe câmpurile de luptă se adună pe toate fronturile, se organizează în unități naționale, scot rezoluții de protestare contra regimului rusesc, cer drepturi și, în cele din urmă, se adună la congresul din Chișinău. Și congresul ostașilor moldoveni din

octombrie a știut să se identifice în întregime cu idealurile neamului românesc, cu năzuințele și sentimentele populației românești din Basarabia. Ei aduc cu sine din tranșee setea nepotolită de dreptate, ei simt freamătul conștiinței naționale, ei acumulează aspirațiunile

moldovenilor, ei simt nedreptatea de veacuri, trecutul de durere al neamului.

Și au făcut ceea ce noi, civilii, doream, dar nu aveam puterea s-o facem. Ei proclamă autonomia Basarabiei, dau naștere organului revoluționar „Sfatul Țării”, care a știut să sesizeze problema mare pusă de istorie, au simțit chemarea sângelui populației băștinașe...

Peste o lună se convoacă „Sfatul Țării”, care dă naștere guvernului Republicii Moldovenești. De la autonomie urmează treptat independența Republicii și, în cele din urmă, actul măreț al Unirii!

(Din vol. *Regele Ferdinand I și unirea Basarabiei*, Chișinău, 1939)

„Avem frați în România”

PAN HALIPPA, unul dintre fruntașii luptei naționale, întemeietorul ziarului Cuvânt moldovenesc, s-a aflat în vara lui 1917 în capitala Rusiei revoluționare pentru a discuta cu guvernul Kerenski unele măsuri privind organizarea statului moldovenesc.

Iată ce relatează:

Am avut prilejul în luna iunie 1917 să stau de vorbă la Petrograd cu oameni politici din anturajul lui Lenin, pe culoarele Adunării Deputaților muncitori, soldați și țărani din toată Rusia, unde am fost trimis de Adunarea țăranimii basarabene.

Între alții erau Troțki, al doilea fruntaș bolșevic după Lenin, Lunacearski – viitorul comisar al poporului la instrucția publică – și faimosul praporscic Krilenko, pe care îl cunoșteam de la Universitatea din Dorpat.

Le spuneam lor, precum le spuseseam și miniștrilor socialiști

revoluționari, Kerenski și Cernov, situația de plâns a moldovenimii muncitoare din Basarabia, care, în urma concepției politice a cârmuitorilor țariști, a rămas fără conducători firești, care s-o ajute să iasă din starea de întinerie și mizerie în care se găsea.

Le ceream concursul pentru redobândirea fondului străns de administrația țaristă din exploatarea moșiilor mănăstirești din Basarabia închinată instituțiilor religioase din Orientul ortodox. Îi întrebam apoi cu ce ar putea să ne ajute statul sovietic în chestiunea

vitală pentru Basarabia de a naționaliza școala.

Troțki îmi aduce vorba despre România pe care o cunoștea. Krilenko mi-a spus într-o zi că Vladimir Ilici Lenin îmi trimite sfatul să nu ne pierdem vremea la Petrograd, ci să ne căutăm de treabă cu Basarabia, cât despre promovarea problemei culturale, să nu uităm că avem frați în România, ce pot să ne fie de folos.

Am rămas adânc impresionat de sfatul șefului nediscutat al bolșevicilor.

(Din articolul *Basarabia noastră*, în *Viața Basarabiei*, aprilie 1941)

Congresul militarilor hotărăște autonomia

La 20 octombrie 1917, la Chișinău s-au deschis lucrările Congresului militarilor moldoveni care avea să stabilească statutul Basarabiei: autonomie sau alipirea la Rusia. D. BOGOS, șeful de Stat major al armatei Republicii Moldovenești, relatează.

Zi ploioasă de toamnă. Chișinăul, care tresărise de câteva ori din cauza împușcăturilor derbedeilor, se deșteaptă. Nori groși, cenușii și apropiați de pământ cerneau o ploaie mărunță, care pătrundea până la oase. Multe case au fost luminate toată noaptea. Acolo se lucrase. Noroiul lipicios atât de specific Chișinăului se înclăia de cizmele soldaților și cinovnicilor, care se îndreptau, care spre piață, care spre slujbe. Nimic extraordinar în aspectul general al orașului, dacă nu o oarecare indolență... Sau această indolență era vizibilă numai aceluia ale căror gânduri nu zburau decât spre localul unde trebuia să se ia o rezoluție hotărâtoare. La ora indicată împrejurimile „Sălii Eparhiale”, unde trebuia să aibă loc congresul, încep să se populeze. Curând o veste străbătu ca fulgerul printre moldoveni: un eșalon de 800 oameni cu 25 ofițeri ardeleni sosiseră în gara Chișinău cu direcția spre frontul românesc. Câțiva moldoveni mai entuziaști în frunte cu d-nii Grigorie Cazaciu și maior Cateli se reped la gară pentru

a aduce cu ei la congres pe ardeleni, să se bucure și ei de sărbătoarea cea mare a moldovenilor.

Zis și făcut.

Voluntarii ardeleni străbat străzile Chișinăului în marș vitejesc și intrând în „palatul Unirii” (Sala Eparhială), urale nesfârșite îi întâmpină. Se organizează repede un festival național. Un ofițer declamă *Vrem Pământ*, un cor de învățători cântă sub conducerea părintelui Berezovschi *Deșteaptă-te române* și *Imnul Unirii*. La congres luase parte peste 500 de delegați, împuterniciți ai celor 250 000 de ostași de pe fronturi. Se alege președinte al congresului rotmistru (maior) V. Cijevschi, iar ca vicepreședinti: d-nii Păscăluță, Braga și Pântea. Ca secretari se aleg d-nii Holban,

Plătică, Rugină, Cotoros, Lungu și Buga.

La deschiderea ședinței vorbește d-nii V. Cijevschi, felicitând pe congresiști, Pan Halippa, în numele Cuvântului Moldovenesc și în numele Partidului Național vorbește dl. T. Ioncu, etc. Impresionabilă a fost declarația patriotului Toma Jalobă de peste Nistru, care, vorbind în numele compatrioților săi, arată suferințele lor și fatalitatea care-i face să rămână despărțiți de frați din cauza Nistrului.

La această manifestație națională nu se așteptau adepții unirii cu Rusia. Pe de altă parte, delegații care luaseră contact cu Kerenski și cărora li s-a pus în vedere despre tactica „separatiștilor” au fost alarmați de prezența ardelenilor.

Atunci pentru a zădărnici influența pe care ar fi putut-o avea aceștia în sânul unui congres care trebuia să ia rezoluții foarte importante, s-au dat la o manifestație ticăloasă contra propriilor frați. O parte din congresiști, care au căzut mai de mult sub influența „Comitetului din Chișinău”, au

Deputați în Sfatul Țării

fost atâtați contra „separatiștilor”. De data aceasta însă manifestația s-a îndreptat contra ardelenilor.

A fost un moment penibil și dureros pentru adevărații moldoveni. Scandalul pus la cale de instigatori are loc și cu greu este aplanat. După câțiva timp ardelenii

Membrii Blocului Moldovenesc din Sfatul Țării

părăsesc sala, ducându-se la gară, ca să-și urmeze drumul. S-a crezut că odată scandalul terminat congresul își va relua lucrările. N-a fost însă, așa. Instigatorii scandalului în adevăr înregistrează cu satisfacție prima manifestație ostilă „autonomiei Basarabiei”. Atmosfera era de fapt favorabilă lor și niciodată moldovenii nu erau mai departe de „autonomie”, ca în momentul acela. Totuși pentru a fi și mai stăpâni pe situație instigatorii au continuat: „Ha! Vedeți! au chemat români să vă arunce în brațele lor, să vă ia pământul și «sloboda»!” Și pentru a putea anihila cu desăvârșire influența delegaților soldați moldoveni de pe frontul românesc din Moldova, adepții unirei cu România, au căutat atunci să lovească în reprezentanții comitetului moldovenesc din Iași, arătând pe Gr. Caraciu, ca cel mai vinovat, acela care s-a dus la gară să aducă pe ardeleni.

Își poate face oricine o idee despre rezultatul acestor vinovate instigații. Adepții „Comitetului Central din Chișinău” s-au repezit la tânărul deputat. În mijlocul scandalului provocator, Grigorie Cazaciu a scăpat numai grație voinei sale.

În urma acestui al doilea scandal, biroul congresului a fost nevoit să

ridice ședința de dimineață. Dar n-a fost numai acesta singurul efect al acestor două scandaluri. Aceeasi cauză a provocat două efecte.

Dacă demagogia unor răătăcii perpetuu a provocat scandalurile de mai sus, a mai avut darul să apropie într-o unire și mai strâns pe cele două comitete: comitetul moldovenesc din Odessa, de sub președinția d-lui Catelli, și acela din Iași, de sub președinția d-lui Scobiola, și grupul „separatiștilor” din Chișinău, cari și-au dat socoteală de greutatea ce le vor întâmpina pentru izbândă cauzei naționale.

Sub aceste impresii, aceste elemente s-au întrunit imediat după scandal la Hotelul Londra, unde au stabilit în pripă un program comun de luptă. Au hotărât în primul rând să provoace în congres o lungă obstrucție pentru a nu lăsa timp celorlalți demagogi să mai influențeze asupra congresiștilor.

În adevăr, imediat cum s-a deschis ședința de după amiază, toți „separatiștii” în frunte cu d-nii: Tațnu, Secara, Scobiola, Grigorie Cazaciu, Crihan, Morariu, Catelli, Osoian, Mateiu I. Codreanu, Păscăluța etc. s-au înscris la cuvânt. Nimeni din oratorii adversi n-au mai putut influența congresul. Tactica preconizată la consfătuirea de la Hotelul Londra a fost minunată,

oratorii nu dădeau răgaz congresiștilor să ia cea mai mică odihnă. Încăpățânați în entuziasmul lor tineresc, convinși de cauza frumoasă ce o apărau, perseverenți, sinceri și călduroși în expunere, unde vibra un pur naționalism, șampionii cauzei sfinte luptau pentru

terenul pierdut dimineață prin agitațiile demagogice ale perpetuu răătăciilor.

Seara de toamnă începuse încetul cu încetul să se coboare. Afară ploaia continua mărunță, înăuntru – în sală – frazele moldovenilor oratori loveau mereu cu continuitate și metodic pereții inimilor împietrite ale celor câțiva răătăcii.

Târziu de tot când prietenii rușilor nu mai puteau să înregistreze vre-un succes, cauza pentru care se luptase și se lucrase atât amar de vreme, cauza pentru care Hodoroja și Murafa mușcase pământul, primii martiri moldoveni răpuși mișelește, cauza poporului moldovean fu câștigată.

Congresul hotărâște autonomia!

Au fost scene mișcătoare. Prin simplitatea lor acești băieți ai pământului moldovenesc se embrățisau și plângeau ca copiii de bucurie. A doua zi tactica moldovenilor continuă. Cuvântările se țin lanț. După ședința de dimineață urmează cea de după amiază. Tactica continuă ca mai înainte. Manifestația a decurs într-un entuziasm de nedescris și s-a terminat numai seara târziu intonându-se cântecele *Deșteaptă-te române* și *Pe-al nostru steag*.

(Din volumul *La răspântie. Moldova de la Nistru în anii 1917-1918*, Chișinău, 1924)

Ziua sfântă

ELENA ALISTAR a fost singura femeie deputat în Sfatul Țării (Magazin istoric, nr. 3/1993), ale cărui lucrări s-au deschis la Chișinău la 21 noiembrie 1917. Iată cum evocă, într-o conferință din 1930, atmosfera în care și-a desfășurat lucrările acest organism creat pentru conducerea treburilor Basarabiei până la alcătuirea Adunării Constituante.

Era o zi foarte frumoasă. La Sobor s-a oficiat Serviciul Divin de către Preasfințitul Gavriil, în românește.

La ora 12 a avut loc ședința solemnă, sub președinția d-lui N.N. Alexandri, ca cel mai în vârstă dintre deputați.

Când d-sa a pronunțat cuvintele: Declar prima ședință a „Sfatului Țării” deschisă, d-sa a vărsat șiroaie de lacrimi, împreună cu aproape tot auditoriul, între cari erau foarte mulți basarabeni, boieri și țărani, toți membri ai „Sfatului Țării” și mulți români din toate provinciile din Regat, ca: Ghibu, Tofan, Cioflec, Marian, Boga, Oancea.

Toți erau așa de emoționați încât a urmat o tăcere mormântală, care a impresionat și pe cei mai străini. Cu drept cuvânt se poate zice că fiecare a simțit atunci că în sufletul său a intrat chiar însuși Dumnezeu. Atunci au fost felicitați de Polonia și Ucraina prin reprezentanții lor și de toate categoriile funcționarilor și a instituțiilor județene din Basarabia.

Primul care ne-a recunoscut ca autoritate a fost dl. comisar al „Stăpânirii vremelnice” a lui Kerenski, proprietarul Kristea. Mulți, dacă nu aproape toți dintre noi, uită ce însemnătate au avut oamenii, care în calitate de delegați ai instituțiilor ne-au recunoscut atunci ca autoritate supremă în Basarabia, ca de ex. dl. Codreanu din partea

C.F.R.; Nemțeanu, din partea poștelor; Ioncu, din partea Administrației Financiare, Suruceanu, din partea zemstvei guberniale; Ghenzul, din partea cooperativelor etc.

În ziua de 6 Decembrie s-a citit proclamația „Sfatului Țării” cu caracter ultrademocratic și revoluționar, deși nu erau toți de aceeași părere.

Aceasta a fost impusă de împrejurări. Ne găseam înconjurati de o mulțime de armată rusă, bolșevică, care în orice moment ne putea distruge, dacă mergeam în contra principiilor lor. S-a proclamat Basarabia ca Republică Moldovenească în federație cu Marea Republică Rusă.

Pentru ca să se lucreze mai sigur în „Sfatul Țării” s-a hotărât a se forma cohorte soldățești pentru județe sub conducerea d-lui

Delegația basarabeană care a adus la Iași vestea Unirii (de la stânga la dreapta): Șt. Ciobanu, I. Pelivan, Pan Halippa, dr. D. Ciugureanu

Crihan iar în Chișinău s-a format un Regiment moldovenesc. Aceste organizații s-au făcut și în vederea apărării contra armatei a IV-a și a IX-a rusă, care se întorcea prin Basarabia de pe frontul românesc și care începuse a devasta și a distruge totul în calea ei. Spre regret însă, cohortele și mai cu seamă Regimentul moldovenesc, fiind format din elemente de pe același front, erau molipsiți de aceleași idei și îndepărtau armatele pentru a devasta ei. Atunci, într-un șir de ședințe, s-a discutat modalitatea prin care am putea ieși din această înecăcitură. S-au emis multe păreri și toți au hotărât a se invita o armată bine organizată.

Sigur că Blocul Moldovenesc și o parte din Partidul Țărănesc a fost de părere a se invita numai armata română.

În ce privește cealaltă parte din Partidul Țărănesc, și mai cu seamă minoritarii, au fost contra acestei invitații, propunând a se chema ucrainenii, cerchezii etc. În timpul când aveau loc ședințe furtivoase, dimineața și seara, în scop de a convinge pe toți că singura armată care ne convine e armata română (ședințe periculoase pentru viața tuturor membrilor din Blocul Moldovenesc) un grup de români inimoși și îndrăzneți – Pelivan, Ciugureanu și pare că și Codreanu – au plecat cu automobilul la Iași, unde au invitat armata noastră ca

să vină și să ne apere interesele naționale în Basarabia.

Astfel, în momentul când Blocul Moldovenesc a scos această hotărâre, armata noastră vitează era deja intrată în Basarabia, prin mai multe puncte. A fost înștiințat și regimentul format din prizonieri români și transilvăneni din Kiev, care

a sosit în ziua de 6 ianuarie 1918 la gara Chișinău, unde au fost întâmpinați de soldați bolșevici din Chișinău. Atunci au fost și câteva victime din acești frați transilvăneni. Să le fie țărâna ușoară.

Sângele vărsat de ei a trezit și mai mult spiritul moldovenilor din Basarabia. Între 6-13 ianuarie s-au petrecut multe frământări în toate organizațiile politice din Chișinău, mai cu seamă între membrii „Sfatului Țării” și membrii „Front-otdel” (organizație bolșevică) care venise să ia cărmuirea Basarabiei. În acest timp s-au evidențiat mulți din membrii „Sfatului Țării” prin curaj, devotament, căci, gata oricând să întâmpine moartea, ei vizitau sovietele soldățești și „Front-otdelul” în scop de a-i convinge să părăsească Basarabia în pace, asigurându-i ei victoria va fi a noastră, căci populația e cu noi. Studențele basarabence au intrat în serviciu ca surori de caritate în lagărul bolșevic din Chișinău și, vorbind bine rusește și informându-i în interesul nostru, au servit mult cauzei naționale. S-a evidențiat îndeosebi diplomația membrilor „Sfatului Țării”, prin faptul că au reușit să-i

Primul ministru, I.I.C. Brătianu, în vizită în Basarabia, în 1924

silească pe bolșevici a părăsi Chișinăul.

În timpul acesta cu adevărat periculos și tulbure s-au distins: Erhan, Pântea, Sinicliu, Ciornei, Buzdugan, Crihan, Cazaciu și mulți alții. Pe Sinicliu și Ciornei i-am văzut cum umblau călări din curte în curte prin tot orașul, ca să convingă populația de a se purta bine, ca nu cumva să provoace vre-o neliniște. Eu, fiind deghizată ca țărâncă, i-am văzut și i-am auzit, fără ca să fiu cunoscută de dânsii. Populația nu era dispusă dușmănos, din contră, mulțumea lui Dumnezeu, că se va termina cu devastările.

În noaptea dinspre 13 ianuarie 1918 au plecat ultimii bolșevici. În ziua de 13 ianuarie a sosit și armata noastră vitează în Chișinău, întâmpinată fiind cu flori, pâine și sare.

Multă bucurie a fost în inimile tuturor. Chiar și dușmanii noștri se bucurau că au scăpat cu viață de devastările bolșevicilor. În ziua de 24 ianuarie 1918 s-a proclamat independența Republicii Moldovenești, deslipindu-se de marea

Republică Rusă. Au mai urmat multe sedințe, în care s-a lucrat tot pentru Unire și în ziua de 27 martie s-a înfăptuit Unirea Basarabiei cu Patria Mamă, sub guvernul Marghiloman.

Cu câteva zile înainte, a sosit dl. Marghiloman cu dl. Stere spre a se înțelege și a stabili condițiile Uni-

rii, care de altminterale era hotărâtă încă atunci, când am deschis „Sfatul Țării”, dar numai ca chestie de tactică am lăsat-o după ce va sosi armata.

Tinerii deputați, ca Crihan, Buzdugan și alții, au dat dovadă de multă energie în alcătuirea condițiilor de unire.

E de notat că pentru Unire au votat mulți din țărani din Partidul Țărănesc, partid care înainte era contra Unirii. Ei spuneau: „În chestii naționale suntem toți moldovenii împreună, deși în chestia agrară suntem de altă părere”.

Această zi este sfântă pentru noi, basarabenii. E greu de descris toată bucuria ce o simțeau mai cu seamă acei care și-au expus viața în nenumărate rânduri pentru această sfântă idee. Când ne-am văzut visul îndeplinit, am zis: „Mare ești Doamne! Și mari sunt minunile Tale!”

Adevărat, numai Dumnezeu a fost acela care a înfăptuit idealul nostru. Nu degeaba pe stema Țării noastre sunt scrise cuvintele: „Nihil sine Deo”.

(Din vol. *Mișcarea națională în Basarabia*, Chișinău, 1930)

Torentul a pornit din sate

Memorabila zi de 27 martie 1918 este evocată și de generalul M. SCHINA, comandantul Diviziei 1 infanterie care, de la 21 ianuarie 1918, se afla în Basarabia.

Intrunirea Sfatului Țării era hotărâtă pentru o oră înainte de amiază și votarea Unirii urma să se facă la 1 p.m. când șeful guvernului [român, Al. Marghiloman] era să fie anunțat pentru ca cortegiul să pornească de la Comandamentul Corpului de armată la Sfatul Țării.

Aici urma ca președintele Consiliului de Miniștri să fie primit în ședință solemnă pentru a răspunde în numele M.S. regelui la acceptarea actului Unirii.

La ora 2 p.m. nu sosise încă avizul că cortegiul este așteptat.

Avioanele zburau rotindu-se deasupra comandamentului, pregătindu-se să însoțească în văzduh drumul cortegiului până la Sfatul Țării; spectacol ce nu s-a putut produce, fiindcă piloții și-au pierdut răbdarea. Poți să aștepți pe un scaun ce stă pe pământ, dar nu în carlinga unui avion ce zboară.

Oră după oră, cadranul continua rotațiunea acelor, însemnând mersul timpului ce nu știe să poposească. Neliniste și enervare cuprinde asistența și pe șeful guvernului care

este înștiințat să aibă încă răbdare și că discuția în jurul unor condițiuni fără rost este foarte aprinsă în Forul ce era chemat să notifice voința unui popor.

Soarele care strălucește tot timpul unei frumoase zi de primăvară începe să apuie și când întunericul vrea să învăluie ultimele culori ale crepusculului, sosește în fine după 7 ore de așteptare știrea că șeful guvernului este invitat să poștească la Sfatul Țării.

Cu sufletul puțin amărât am ajuns în fine la Sfatul Țării și suind treptele marelui local, vedem așteptând pe șeful guvernului, singur în capul scării... pe cine?... pe Stere!, care cade în brațele lui Alexandru Marghiloman! Și după ce s-au îmbrățișat aveau amândoi ochii umezi și înroșiți...

Unirea Basarabiei nu s-a făcut la București.

Unirea Basarabiei s-a făcut în sate de întreaga țărânie moldovenească și torentul a pornit de la nord, cu atâta putere și entuziasm în jos, încât chiar dacă Sfatul Țării ar mai fi

întârziat votarea, ar fi fost copleșit și târât de curentul poporului moldovenesc.

Este un adevăr istoric pe care cei care l-am trăit avem datoria să-l strigăm pentru gloria însăși a moldovenilor basarabeni.

Țăranul basarabean a avut cel dintâi intuitiunea momentului istoric al Unirii. Țăranul basarabean a simțit clocotind în vinele lui sângele Patriei sale.

Sunt cuvintele memorabile ale lui Ciobanu [țăran din Bălți, într-o cuvântare din 5 martie 1918 - n.n.]: „Să știți dv., că fiii Basarabiei văzând abia brațele mamei sale deschise, fierbinte s-au aruncat și au căzut cu capul la pieptul mamei sale“, pe care avem datoria să nu le uităm, să le reamintim, să le spunem și să le repetăm cu tărie, ca să fie auzite nu numai în țară pentru cinstirea țăranului basarabean, dar și depărte peste hotare, pentru afirmarea necontestată a dreptului nostru istoric.

(Din vol. *Basarabiă, ianuarie 1918-iunie 1919*, București, 1938) ■

UN GÂND PE LUNĂ

„Atunci când prezentul ei real și istoria reală e transformată în ficțiune, cetățeanul e lipsit de motivația de a acționa, se simte scutit de răspunderea civică și crede că nu mai are posibilitatea de a interveni într-o istorie al cărei scenariu e ireversibil, gata scris, interpretat și filmat. Astfel ne vom îndrepta către o lume fără cetățeni, către o lume de spectatori, o lume care, deși are forme democratice, e pe cale să se transforme într-o societate letargică de oameni resemnați, pe care și-o visează orice dictatură“.

Mario Vargas Llosa, scriitor peruan

ROMA, 1924-1927.

O OFENSIVĂ DIPLOMATICĂ ÎNTÂRZIATĂ ȘI DIFICILĂ

ION BULEI

La 28 octombrie 1920, principalele mari puteri, organizatoare ale Conferinței de pace de la Paris, respectiv, Franța, Marea Britanie, Italia și Japonia (S.U.A. se retrăseseră între timp de la lucrările Conferinței; Magazin istoric, nr. 11, 12/1987), printr-un tratat semnat cu România, recunosc suveranitatea acesteia asupra teritoriului dintre Prut și Nistru (Magazin istoric, nr. 8/1994). Cu alte cuvinte, recunosc unirea Basarabiei cu România decisă de Sfatul Țării la 27 martie/9 aprilie 1918.

Tratatul acesta însă, ca orice tratat, nu putea intra în vigoare decât după ratificarea lui de către instituțiile abilitate ale tuturor statelor semnatare. Primul stat care procedează astfel e Marea Britanie, la 14 aprilie 1922. Al doilea e Franța, la 24 aprilie 1924 (ratificarea nu se obține însă fără însemnate concesii economice făcute de România).

Rămăneau Italia și Japonia. Diplomatia română își îndreaptă eforturile către Italia. Făcuse greșeala de a nu fi inițiat demersuri diplomatice la Roma mai devreme (se așteptaseră clarificări în viața politică italiană). Acum, în 1924, când diplomații români încep să „pipăie” terenul român, același lucru îl face și diplomația sovietică. De fapt, românii intră în acțiune sesizați de demersurile sovietice. La 28 februarie 1924 I.G. Duca, ministrul de externe, telegrafiază la Roma, lui

Emil Lahovary, ministrul român în capitala Italiei: „Rog telegrafiați dacă este exact că Sovietele au intervenit pe lângă guvernul italian ca să nu ratifice tratatul Basarabiei”. La 2 martie, Lahovary discută cu Contarini, subsecretar de stat la Ministerul de externe italian. Acesta neagă existența vreunui demers sovietic. În realitate, acest demers fusese însă făcut, după cum o confirmă mai târziu Mussolini, în timpul audienței pe care i-o acordă la 5 septembrie 1924 lui Al. Constanțescu, ministrul agriculturii și domeniilor în guvernul lui I.I.C. Brătianu. Fusese însă făcut sub formă privată. Ambasadorul Rusiei Sovietelor la Roma, Constantin Iurenev, îi ceruse o audiență particulară lui Mussolini. El îi spusese liderului italian că Rusia nu intenționează să facă un război pentru Basarabia, dar ea avea drepturi asupra acestei provincii, deoarece populația ei rurală era rusească (cea urbană fiind evreiască), iar la Moscova exista un Comitet Basarabean care cerea unirea Basarabiei cu U.R.S.S. Tot el îi vorbise lui Mussolini despre crearea unei Comisii ruso-române, prezidată de un neutru, care să înfăptuiască un plebiscit în Basarabia, fiind sigur că acesta va da câștig de cauză Uniunii Sovietice.

În diplomatie, trei din patru fac zero. O lecție pe care, din cauza propriei neputințe, am plătit-o scump. Am învățat ceva din ea? O poveste puțin cunoscută despre jocul abil al marilor puteri

Din nou cu un pas în urmă

Astfel, la Roma începe războiul diplomatic sovieto-român pentru neratificarea sau ratificarea Tratatului de la Paris din 28 octombrie 1920. Pentru Lahovary, disputa începe cu stângul. El nu prinde prima mișcare sovietică. Încearcă să recâștige teren, sondând cabinetul lui Mussolini asupra eventualelor doleanțe italiene în schimbul ratificării. Rămâne cu convingerea că trebuie rezolvată chestiunea despăgubirilor italienilor atinși de expropriările din Basarabia de după război. Scrie în acest sens la București, la 19 martie. I.G. Duca îi răspunde imediat: „Hotărârea noastră de a despăgubi pe proprietarii italieni din Basarabia în același mod ca pe cei francezi și englezi a fost luată mai de mult de noi. Până azi nu avem cunoștință decât de cazul Malavassi a[le] cărui drepturi se stabilesc după cum am comunicat-o și Legației italiene. N-am să adaug ce bună impresie ar face în aceste condiții mai ales o grabnică ratificare a tratatului Basarabiei“. Lahovary comunică la Roma disponibilitatea Bucureștilor. Demersurile continuă și asupra unor oferte economice românești. Pentru a le da și mai multă consistență, în septembrie 1924 e trimis la Roma ministrul Al. Constantinescu. Mussolini, care-l primește în audiență, îi declară că în ceea ce privește tratatul pentru Basarabia, el va ține cuvântul dat de Italia și va examina forma legală sub care să fie făcută ratificarea: decret-lege, lege. Mai mult, el se oferă să intervină pe lângă Soviete pentru ca acestea să recunoască unirea Basarabiei cu România. În ce condiții? Printr-un schimb: Basarabia contra tezaurului României de la Moscova (nu reiese dacă ideea i-a fost sugerată de Constantinescu, nici dacă acesta a fost de acord cu inițiativa). Mussolini a lăudat marile servicii adus de România civilizației europene prin înfrângerea revoluției lui Bela Kun, care

acționase mână în mână cu bolșevicii. Lăsa astfel impresia clară că nu avea deloc la inimă regimul bolșevic.

În urma întrevederii Mussolini-Constantinescu, la Roma se răspândește zvonul că Italia e de acord cu ratificarea tratatului basarabean, dar deocamdată nu va da publicității această decizie. Agenția italiană de presă „Volta“ (era o agenție semioficioasă, folosită de Palazzo Chigi ori de câte ori voia publicarea unor comunicate tot oficiale dar nu atât de pronunțat oficiale ca acelea date de Agenția „Stefani“) dă o dezmințire la 22 septembrie. Ulterior, dezmințirea e reluată de „Stefani“, spre bucuria ziarului comunist *Unita*, care, firește, susținea punctul de vedere sovietic. Intervenise Constantin Iurenev, ambasadorul sovietic la Roma, solicitând expres poziția cabinetului Mussolini în urma zvonurilor care circulau în capitala italiană. Comentariul ziarului *Unita* era acid: „Iată un indicu al ușurinței de a-și schimba ideile a unui guvern care, precum el însuși o proclamă peste tot, lucrează la ridicarea prestigiului Italiei în străinătate. Tot norocul fascismului consistă în dezinvoltura cu care Il Duce spune, dezminte, promite și nu-și ține cuvântul“.

Nu știm amănuntele conversației ambasadorului sovietic cu Mussolini. În cercurile opoziției italiene, îndată după întrevedere, apare știrea că între Mussolini și guvernul sovietic s-a perfectat o înțelegere secretă: sovieticii să intervină influențându-i pe deputații comuniști să se detașeze de blocul opoziției și să se întoarcă în Cameră, iar Mussolini să nu ratifice tratatul basarabean. Că este o înțelegere e clar, constată la 27 octombrie 1924 și diplomatul român Al. Cretzianu, numărul doi al Legației României la Roma. Problema era dacă se stabilește o înțelegere mai generală, de acțiune comună de durată a celor două guverne, italian și sovietic, sau una momentană, în vederea unor manevre de politică internă ale lui

Mussolini. Al. Cretzianu nu avea nici o probă formală a unui acord sovieto-italian. Observa însă unele „efecte“: tonul foarte blând, chiar amabil, folosit de conducătorii sovietici, față de Mussolini (Cicerin, comisarul afacerilor externe, chiar îl felicitase pentru politica sa externă independentă), tăcerea cea mai desăvârșită a Moscovei privind asasinarea lui Matteotti, față de care toate partidele de stânga europene luaseră poziție, atitudinea Partidului Comunist Italian, care făcea notă aparte de restul opoziției italiene, până la urmă susținând jocul politic mussolinian și, de asemenea, un acord de publicare reciprocă a știrilor de către agențiile „Stefani“ și „Rosta“. „Nu știu dacă dl. Mussolini (care este de o incultură notorie și studiază chestiunile tehnice în mod superficial) își dă seama de dreptatea indiscutabilă a tezei noastre din toate punctele de vedere - scrie Al. Cretzianu. În orice caz, oricât de mare ar fi ignoranța sa într-ale istoriei și geografiei, nu poate să nu-și dea seama că e de un interes vital pentru Italia de a nu vedea statul rusesc instalat la Gurile Dunării și că e de un interes vital pentru Italia de a trăi în prietenie și de a ajuta la mărirea și la siguranța singurului stat latin care stă ca o insulă în mijlocul statelor slave“. La 28 octombrie 1924 ziarul oficios *Popolo d'Italia* constata că România mergând la tratative de la Viena cu sovieticii (27 martie - 2 aprilie 1924; *Magazin istoric*, nr. 6/1992), ar fi acceptat de fapt să discute asupra Basarabiei. *Il Mondo*, ziarul opoziției, combate aserțiunea, observând că, dimpotrivă, tocmai pentru că nu a vrut să discute problema Basarabiei, România a rupt tratativele de la Viena. În acest sens este și comunicatul Legației române de la Roma, în care se declară că la Viena România nu a admis să se discute drepturile sale suverane asupra Basarabiei. *Il Mondo* comentează favorabil acest comunicat și combate din nou politica lui Mussolini.

Racovski atacă, Averescu răspunde

Problema Basarabiei intră astfel în disputa politică internă italiană, între-Mussolini și adversarii săi. La 3 noiembrie *Popolo d'Italia* publică un alt articol *La Basarabia e noi*, care pretindea că guvernul român ar fi luat inițiativa unui aranjament cu Moscova și lăsa să se înțeleagă faptul că Mussolini ar admite teza moscovită de organizare a unui plebiscit în Basarabia.

Oricum, constata oficiosul italian, chestiunea era complicată și „problema nu se poate rezolva astăzi cu aceeași mentalitate care exista în 1920”. *Il Mondo* observa că, în acest fel, în chestiunea Basarabiei, poziția guvernului era aceeași cu a comuniștilor.

Toată campania de presă în jurul problemei basarabene se desfășura într-un moment în care Franța și Anglia, recunoscând noua Rusie, o făceau exclusiv „pentru teritoriile aflate astăzi în posesia sa”, deci, între altele, și fără Basarabia. În disputa ziarelor asupra chestiunii basarabene intervine și *Il Popolo*, organul de presă al Partidului Popular, susținând cauza românilor. Intervine și ministrul Italiei la București, care asigură guvernul român de aceleași sentimente ale Ducelui pentru România, pe care deocamdată, pentru a nu-și demasca intențiile, nu le face cunoscute. Cere însă guvernului român să nu susțină campania de presă din Italia. La 5 noiembrie 1924, I.G. Duca telegrafiază lui E. Lahovary în acest sens. Campania continuă totuși. *Il Mezzogiorno*

din Napoli scrie în favoarea românilor. *L'Epoca* publică o bine întocmită scrisoare a lui Cristian Racovski, în acel moment la Londra, susținând cauza Sovietelor (chiar dacă în scrisoare se recunoaște că majoritatea populației din Basarabia era românească). Scrisorii lui Racovski îi răspunde generalul Averescu, tot în *L'Epoca*, descriind tratativele sale cu Rumcerod-ul și ucrainenii, în 1918, pentru salvarea refugiaților români de la Odessa. Aflat la București, Stellutti Scala, directo-

arată declarația lui Lahovary, înainte de publicare, pentru ca aceasta să-și pregătească răspunsul. Cele două intervenții apar la 20 februarie 1925. Două zile mai târziu, în același ziar, publică și Vasile Pârvan, directorul Academiei Române de la Roma.

Contarini e un om practic

Pentru moment campania aceasta de presă pare să dea câștig sovieticilor.

Mussolini nu ratifică tratatul basarabean. Cicerin, în discursul său de la Tiflis, de la începutul lui martie 1925, laudă atitudinea Italiei în termeni foarte elogiosi, dar cam nepotriviti. Lahovary îi scrie o scrisoare personală lui Mussolini. Contarini îl invită la Ministerul de externe italian, încercând să-i explice că nu era momentul atunci să se irite guvernul sovietic. Lahovary îi replică demn, constatând

că neratificarea de către italieni a tratatului „slăbește puterea morală a românilor în diferendul lor cu Sovietele”. La sfârșitul convorbirii, Contarini îl întreabă de negocierile comerciale italo-române. „Nu i-am ascuns, îi scrie Lahovary lui I.G. Duca, că interesele economice ale Italiei nu se pot aștepta să fie favoritele la noi cât timp va lipsi ratificarea”.

Între timp, I.G. Duca înclină evident către o diplomație mai puțin transparentă cu Italia. La 19 martie 1925 îi scrie lui Lahovary: „Cred mai mult ca oricând inoportune în momentul de față campaniile în chestia Basarabiei și vă rog a lua măsurile în con-

Delegați basarabeni la Conferința păcii de la Paris, în 1919: Ion Codreanu, S. Cujbă, I. Pelivan și Gh. Năstase

În p. 13: Benito Mussolini și Alexandru Averescu, cu prilejul semnării Tratatului de prietenie din 17 septembrie 1926

rul lui *Giornale d'Italia*, consimte să reproducă și să comenteze favorabil articolele din ziarele românești privitoare la amânarea ratificării italiene.

La 19 februarie 1925 I.G. Duca se întreabă dacă toată această campanie de presă „nu e menită a ne face mai mult rău decât bine”. O zi mai târziu, Emil Lahovary îi răspunde că la Ambasada sovietică de la Roma „se fac mari eforturi pentru ca ziarele italiene să sprijine revendicațiunea Basarabiei”. Și atunci? Chiar în ziua de 19 februarie ambasadorul sovietic, Constantin Iurenev, îi ceruse lui Stellutti Scala să publice o declarație a lui în chestiunea Basarabiei. Scala îi

secință". Nu era o opinie. Era un ordin.

În relațiile româno-italiene intervine o perioadă de contacte mai puține și mai neangajante. Omul politic italian Don Sturzo îi spune lui Lahovary, în august 1925: „De ce ați întârziat cu cererea? [de ratificare – n.n.]. Italia ar fi ratificat tratatul mult mai ușor acum trei ani. Acum, însă, nu văd nici o posibilitate, nici una. Regret, regret mult". Și îi vorbește diplomatului român de încercarea Italiei de a diminua influența franceză în Orient și de a crea o alianță a românilor, sârbilor, grecilor și bulgarilor, sub egida italiană. Lahovary îi spune că el consideră o astfel de politică „întocmai cu eforturile de a fotografia neconținut norii". Subsecretarul de stat Contarini îi vorbește lui Lahovary și mai deschis, propunându-i „să dezvoltăm mai întâi pe terenul economic, apoi naturalmente și pe terenul politic o intimitate, care în gândul nostru merge până la o adevărată alianță". Evocă în fața lui Lahovary bogățiile României, ale solului și subsolului ei (de parcă diplomatul român nu le-ar fi cunoscut) și îi vorbește de nevoia de a le pune în valoare. „Nu este păcat ca economia italiană să nu ia parte la această operă care nu așteaptă decât participarea industriei și capitalului străin?". El voia ca Italia să joace în România rolul jucat mai înainte de Germania și intenționa să propună Duceului o întreagă politică de urmat față de România, dar în așa fel încât să pară că ideea a pornit chiar de la el, „pentru că Ducele nu se interesează cu pasiune decât de afacerile care pornesc din inițiativa lui personală".

Între timp ambasadorul sovietic la Roma nu înceta să fluture pe dinaintea lui Mussolini planuri de implicare economică în U.R.S.S. Italia era interesată de materiile prime din U.R.S.S. și, în acest sens se gândea ca plata lor să fie făcută în produse industriale. La începutul anului 1926 sovieticii

propun o înțelegere prin care Italiei i se acordă o reducere a prețurilor de achiziționare, de 15%, la materiile prime dorite. Ei cer însă, după cum o confirma la Roma diplomatul sovietic Pevsner, cunoașterea obiectivelor politicii italiene în Balcani, inclusiv în relațiile cu România. Ambasadorul Italiei la Moscova, contele Manzoni, îi dă lui Cicerin toate explicațiile, asigurându-l că politica italiană în Balcani nu are nimic ostil Rusiei. Diplomații români la Roma se așteptau chiar la semnarea unui tratat de garanție sovieto-italian, analog celui sovieto-turc. Despre negocierile italo-sovietice află și diplomații români de la Atena. Ba chiar află că în august 1926 ar veni la Roma Cicerin, însoțit de Stalin! *Daily Telegraph* dă mai multe date asupra negocierilor italo-sovietice. Presa din Berlin, din Italia, de la București relatează știrea că Italia a refuzat să ratifice tratatul privind Basarabia, cu toate demersurile repetate ale guvernului român.

Toate aceste zvonuri nu se confirmă decât parțial. Tratatul avuseseră loc, într-adevăr, prin contele Manzoni de la Moscova. Ele rămăseseră însă în sfera pur economică.

Mussolini se decide, dar...

Schimbarea de guvern din România (la 30 martie 1926 vine cabinetul Averescu, cu Ion Mitilineu la afacerile străine) pare să modifice ceva și în abordarea problemei ratificării italiene. Averescu trecea drept filoitalian. Își făcuse studiile militare la Torino (terminase Școala Superioară de Război de aici în 1886), era căsătorit cu o italiancă și era cunoscut de o mulțime de oameni politici italieni. Sub ce formă urmau să continue tratativele cu Italia? Langa-Rășcanu, cel care condusese delegația României la discuțiile de la Viena din 1924, propune la 20

mai 1926 o altă modalitate de abordare. „Amară înșelăciune dacă se poate crede că ratificarea Parlamentului italian ar fi rezolvarea chestiunii Basarabiei și îndrumarea spre stabilirea de raporturi ruso-române". Ratificarea italiană ar aduce, dimpotrivă, o răcire și mai adâncă a relațiilor cu Rusia Sovietelor și ar provoca greutăți chiar în raporturile cu Italia (în condițiile în care Germania a încheiat un nou acord cu Rusia, și Italia, la rândul ei, va fi interesată tot mai mult de materiile prime rusești). Langa-Rășcanu propune o abordare nouă, plecând de la constatarea, la îndemâna oricui, potrivit căreia România nu avea nevoie de ratificarea Italiei în ceea ce privește Basarabia, ci de ratificarea Rusiei. Și atunci, România trebuie să ceară altceva Italiei: s-o ajute să se împace cu Rusia. „Mussolini e singurul care poate interveni spre a găsi soluțiunea grație căreia raporturile ruso-române să poată fi reluate". Și Langa-Rășcanu oferă câteva „întări" într-o eventuală reluare a discuțiilor cu Rusia Sovietică: declarația ambasadorului Krestinsky, șeful delegației sovietice la tratativele de la Viena, din 1924, potrivit căreia U.R.S.S. nu susținea teza unor drepturi istorice ale Rusiei asupra Basarabiei, rezultatul alegerilor generale din România, deci inclusiv din Basarabia, din anii 1919, 1920, 1924, prin care se demonstra că nici un deputat nu se alesese susținând deslăpirea Basarabiei de România (se combatea astfel teoria plebiscitului) și faptul că exista o Comisie mixtă româno-sovietică pentru incidentele de pe Nistru (dacă sovieticii trimit delegați nu înseamnă că recunosc granița pe Nistru?).

Propunerea lui Langa-Rășcanu nu era lipsită de interes, chiar dacă susținerea ei nu părea suficientă întemeiată. I. Mitilineu asigură pe ea rezoluția: „La dosarul Basarabiei. Se va comunica confi-

dențial d-lui președinte al Consiliului". El, ca ministru de externe, și generalul Averescu merg pe altă cale: obținerea ratificării italiene odată cu semnarea unui tratat de prietenie și colaborare italo-român. La 16 septembrie, Mussolini îi scrie lui Averescu, fiind de acord cu această abordare. Dar adăugând: „pentru motive pe care am avut onoarea să vi le expun, nici o aluzie nu se face în Pact cu privire la mai sus-numitul tratat [asupra Basarabiei – n.n.], a cărui ratificare din partea italiană nu se va face decât în condițiile în care nu se aduc prejudicii intereselor de ordin general ale Italiei”.

Discuțiile continuă mult după semnarea Tratatului de prietenie (încheiat la 17 septembrie 1926). Continuă până în primăvara lui 1927, cu destule momente de ezitare din partea italienilor, supuși presiunilor continui din partea Ambasadei sovietice la Roma (activul ambasador Kamenecv). Italienii cer sovieticilor recunoașterea unirii Basarabiei cu România printr-un acord de compensații sovieto-român. Sovieticii refuză. La 6 martie 1927, în sfârșit, Mussolini îl cheamă la Palazzo Chigi pe Kamenecv și îi comunică hotărârea Italiei de a ratifica tratatul cu privire la Basarabia. La 7 martie 1927 Consiliul de Miniștri italian decide ratificarea.

Efectul acestui act de recunoaștere? Nu s-a văzut. Cum nu s-a văzut nici după recunoașterea britanică sau franceză. Tratatul de la Paris din 28 octombrie 1920 nu s-a pus niciodată în practică. Pentru că nu a fost ratificat de Japonia (Rusia sovietică a știut să cointerezeze eficient Japonia pentru a o determina să nu semneze, iar diplomația română s-a mișcat greu și cu mare întârziere în spațiul asiatic). Astfel că el n-a putut fi invocat de români în 1940. Și nici în 1947. Și nu poate fi invocat nici azi, la alte gânduri basarabene. De parcă Nistrul s-ar fi mutat definitiv pe Prut. ■

La Paris o carte despre Moldova

Pasionat cercetător al istoriei românilor, istoricul francez Alain Ruzé a publicat până acum două cărți consacrate istoriei noastre străvechi. *Ces Latins des Carpathes. Preuves de la continuité*

roumaine en nord du Danube (Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, Bern-Berlin – Frankfurt am Main – New York – Paris – Wien, 1989; ediție românească, în 1994, la Editura Științifică, *Latinii din Carpați*) și *Vestiges celtiques en Roumanie. Archéologie et linguistique* (aceeași editură Peter Lang, 1994), care a primit premiul „Vasile Pârvan” al Academiei Române în 1994.

În anul trecut profesorul Ruzé a scos o nouă lucrare de istorie românească apărută în Ed. L'Harmattan, Paris-Montreal, 1997: *La Moldova entre la Roumanie et la Russie. De Pierre le Grand à Boris Eltsine*.

Apărută în cadrul colecției „Țările de Est”, lucrarea – după cum mărturisește autorul – se înscrie într-un program mai amplu de a face cunoscute cititorului occidental istoria și problemele cu care se confruntă statele din „partea orientală a continentului nostru”.

Deși este consacrat în principal trecutului Moldovei (cu preponderență părții ei dintre Prut și Nistru, cunoscută și sub numele de Basarabia), volumul nu ignoră ansamblul general al istoriei românești, urmărind

evoluția moldovenilor în strânsă legătură cu aceea a fraților din Muntenia, Oltenia, Transilvania, Maramureș, Banat etc. Cele două capitole ale cărții prezintă succesiv istoria Moldovei de la

începuturile preistorice ale spațiului românesc, până la întemeierea Principatului Moldovenesc în 1359, autorul fixându-și apoi alte momente importante pentru ordonarea materiei: Tratatul de alianță a lui D. Cantemir cu Petru cel Mare (1711), anexarea Basarabiei la Rusia (1812), Congresul de Pace

de la Paris (1856), Congresul de la Berlin (1878), Marea Unire din 1918 când Basarabia a revenit la patria-mamă, încorporarea Basarabiei la U.R.S.S. (1940), proclamarea independenței Republicii Moldova (1991) și, în fine, prezentul Republicii Moldova, cu participarea sa la noul proces de integrare europeană și euro-atlantică.

Deși selectivă, bibliografia cu care se încheie volumul reține studiile, monografiile, articolele de referință consacrate Moldovei și, în particular, Basarabiei, cu informația adusă la zi.

Urmărind cu stăruință prezentarea realităților istorice moldovenești, Alain Ruzé oferă cititorilor din Franța și, în general, celor din lume o binevenită și necesară sinteză, menită, după cum scrie autorul, „să completeze, cel puțin așa sperăm, unele lacune ale omului de bună credință (*l'Honnête homme*) din acest final de secol”.

1933. LA PARIS,

DE VORBĂ CU

MIHALACHE ȘI TITULESCU

● Mihalache nu știa care era Capitala ● Domnul Titulescu nu socoate momentul oportun ● Curioșii de la Biblioteca Națională ● Mario Roques vorbește românește ● Știrea asasinării lui I.G. Duca ● Traducătoarea filosofului Berdeaev

N. P. SMOCHINĂ

Istoric, jurist, etnograf, folclorist, Nichita P. Smochină (1894-1980) a fost unul dintre împătimitii cercetători ai trecutului românilor transnistrieni, pentru ale căror drepturi a pledat în lumea politică și culturală europeană.

S-a născut în satul Mahala, de lângă orașul Dubăsari, județul Tiraspol, într-o veche familie de români. Tatăl său a fost în repetate rânduri primarul așezării.

Studiile primare și liceale le-a făcut în sat, apoi la Dubăsari, Chișinău și Odessa. În 1914 a fost încorporat în armata țaristă și trimis pe front. A urmat cursurile unei școli de ofițeri, fiind repartizat la un regiment de infanterie din Erevan.

În 1917, pe fundalul evenimentelor de după prăbușirea țarismului, a revenit în Basarabia, la Chișinău, unde a luat parte la unele acțiuni premergătoare unirii cu România. În 1918, a fost ales deputat de Tiraspol în Rada (Camera Deputaților) ucraineană de la Kiev. Un an mai târziu, în 1919, a trecut în România, stabilindu-se la Iași. Aici a urmat cursurile facultăților de drept și filosofie din cadrul Universității, luându-și cele două licențe în 1926.

Sunt anii când, împreună cu alți fruntași ai românilor de peste Prut (Pan Halippa, Ion Pelivan), începe să activeze pentru afirmarea drepturilor românilor transnistrieni, intrați în componența U.R.S.S. În 1921, când

s-a înființat Comitetul de ajutorare a românilor de peste Nistru (președinte Pan Halippa), Nichita Smochină a fost ales secretarul comitetului. A început, de asemenea, să publice studii și articole în țară și străinătate, consacrate vechimii românilor transnistrieni, legăturilor lor cu frații din țară, popularizându-le tradițiile, folclorul, literatura etc.

În 1930, cu sprijinul lui Iuliu Maniu și Armand Călinescu, pleacă la Paris pentru a-și da doctoratul. Nicolae Iorga îi înlesnește găzduirea la Școala Română de la Paris-Fontenay aux Roses. Sunt ani de intense cercetări în bibliotecile pariziene, în fondurile cărora descoperă importante documente și mărturii referitoare la români. Și-a ales drept teză de doctorat un subiect privind Republica Moldovenească a Sovietelor, avându-l conducător pe istoricul Georges Pagès și bucurându-se de sprijinul profesorului Ferdinand Lot. Concomitent cu studiile pentru doctorat, predă și cursuri de limba română la École pour la propagation des langues étrangères en France.

În același an 1930, a participat la Congresul minorităților organizat de Societatea Națiunilor la Geneva, pledând pentru cauza românilor transnistrieni aflați sub stăpânirea bolșevică.

Revenit în țară, se stabilește la Iași, unde înființează revista Moldova nouă, cu paginile deschise istoriei românilor de peste Prut,

combaterii neadevărurilor și calomniilor propagate de propaganda sovietică antiromânească.

În iunie 1937 se află printre inițiatorii Congresului transnistrienilor de la Chișinău, fiind ales totodată președinte Asociației Românilor de peste Nistru.

Colaborează intens la diferite publicații ale vremii: *Balkan Studies*, *Cercetări istorice*, *Însemnări ieșene*, *Revista Fundațiilor Regale*, *Revue Historique*, *Tribuna românilor transnistrieni*, *Universul*, *Viața Basarabiei* ș.a. A fost funcționar în Ministerul pentru minorități.

În anii celui de-al doilea război mondial a activat în Transnistria, pentru organizarea culturală și socială a românilor de aici.

După 23 august 1944, a trăit o vreme ascuns, în provincie, de teama de a nu fi arestat de sovietici. Fiul său mai mare, Alexandru, a fost arestat și deportat în U.R.S.S., de unde s-a întors după ani grei de gulag. (Domnul Al. Smochină ne-a pus, de altfel, la dispoziție informațiile folosite în această prezentare, pentru care îi mulțumim și pe această cale.)

Revenit în București, sub un nume fals, N. Smochină și-a reluat cercetările la Biblioteca Academiei, colaborând la publicații științifice și întreținând legături cu cercetători din Italia, U.R.S.S., S.U.A. etc.

În anii când, oficial, regimul comunist interzicea a se vorbi sau scrie despre Basarabia sau Bucovina, Nichita

Smochină, alături de alți intelectuali originari de peste Prut, a continuat să pledeze pentru respectarea adevărului istoric privind originea, limba și istoria românilor aflați în fosta U.R.S.S.

Dintre scrierile sale amintim: *Anul Nou la moldovenii de peste Nistru* (1928), *Din trecutul românesc al Transnistriei* (1930), *Din literatura populară a românilor de peste Nistru* (1939), *Les Roumains de Russie soviétique* (1939), *Militari români în Rusia* (1940), *I Romeni fra il Dniester ed il Bug* (1941), *Masacrele de la Nistru* (1941).

În iunie 1942 a fost ales membru de onoare al Academiei Române, îndepărtat apoi de regimul comunist și repus în drepturi în iulie 1990.

La Arhivele Naționale ale României din București, în fondul N. Smochină, se păstrează și un carnet cu însemnări inedite ale sale din 1933, când se afla la studii la Paris. Ele se referă, între altele, și la prezența lui Ion Mihailache, fruntașul P.N.T. și a lui N. Titulescu (pe atunci ministru de externe) în capitala Franței și la preocupările lor de a obține din partea sovietelor recunoașterea unirii Basarabiei cu România, realizată în martie 1918. Notățiile necunoscute până acum ale lui N. Smochină sunt semnificative și pentru felul deformat în care circulau multe informații în epocă, atât despre România, cât și despre U.R.S.S., Franța etc.

Ioan LĂCUSTĂ

1933

16 ianuarie. La Biblioteca poloneză, printre manuscrise, am găsit scrisori de-ale lui Herzen. E vorba de traducerea în engleză a lui Dostoievski, *Mertvii dom* [Amintiri din casa morților]. O parte din venit se cere pentru autor, fiind sărac.

Am fost să întreb pentru niște traduceri din română. E foarte scump.

18 ianuarie. Am luat masa seara la Școala de la Fontenay aux Roses. Ianculescu [director adjunct] m-a rugat să-l ajut la terminarea inventarului Școlii, pe care l-am început doi ani în urmă.

2 februarie. Am asistat la conferința d-lui Iorga, Amphiteatre Richelieu à la Sorbonne, la ora 9 seara. A fost vesel; a venit multă lume.

30 martie. Am aflat din gazete c-a venit Titulescu.

La 12 ceasuri de zi am fost la Plaza Athenée-hotel, unde stă, pe Avenue Montaigne.

Am cerut audiență. Dar în momentul acela ieșea Mihalache, fost ministru. Nu l-am recunoscut bine. Dar m-am apropiat. A fost foarte amabil. Mi-a spus că întâi să-i vorbească el lui Titulescu de mine. Mi-a fixat o întâlnire la el pe mâine, între 3 - 3 1/2 p.m.

Dimineață am fost puțin la Biblioteca poloneză de am lucrat.

31 martie. La 3 1/2 dl. Mihalache mă aștepta. Ocupă camera 330. M-a primit foarte bine. Am discutat un ceas întreg. Eu am profitat de ocazie și am căutat să-l pun în curent cu chestia noastră, a moldovenilor de dincolo de Nistru.

Știu că dacă-l faci pe el să te înțeleagă, însemnează mult. Dar mi-a făcut impresia că nu m-a înțeles peste tot, iar în unele puncte am observat că n-a fost de părerea mea, deși nu m-a contrazis.

La ieșire mi-a spus că totul depinde de Conferința dezarmării, sau va fi pace, sau va fi război, de

unde nu se știe ce va ieși dacă regimul burghez va mai exista. Eu adaug: sau va veni cel de extremă dreaptă. „Da“ zice el.

M-a întrebat dacă mai am până îmi termin studiile de doctorat și dacă mă întorc în Republica Moldovenească, cât este regimul actual. „Nu, zic, e imposibil, îs condamnat la moarte de el“.

1 aprilie. La orele 10 dimineața, i-am sunat la hotel d-lui Mihalache, după cum ne-a fost vorba ieri, dacă poate să mă mai primească. Aș fi dorit să-i expun pe larg punctul meu de vedere. Căci dacă nici acum nu ajung la o înțelegere, atunci nici nu mai încerc a face ceva, decât de-a dreptul cu alții.

2 aprilie. La 11 ceasuri am sunat din nou, după cum mi-a spus ieri telefonista d-lui Mihalache.

Mi-a răspuns că n-a putut vorbi încă cu dl. Titulescu și m-a rugat să-i mai sun mâine la 9-9 1/2 dimineață.

Eu i-am spus c-aș fi dorit înainte de a fi introdus să-i mai vorbesc d-lui, să-i expun problema noastră cum stă, deoarece rândul trecut n-am terminat-o.

El mi-a spus da, înainte de-a fi introdus la dl. Titulescu, am să mă văd cu el, să vorbesc.

3 aprilie. Dimineață la telefon am vorbit din nou cu dl. Mihalache. M-a rugat să trec la el la 12 1/2 heures.

Am lucrat până la 12 ceasuri la Biblioteca poloneză.

De la 12 1/2 - 1 1/2 m-am întreținut cu dl. Mihalache. I-am arătat harta Republicii Moldovenești; un abecedar de acolo moldovenesc și *Krasnaia Bessarabia* [în limba rusă în original, *Basarabia roșie*].

De data aceasta a vorbit și mai prietenos. Mi-a spus rezultatul întrevederii-convorbirii sale despre mine și Republica Moldovenească cu Titulescu. A zis că Titulescu nu mă va putea primi probabil, fiind prea ocupat; dar el îmi va expune părerile sale, adică ceea ce i-a spus el.

Titulescu zice că Republica Moldovenească au desființat-o Sovietele.

- Nu-i adevărat, am zis eu. *Izvestia* din 12 martie a.c. *Sozialisticeskoe...* din 6 și 12 martie 1933 prin care se spune de arestarea unor conducători ai Republicii Moldovenești.

Apoi i-am spus de progresul pe care-l spune *Krasnaia Bessarabia*; că Sovietele n-au nici un interes pentru a desființa Republica noastră. Aceasta-i politica lor colonială.

I-am arătat harta. A rămas mirat. Nu știa care-i Capitala. „Tiraspolul“, i-am spus. Apoi a întrebat cum câți moldoveni suntem. Am răspuns: „Un milion, în toată Rusia“. Apoi a zis: „Ei bine, domnule Smochină, câți transnistrienți sunteți dvs.?“.

- Zece, răspund eu.

- Unde și-au făcut studiile?

- Parte în România, parte în Rusia (m-am gândit la Dumitrașcu).

- Și dacă se schimbă regimul, crezi d-ta că vă veți duce toți înapoi?, zice dânsul.

- Da, răspund eu, deși în gândul meu mi se pare că eu singur voi fi acela care mă voi duce înapoi. Ceilalți nu se vor aranja niciodată ca-n România de bine, să-și facă și avere.

Apoi mi-a spus: „Domnul Titulescu nu socrate momentul oportun pentru a ridica acum problema minorității române a moldovenilor de dincolo de Nistru. Iată de ce: d-lui este informat că Sovietele acum sunt pe punctul de-a recunoaște Basarabia și atunci se teme dacă ridicăm principiul transnistrian să nu stricăm numai mai mult cu Basarabia.“

Eu am răspuns: „Nu cred cu nimic în lume că Sovietele vor ajunge la un asemenea compromis“.

„De ce, m-a întrebat minunat; de unde ești dumneata informat?“

Eu am continuat: „Recunoașterea Basarabiei însemnează căderea regimului. Problema

Basarabiei e atât de infiltrată și înrădăcinată în toate straturile, încât chiar dacă ar vrea bolșevicii să recunoască nu pot. Nu este jurnal sau revistă, unde să nu se atingă problema Basarabiei.

Nepotul meu, care vara trecută a fugit din Siberia, îmi povestea că și la metin-guri se atingea Basarabia, cum la acelea ale muncitorilor din Odessa. Un francez nu de mult venit din Rusia îmi povestea că e greu ca Basarabia să rămână după români. El a văzut la Odessa și [în] alte orașe filme reprezentând ororile românilor asupra basarabenilor, cruzimile etc. La Odessa ca ghid a avut o basarabeancă cu studii superioare din România”.

Din felul cum s-a interesat, am constatat că dl. Mihalache sesizează bine problemele și e realist, deși în general în problemele rusești cred că românii nu-s tocmai atât de cunoscători.

După un ceas și câteva minute de vorbire, am plecat jos, pe scări, unde-l aștepta Titulescu. A oprit revistele la el, spunându-mi cu această ocazie „o să te fac cunoscut și cu dl. Titulescu”, care-l chemase la telefon. Dar nu s-a putut, căci dl. Titulescu îl aștepta la masă împreună cu alți doi domni.

5 aprilie. Pe la orele 9 dimineața am sunat din nou d-lui Mihalache. Consierga [portăreasa - n.n.] hotelului mi-a răspuns că e plecat din Paris. Am întrebat dacă a rămas cineva din secretari. Dar mi-a dat legătura lui Titulescu. Acesta mi-a răspuns:

N.P. Smochină, cu fiul său, Coca, în 1940; în p. 18: *Parisul văzut de pe acoperișul Catedralei Notre Dame*

„M. Mihalache est parti à Berlin [dl. Mihalache este plecat la Berlin]”.

Am rămas derutat. Mă gândeam la hartă și la cartea de cetire. Le-am împrumutat să le vadă și le-am pierdut. M-am dus la hotel să vadă dacă nu le-a lăsat cuiva.

Dar la consiergă îl vad pe dl. Titulescu.

Avea aparența foarte istovită, figura obosită. Mă adresez, deși prima dată îl văzusem; am făcut cunoștință. A rămas mulțumit că are ocazia să mă cunoască; m-a luat la braț în automobilul său. Am mers cu el până la redacția *Revue bleu*.

Mi-a spus că se luptă pentru ca Basarabia să fie recunoscută, dar nu mi-a spus ceea ce mi-a afirmat dl. Mihalache cu hotărâre. A zis: „Dacă nu vor recunoaște Basarabia, cel puțin să nu o atace”. Nu

mi-a spus că Sovietele ar fi dispuse să o recunoască.

„Acuma, zice mai departe, ei văd că eu am venit la externe și se cam tem de mine, de aceea nici nu mai atacă Basarabia și nici pe mine. Iar pe de altă parte, mișcarea ucraineană ia proporții. Aceasta va putea aduce căderea lor. Eu lupt, dragă, vezi, pentru voi, mi-am pierdut situația, mi-am pierdut postul meu de la Londra, dacă v-aș scăpa acuma pe voi.

Vezi, pentru Transilvania cât m-am bătut cu ungurii, iar acuma din rășputeri mă lupt pentru Basarabia să n-o pierdem”.

Aceste cuvinte mi le-a spus cu mândrie, ceea ce mi-a confirmat părerea spusă de alții că-i un om căruia nu-i displac laudele.

Adevărat, oamenii mari n-au nevoie de aceasta, dar omul este om.

Apoi m-a întrebat dacă Sovietele ar recunoaște Basarabia, ceea ce am spus negativ.

Eu l-am mai rugat să ne aibă în vedere pe refugiații moldoveni din România.

Despre Halippa s-a pronunțat frumos, ca despre un om modest, dar sărguitor.

18 mai. Am lucrat asupra manuscriselor la Biblioteca poloneză.

Sunt tare multe și deloc nu-s cercetate. Acolo se pot găsi multe lucruri privitoare la legăturile emigrației române cu cea poloneză și altele.

20 mai. Azi am lucrat la Biblioteca poloneză de la 9 până la 12, căci atâta este deschisă sâmbăta.

De acolo am pornit pe jos la Biblioteca Națională, unde la secția manuscriselor mi-am terminat de copiat cele ce am avut privitor la activitatea lui Armand Levy și românii, lucrare care va trebui s-o dau domnului Iorga în *Melanges de l'École roumaine en France*.

Funcționarii de la secția manuscriselor sunt foarte curioși; nu prea vor să-mi dea manuscrite multe deodată. Iar unul, care este beat, îmi zice: „Nous avons des ordres speciaux pour vous“. Am răs și i-am răspuns: „Je suis enchanté“. El crăpa de ciudă. În zadar franțuzii sunt atât de lăudați. Mai mult de 1/2 la cultura lor contribuie străinii.

23 mai. La Biblioteca Națională, ca și ieri am stat fără întrerupere de la 9 dimineața până la 6 seara. Am consultat 13 cărți. Mă dureau mâna scriind. Mi-am propus să cercetez literatura francmasonică. Am credea că datorită ei, în cea mai mare parte, s-a făcut Unirea Principatelor Române.

5 iunie. Am început lucrarea asupra lui *Armand Levy et les Roumains*, dar n-am scris decât 17 pagini mari.

6 iunie. Cei de la bancă își bat joc. Am fost de-am cerut bani. Zic: „N-au venit încă; să trec mâine“.

Azi, aproape n-am mâncat. Dimineața n-am avut pâine. Am mâncat două ouă cu sare.

27 octombrie. Am fost la prof. Lot, ca să-i răspund de rezultatul demersului cu doctoratul – teza. Era cu doamna, rusoaică, foarte simpatcă și femeie de înaltă cultură; fiica lui Borodin, fost profesor la Petrograd și membru al Academiei ruse. M-au ținut de vorbă mai mult de un ceas.

El mi-a spus să public, să scriu asupra transnistrienilor și asupra situației din Rusia. Ambii sunt contra Sovietelor, dar se păzesc. El mi-a subliniat că rușii și românii sunt foarte capabili; mult superiori francezilor, cari s-au dobitocit.

Mi-au dat o carte recent apărută asupra Rusiei, semnată de Struve, sub nume pseudonim de Ignout. El mi-a spus că nu se împacă cu ideile lui, dar lucrarea este interesantă.

D-nei mi-a vorbit de Berdeaev; tocmai în acel moment îi răspundea la o scrisoare. Ea i-a ajutat mult la traducerea operelor sale, care au fost premiate.

El a acceptat cu mare bucurie să fie membru în comisia mea de doctorat și m-a asigurat că chiar dacă nu mi se va aproba să țin doctoratul decât numai de Universitate, este sigur că comisia îmi va da nota maximă, „très honorable“, căci la mijloc, cum spune dânsul, nu este teza, ci lucrarea. [Republica Moldovenească a Sovietelor].

Mi-a vorbit apoi despre situația politică; în Franța guvern nu există. În România la fel. Germania face ce vrea. Herriot este cel mai prost om pe care l-a avut Franța vreodată.

Cât privește pe Iorga, mi-a vorbit lucruri foarte interesante. Nu credeam să-l cunosc atât de bine. De pildă, spunea când într-un timp guvernul român nu trimitea bani, Iorga îi spunea lui Lot că a găsit un plan minunat de-a satisface Școala, prin „colete ministeriale“. Adică să trimită aceste colete cu cartofi și alte feluri de mâncare, pentru Școală, prin valize ministeriale. Lot i-a ripostat: „Mais c'est idiot! C'est pas possible!“ Mie îmi zicea: numai un copil se poate gândi la asemenea lucru, dar mai ales să-și numească sistemul ingenios.

Apoi, altă dată, spunea, madame Iorga i-a cumpărat o cămașă pentru care a plătit 35 de franci, iar lui i-a spus că a dat 10 franci. Și lui deloc nu i s-a părut ieftină. Așa trebuiau să fie prețurile, era ceva natural în concepția lui. Ei bine, cum poți conduce țara cu asemenea oameni, adaugă dânsul.

Apoi mi-a spus că dl. Iorga este un om pe care-l strică vanitatea.

Așa-i românul i se pare: n-are în el nimic serios. Îi place, mai mult să pozeze. Iată cum sunt văzuți românii în adevărata lor culoare.

16 noiembrie. M-am văzut cu prof. Mario Roques, de română, de la Sorbona; a vorbit cu mine românește, cam stricat, privitor la teza mea.

S-a interesat mult de faptul c-am găsit existența transnistrienilor în veacul XII. Eu i-am spus că am ceva rămașite și de la romani. Mi-a spus să mă adresez lui Carcopino, specialist în română, care-mi va putea da indicații. Apoi mi-a cerut să-i dau și lui note pe măsură ce le scot despre românii veacului XII. M-a întrebat pe cine am în comisie și s-a cerut și dânsul.

30 decembrie. De amiază, la masă, am aflat știrile de asasinarea lui I. Duca, primul ministru român, la Sinaia, ieri seara la 9.30 de către un oarecare Constantinescu, membru în Garda de fier, dizolvată recent. Acest nebun se zice era candidat pe lista Grăzi, student la Școala Înaltă de Comerț [Academia de Înalte Studii Comerciale]. A tras 5 gloanțe în cap și-n ceafă.

Nu poate fi o crimă mai odioasă. Acești copii, susținuți ai politicii de către Hitler Adolf din Germania, socot că fac bine țării; dimpotrivă, numai rău. Și aceștia, cea mai mare parte din cei din Garda de fier, ca și mulți alții, nu susțin deloc interesele țării. Altfel n-ar importa doctrine de tot felul, numai străine și deloc române. Și unii și alții, după mine, sunt gata să-și vândă patria, numai să ajungă la putere.

Aceeași sistemă, numai cu alte metode, ca și pe timpul fanarioților. În asemenea împrejurări, și cu asemenea oameni, în adevăr România este serios amenințată. Dar nici politicienii și nici mai cu seamă aceia care se pretind patrioți nu au înțeles gravitatea ce apasă asupra țării. ■

Avanpremieră editorială

IOAN HUDIȚĂ: PAGINI DE JURNAL

- Mareșalul Palatului, Urdăreanu, conspiră cu ministrul Germaniei, Fabricius
- Iorga votează pentru acceptarea arbitrajului
- Maniu cere să se reziste și să se arunce în aer sondele de pe Valea Prahovei ● Pătrășcanu și Titel Petrescu fug din București
- Ardelenii sunt furioși pe regăteni ● Se clocește ceva în legătură cu Antonescu
- România, august 1940

După cum s-a văzut din însemnările inedite publicate acum în avanpremieră editorială de Magazin istoric (volumul se află în pregătire la Editura Institutului European din Iași), regimul lui Carol II se găsea în derivă, dar, în egală măsură, partidele de opoziție, la nivelul conducerii – activitatea organizațiilor politice fiind interzisă din martie 1938 – desfășurau acțiuni care dezvăluiau, uneori, nesiguranță, ezitări ori chiar oportunism. Dr. N. Lupu și I. Miha-lache au fost atrași, în câteva rânduri, de monarh, care le dădea iluzia unei chemări la guvernare. Intransigent a rămas însă Iuliu Maniu, pe pozițiile sale de categorică respingere a dictaturii. Semnificativ era și procesul de apropiere ce avea loc între monarh și mișcarea legionară, deși neîncre-derea reciprocă și perspectivele de realizare a unei împăcări erau, de fapt inexistente. Oricum, Jurnalul poli-

tic al lui I. Hudiță oferă, în această privință, informații extrem de interesante asupra evoluțiilor politice interne.

În cursul dimineții de 30 august 1940, Maniu a sosit în Capitală. În cursul unei ședințe de birou a Partidului Național-Țărănesc a fost pus la curent cu desfășurarea Consiliului de Coroană din noaptea de 29/30 august și cu poziția adoptată de reprezentanții național-țărăniști. Atmosferă foarte încărcată. Calendarul liderilor P.N.Ț. rămâne foarte aglomerat și în cursul după-amiezii și al nopții care urmează, când Maniu este chemat în audiență la Palat și, apoi, ia parte la un nou Consiliu de Coroană.

Iată cum relatează I. Hudiță cele întâmplate în acel dramatic interval de timp. Precizăm că în preluarea acestor texte s-au utilizat aceleași operațiuni tehnice ca în cazurile precedente.

Acad. Dan BERINDEI

[Vineri 30 august]. La ora unu [13] m-am dus la Cireș să văd dacă n-aș putea vedea pe generalul David Popescu; acesta lipsea din minister și a trebuit să-l aștept până la unu jumătate. În așteptarea generalului, am vorbit cu Cireș, care știe și el multe lucruri despre ceea ce vede că se petrece în jurul lui. Silit de funcțiunea lui de a fi discret, chiar și față de mine, vechi prieten și în bune relații cu șeful său, Cireș mai scapă totuși câte ceva. El nu știe că șeful său mi-a făcut o serie de confidențe pentru a fi transmise lui Maniu. Promițându-i respectul secretului încredințat, nu pot spune nimic lui Cireș. Acesta îmi spune însă că „va veni o zi când îmi va spune el ce dedesubturi odioase se află în spatele comediei sinistre care se joacă la Viena”. Nu insist să aflu pentru că am fost deja prevenit de șeful său!

Generalul David Popescu m-a primit imediat ce a sosit și tot așa de amical ca și zilele trecute. Cu aerul că-mi reproșează lipsa de discreție, mă întreabă, de cum m-am așezat pe scaun, „de unde știe Popovici de existența unui complot în legătură cu evenimentele tragice de la Viena?” L-am asigurat că el nu știe nimic de la mine, dar că este un om f. inteligent și că are f. multe legături, începând cu prietenii apropiați ai lui Carol și terminând cu frunții sași și chiar cu Fabricius care, pentru un diplomat, vorbește deja prea mult. „Nu e mai puțin adevărat că Fabricius, care trece drept un om nu prea inteligent, este un mare îngâmfat și ca atare își ia aere de adevărat stăpân al României”, am spus eu. Generalul fiind convins și el că ministrul german este de rară limbuție, a găsit satisfăcătoare explicația mea. El mi-a spus că la Consiliul de Coroană de ieri Popovici a fost cel mai bine și cel mai curajos dintre

toți, iar Brătianu și Mihalache „confuzi și fricoși”. ... „Toată prăbușirea tragică de la Viena, a continuat generalul, este pusă la cale de Urdăreanu, încă de o săptămână în urmă, împreună cu Fabricius; eu știu precis acest lucru, căci am citit cu ochii mei telegrama acestuia [a lui Fabricius - n.n.] către Ministerul de externe; când va veni timpul, voi dovedi cu acte afirmația mea; te rog să-l informezi imediat pe Maniu, căci știu că se duce azi la 5 în audiență la rege, iar în seara aceasta va fi o nouă ședință de Consiliu de Coroană pentru definitivă trădare de la Viena”. I-am răspuns că Maniu are informații și din alte părți despre complotul infam de la Viena și că azi la 5, ca și la ședința Consiliului de Coroană, dacă ea va avea loc în noaptea aceasta, el va cere abdicarea lui Carol drept condiție *sine qua non* a discutării arbitrajului de la Viena. „Este singurul mijloc, mi-a răspuns generalul, prin care ne mai putem salva măcar demnitatea ca națiune”.

L-am felicitat pentru atitudinea lui curajoasă și patriotică, asigurându-l de toată discreția noastră.

De la el am plecat la Maniu, care se întorsese de o jumătate de oră de la Dinu Brătianu. L-am informat despre tot ce aflasem de la David Popescu. Maniu m-a rugat să vorbesc cu generalul dacă n-ar putea să ne pună la dispoziție textul telegramei lui Fabricius, document de o mare importanță pentru acțiunea noastră în contra lui Carol. A rămas să încerc.

Fiind aproape ora 3, Maniu n-a mai ieșit în oraș pentru dejun, mulțumindu-se cu un iaurt și doi morcovii rași. La ora 3.30 am ajuns și eu acasă.

La ora șapte ne-am văzut la Mihai Popovici cu Maniu, Ghiță Pop, Lupu și Madgearu. Mihalache a plecat de la prânz la Dobrești. Maniu a povestit audiența la Carol. Ea a durat exact 35 de

minute. Maniu i-a explicat lui Carol pentru ce țara nu poate accepta arbitrajul de la Viena. „Ciuitirea Transilvaniei, azi, după cedarea rușinoasă a Basarabiei și nordului Bucovinei, fără un foc de armă, ar compromite iremediabil prestigiul moral al națiunii noastre, i-a spus Maniu; țara și îndeosebi românii din Transilvania n-ar putea accepta cu nici un preț cedarea fără luptă a unei mari părți din teritoriul ei; pentru a ieși din încurcătura în care v-ați plasat singur, socot că M.V. trebuie să abdice și să lase tronul voievodului Mihai, sub care un guvern național ar putea relua discuțiile cu Germania și Italia în vederea unei soluționări acceptabile a diferendului nostru cu ungurii”. Carol a ascultat în liniște, neluându-și ochii de pe mapa biroului său pe care o tot mișca nervos. Când Maniu a terminat expunerea lui, Carol s-a ridicat în picioare, în semn că audiența se terminase și i-a spus că el are încredere în spiritul de obiectivitate cu care Ciano și Ribbentrop vor arbitra diferendul nostru cu ungurii și că el înțelege să-și asume toată răspunderea în privința apărării intereselor noastre. Maniu a înclinat puțin din cap, în semn de bună ziua și a plecat fără să întindă mâna către Carol. Impresia lui Maniu este că „paranoicul e pus pe rezistență și dispus să facă o baie de sânge, la nevoie”.

A urmat apoi o discuție de aproape o oră în jurul chestiunii, ridicată de Lupu, dacă n-ar fi mai potrivit să se proclame republica, în caz că „bestia” abdică? Maniu a rămas intransigent la formula lui cunoscută a monarhiei constituționale. Ne-am despărțit aproape de ora 9, înțelegi să ne vedem mâine la ora nouă dimineața, la locuința lui Maniu. Până la această oră, Maniu nu primise nici un telefon de la Palat dacă seara aceasta mai are loc vreo ședință a Consiliului de Coroană. Am ajuns acasă atât de obosit, încât n-am

mai putut asculta nici posturile de radio străine și m-am culcat.

Sâmbătă 31 august. Radio București a anunțat în dimineața aceasta că ieri după masa, pe lângă Maniu, au mai fost primiți în audiență de Carol și Gigurtu, Iorga¹, mitropolitul unit Al. Niculescu și Gh. Brătianu. Zi de doliu național! Consiliul de Coroană a acceptat în cursul nopții ciopârțirea Ardealului.

La nouă ne-am văzut cu toții la locuința lui Maniu din Vodă Caragea. În afară de noi, membrii biroului, fără Mihalache, au mai fost prezenți Ionel Pop, Fănel Mihăiescu, Aurel Dobrescu și generalul Negrei. Maniu ne-a povestit cum a decurs ședința și ce a propus el. Ședința a început ieri noapte la ora 12... „Carol, povestește Maniu, era disperat, cu fața ca varul și cu ochii țintă în tavanul din capul mesei“. După ce ministrul nostru la Berlin a expus condițiile în care s-au desfășurat convorbirile de la Viena și rezultatul arbitrajului, a vorbit Gigurtu. El a dat citire textului scrisorilor adresate de Ciano și

Ribbentrop ministrului nostru de externe, Manoiilescu, prin care guvernele lor garantează României integritatea frontierelor care i-au mai rămas. „Atmosferă de mormânt! Toți țin capul în pământ și nimeni nu îndrăznește să-și ridice ochii în sus; pe buzele tuturor poți citi consternarea și condamnarea fără recurs a bestiei care prezidează ședința înmormântării României Mari“. Au urmat jalnicele explicații cu regrete ale lui Iorga, Vaida, Argetoianu etc., „unele mai jalnice decât altele“, după care a vorbit Maniu.

Rechizitoriul său a fost ascultat „ca slujba unui preot la o înmormântare“. „Greșelile, provocările, pretențiile abilități de tot felul, s-au terminat, a spus Maniu; ele au ajuns acolo unde trebuiau să ajungă în mod inevitabil. De ani de zile am prezis că vom ajunge aici; a sosit ziua răspunderilor fără care nu putem merge mai departe. Fac apel la toți acei care se simt vinovați de catastrofa de azi să-și scruteze conștiințele și să înțeleagă, în ultimul minut din ceasul al 12-lea, să tragă consecințele și să lase țării posibilitatea de a-și alege un guvern cu oameni patrioți și nepătați, care să ia în mâinile lui destinele neamului

nostru ajuns pe marginea prăpastiei“. După această introducere, Maniu a arătat pentru ce țara nu poate și nu trebuie să accepte arbitrajul de la Viena. „De 21 de ani Transilvania și-a încredințat soarta ei poporului român; s-a supus fără să crâcnească la toate sacrificiile și nedreptățile impuse ei de guvernele centrale din București; a plătit cu regularitate toate birurile care i-au fost impuse și și-a trimis toți feciorii săi să-și îndeplinească serviciul militar; azi, când Transilvania se vede amenințată cu ciuntirea ei, ea cere fraților din restul țării s-o ajute, așa cum ar fi făcut și dânsa, dacă i s-ar fi cerut să apere Basarabia și nordul Bucovinei. Nu este în joc numai soarta românilor din Transilvania, a continuat Maniu, ci a întregului nostru popor, care nu poate supraviețui cedând teritorii peste teritorii din pământul său și comițând acte continue de lașitate degradatoare. Voiți să ajungem de răsul lumii întregi? Ce viitor asigurăm noi celor care vor veni după noi, dacă astăzi noi ne arătam atât de nevrednici de rolul nostru de conducători?“

În concluzie, el a propus următoarea soluție: abdicarea lui Carol

¹ Istoricul, aflat la Băile Herculane, nu putuse participa la primul Consiliu de Coroană — n.r.

„În Ardeal partidul nostru a organizat mari demonstrații la Cluj (în imagine), Sibiu și alte orașe...“

imediat și trecerea coroanei fiului său Mihai; un guvern național chiar în noaptea aceasta, care, înainte de orice răspuns în problema arbitrajului de la Viena, trebuie să proclame mobilizarea generală a armatei și concentrarea ei pe frontiera Ungariei; odată cu aceasta, noul guvern va lua de urgență toate măsurile necesare pentru a da în aer sau a înfunda cu ciment toate sondele petrolifere, pentru cazul că am fi atacați (Maniu a propus, printre alte măsuri, și rechiziționarea imediată a tuturor mașinilor particulare din București și Ploiești, odată cu taxiurile de piață, pentru a transporta cimentul necesar în fața tuturor sondelor din Valea Prahovei și celelalte centre petrolifere!); numai după aceste măsuri se va răspunde lui Ribbentrop și Ciano, la Viena, că noul suveran al țării, împreună cu guvernul său de unire națională, nu poate accepta condițiile arbitrajului și că se arată dispus să continue tratativele cu Ungaria, în vederea aplanării diferendului, pe baza principiului schimbului de populații; cât privește raporturile noastre de viitor cu Germania și Italia, guvernul român este dispus să negocieze orice tratat economic privitor la cereale și petrol compatibil cu interesele țării și cu suveranitatea ei externă; pentru rest, România înțelege să rămână strict neutră, apărându-și la nevoie neutralitatea cu arma în mână!

„Susțin acest program, bazat pe două argumente puternice, a conchis Maniu; mai întâi, pe convingerea mea fermă că Germania, odată asigurată în privința intereselor ei economice, nu e dispusă să se bată pentru unguri, provocând complicații militare în bazinul dunărean și apoi, pe convingerea mea, tot atât de fermă, că Germania nu poate câștiga războiul, oricât de mare este momentan superioritatea ei militară; în cazul că totuși ea ar fi dispusă să se bată pentru unguri, noi trebuie

să rezistăm din toate puterile noastre, întrucât, până la urmă, tot noi vom învinge, alături de învinșii de astăzi”.

Dinu Brătianu a făcut o simplă declarație pe la ora două și ceva din ziua, că „el este întru totul de acord cu propunerile d-lui Maniu, ele constituind singura soluție demnă și compatibilă cu onoarea națiunii noastre”. Iorga și Vaida au făcut și ei scurte declarații pentru a respinge „soluția Maniu” ca fiind „cu totul nerealistă”. Majoritatea a votat cu ei. De părerea lui Maniu au rămas aceiași care votaseră și la prima sesiune în contra acceptării, în principiu, a arbitrajului italo-german.

Din povestirea făcută de Maniu eu am notat punctele mai principale pentru jurnalul meu. A urmat apoi o lungă discuție între noi referitoare la împiedicarea cu forța a cedării Ardealului de Nord, cedare care trebuie să se execute în timp de 15 zile. În Ardeal partidul nostru a organizat încă de vinerea trecută mari demonstrații la Cluj, Sibiu și alte orașe în contra intenției guvernului nostru de a ceda ungrilor o cât de mică parte din teritoriul Transilvaniei. Ghiță Pop crede că astă seară, când se va cunoaște „trădarea de la Viena”, tot Ardealul va fi „în picioare”. Maniu speră să poată convinge câțiva comandanți militari din Ardeal să treacă de partea populației și să refuze ordinul de evacuare a zonelor prevăzute. Nu vreau să-l descurajez, însă Lupu și cu mine suntem sceptici dacă va reuși.

Lupu e convins că după rechiziitoriul făcut de Maniu, „bestia de Carol va abdica pentru a salva dinastia în persoana fiului său”. „Părerea mea este că nelegiuitul nu părăsește tronul decât luat de spate și dat afară; el este în stare să facă o baie de sânge pentru a-și păstra tronul; pentru aceasta, el va găsi sprijinitori capabili de toate crimele ca să-și poată salva pielea

și privilegiile; numai o mare mișcare de mase l-ar putea intimida, căci, de altfel, bestia este și un mare fricos, ca orice poltron”.

Eu am propus ca biroul să informeze imediat opinia publică printr-un comunicat semnat de noi toți în care să i se explice cum au decurs tratativele de la Viena și care a fost atitudinea partidului nostru în cele două sesiuni ale Consiliului de Coroană. Lupu s-a raliat imediat propunerii mele, insistând ca el să fie dat chiar astăzi, deoarece nu se știe dacă „măine, poimăine vom mai putea face acest lucru”. „Cu ticălosul și criminalul din capul statului, a continuat el, nu se știe dacă reușim noi să-l dăm jos sau nu ne încheie el în lagăr, mai curând”. Madgearu s-a oferit să pregătească textul acestui comunicat până la șase după masă, când ne vom vedea din nou.

Ne-am despărțit pe la 11.30. În drumul spre casă m-am oprit un moment pe la biroul lui C. Mihăiescu pe care l-am găsit certându-se cu Georgescu-Cocoș pe chestiunea atitudinii lui Iorga și Vaida în problemă Ardealului. Mihăiescu era deja în curent, în linii mari, cu discuțiile din sesiunea ultimului Consiliu de Coroană; îl informase Bungeteanu. Eu le-am făcut un scurt rezumat, arătându-le că în seara aceasta va apare și comunicatul oficial al partidului nostru în legătură cu aceste discuții și cu propunerile făcute de Maniu. „Toți acei care au aprobat prăbușirea României Mari sau sunt răspunzători de dezastrul de astăzi, ca urmare a politicii lor nesoțotite, vor trebui trași la răspundere și pedepsiți exemplar”, a spus Mihăiescu lui Georgescu, în timp ce-l ținea de umeri. „Șeful meu nu are nici o vină”, a încercat să răspundă acesta. „Șeful d-tale, l-a întrerupt Mihăiescu, este, împreună cu Vaida, răspunzător mai mult ca oricine de halul în care a ajuns biata țară, căci

apostolul neamului nu se mai sătura cu laudele lui la adresa nemernicului, care, pentru a-și păstra tronul și gheșefurile sale, e capabil să cedeze fără rușine orice i se cere". Spunând acestea, Mihăiescu i-a întors spatele și a părăsit biroul, fiind și ora când pleca la Sălcuța. M-a condus cu mașina până acasă. „Bravo lui Maniu, mi-a spus el pe drum; și adversarii lui, dacă mai au un pic de conștiință, trebuie să-l stimeze pentru curajul cu care și-a expus punctul său de vedere în fața nemernicului și a complicilor săi; toți ar merita să fie împușcați fără un pic de remușcare”.

Între ora unu și două p.m. ascult la radio Roma și Londra. Germanii bombardează zilnic Anglia, fie cu aviația, fie cu tunurile grele de pe coasta franceză și belgiană. Aviația engleză atacă zi și noapte obiective germane și italiene, îndeosebi centrele industriale și fabricile de armament. Iată trecută și luna august și Anglia e tot în picioare, iar Hitler se îndepărtează tot mai mult de victorie.

La ora șase ne vedem iarăși membrii biroului, la locuința lui Maniu. Aflu detalii în legătură cu grandioasa manifestație care a avut loc azi la prânz la statuia lui Mihai Viteazul și la locuința lui Maniu. Mă informase, pe la ora 3.30, Ghiță Pop. În ședința din seara aceasta au asistat toți membrii biroului — în afară de Mihalache — și câțiva dintre prietenii noștri care nu fac parte din el, ca Sever Bocu, Ilie Lazăr, Ionel Pop și Hoiescu. S-a comentat mult marea demonstrație de la amiază, organizată de Asociația Ardelenilor din Capitală. Inițiatorii au fost Ilie Lazăr, Sever Bocu, dr-ul Stănculescu, Cezar Simionescu și C. Lupu. Nștiind de ea, n-am participat.

Demonstrația a început în fața statuii lui Mihai Viteazul; au fost peste 10 000 de persoane. Când coloana s-a pus în marș, spre Palatul Regal, alte mii de trecători s-au alipit manifestaților; capul coloanei ajunsese la strada C.A. Rosetti, iar coada ei era încă în Piața Brătianu. Ajunsă în acest loc, poliția și armata i-au interzis

să meargă la Palat! Publicul s-a îndreptat apoi spre locuința lui Maniu, unde i-a făcut o manifestație de simpatie. S-au ținut discursuri în care s-a înfierat actul de la Viena și s-a cerut respingerea arbitrajului. Au fost huiduiți toți acei care au aprobat ciuntirea Ardealului, cu Carol în frunte. Pe tot parcursul, de la Universitate și până la locuința lui Maniu, s-a strigat „Abdicare!”, „Jos Carol!”, „Jos camarila!”, „Jos trădătorii!”, „Jos pungașii!...” Printre oratori a fost și Sever Bocu, care a făcut un aspru rechizitoriu politicii lui Carol și a complicilor săi. Lupu a întrebat pe Ilie Lazăr și pe Dobrescu dacă la această demonstrație au văzut vreun frunțas comunist sau socialist. „Au dispărut cu toții de pe stradă, a răspuns Ilie Lazăr; până acum câteva zile mai vedeai câte unii pe la Nestor sau Capșa; de când cu arbitrajul de la Viena au dat cu toții bir cu fugiții; Constantinescu-Iași, Lucrețiu Pătrășcanu, frații Mihăileanu, toți au dispărut, de frica legionarilor”. Dobrescu spune că l-a văzut acum trei zile

Tărani români expulzați de autoritățile horthyste

pe Pătrășcanu la Predeal. Nici Titel Petrescu nu este în Capitală; știu acest lucru de la Lupu, care l-a căutat la telefon și i s-a răspuns că e la țară.

Madgearu a citit textul comunicatului, care va fi trimis cadrelor noastre de partid. Lupu, Ghiță Pop și cu mine am făcut mai multe observații în privința problemelor care trebuiesc tratate în comunicat. Lupu a insistat îndeosebi asupra problemei răspunderilor pe care atât Mihai Popovici, cât mai ales Maniu au pus-o în declarațiile lor la Consiliul de Coroană; această problemă e strâns legată de persoana nemuricului de Carol, pentru că atunci când este vorba de răspunderi, principalul vizat este el, marele pungaș, care, în loc de rege constituțional, a preferat să se facă șef de partid. „Să răspundă acum în fața națiunii, zice Lupu, de consecințele politicii lui criminale”. Toți au fost de acord să se treacă în comunicat această problemă. Ne-am despărțit pe la ora opt și ceva. M-am dus direct acasă. Am completat jurnalul și am ascultat radio până după miezul nopții; Milica e îngrozită de cât timp pierd zilnic din cauza politici.

Duminică 1 septembrie. Sunt atât de obosit, încât stau în casă toată ziua și lucrez. Telefoniez lui Lupu și lui Maniu dacă e cazul să ne vedem. Sunt fericit că pot rămâne acasă. Ei au diferite întrevederi. Aflu la radio Londra și Roma că englezii au bombardat noaptea trecută Berlinul și alte orașe germane, precum și centrele industriale din nordul Italiei. Radio german recunoaște și el aceste atacuri, însă le reduce cu mult importanța lor. De câta timp, în comunicatele germane aviatorii englezi sunt numiți „piraiți aerului”, pentru că atacă obiectivele militare în cursul nopții. Germanii se plâng cu nerușinare de condițiile în care englezii duc războiul. Lupul moralist nu mai este azi o fabulă pentru naștiți și fasciști!

Seara, pe la opt și ceva, a trecut pe la noi, „în mare secret”, colonelul Mișu Marinescu, sosit ieri la amiază din inspecțiile lui în Ardeal. El spune că populația românească din Ardeal este „furioasă la culme pe regăteni”, pentru că nu vor să se bată pentru Transilvania. Ea este unanim pentru o nouă Albă Iulie, care să desfacă unirea cu Vechiul Regat, „care nu-și ține obligațiile”. „Toate rapoartele ofițerilor de jandarmi din județele Transilvaniei sunt de acord asupra acestui lucru; dacă Maniu anunță această adunare, toată suflarea românească din Ardeal va fi prezentă la Alba Iulia; Maniu e zeificat în Ardeal”, zice în continuare el. Nu mă surprinde deloc această informație, pe care o găsesc explicabilă și verosimilă.

Marinescu a venit însă la mine nu pentru a mă informa despre starea de spirit a românilor din Transilvania, ci pentru altceva. El a aflat de la Inspectoratul Jandarmeriei două lucruri importante, pe care ține să fie cunoscute de mine și de Maniu. Prima informație privește eliberarea generalului Antonescu de la Bistrița; ea s-a produs la cererea lui Fabricius cu care acesta s-a văzut de două ori. A doua este în legătură cu raporturile lui Antonescu cu Palatul. Ieri dimineața, Antonescu a fost la Palat, unde a stat două ore și jumătate. E de presupus că a vorbit cu Urdăreanu și cu Carol. Marinescu crede că „se clocește ceva cu Antonescu, întrucât Palatul vrea să-l câștige de partea lui și să-l despartă de legionari”. „Dacă el a fost eliberat la cererea lui Fabricius, i-am răspuns eu, atunci e de presupus o înțelegere mai adâncă între Carol și Legația germană; faptul devine f. interesant”. Marinescu mi-a promis să mă țină în curent cu tot ce va mai afla în legătură cu raporturile lui Antonescu cu Palatul. ■

(Va urma)

La aniversarea academicianului Mircea Malița

Volumul trei al publicației *Romanian Journal of International Affairs*, editat de Institutul român pentru studii internaționale, este dedicat profesorului Mircea Malița, care a împlinit anul trecut 70 ani.

Pe lângă o bio-bibliografie a diplomatului și omului de știință, sumarul cuprinde următoarele secțiuni: Conflict și negocieri (între contribuții și cele semnate de acad. Dan Berindei, Lincoln P. Bloomfield, Jean-Marie le Breton, acad. Virgil Cândea, Dan A. Lăzărescu); Politică mondială și regională (Anneli Ute Gabanyi, Takashi Inoguchi, Vasile Șandru); Cultură și civilizații (Mircea Flonta, Johan Galtung, Solomon Marcus); Educație, potențial uman (Sergiu Celac, Orio Giarini, Ricardo Diez Hochleitner).

Așa cum anunță academicianul Dan Berindei în *Cuvântul înainte*, tema generală a numărului a fost „Cum să construiești o civilizație globală într-o lume multiculturală? Prevenirea conflictului și realizarea parteneriatului prin proiecte majore”. A fost tema considerată cea mai potrivită pentru a marca aniversarea celor 70 ani ai profesorului Malița, fondator în anul 1963, al Asociației pentru drept internațional și relații internaționale, al cărei secretar general este și astăzi.

Știm destul de puțin despre cum trăiau înaintașii, despre cum gândeau ei, despre spaimele și bucuriile lor. În locul a ceea ce nu știm încă – clișeele închipuirii. Întrebate cu pricepere, puținele documente care s-au păstrat aruncă lumină asupra colțurilor întunecate ale trecutului. Un Vodă Rareș diabetic, care purta ochelari și iubea „tăria de vin“, sau doamna lui, Elena, căreia îi plăcea mustul, nu mai sunt doar chipuri reci din manualele școlare.

VIAȚA

DE TOATE ZILELE

LA CURTEA LUI

PETRU RAREȘ

MARIA MAGDALENA SZÉKELY

Cum era viața la curtea lui Petru vodă? Dar cine o știe?! Cronicarii nu povestesc asemenea lucruri, ba unii chiar se plâng „că nici de viața domnilor, carii au fost toată cărma“ nu puteau citi în letopisețele mai vechi. Ce să mai vorbim de actele emise de cancelarie care sunt, în majoritatea covârșitoare, acte de proprietate? Fărâma de viață a rămas, mai întotdeauna, dincolo de litera frumos migălită pe pergament. Și totuși, viața la curtea lui Petru Rareș (1527-1538, 1541-1546) se poate reconstitui, nu în cele mai mici amănunte, firește, ci în liniile mari, generale, ale traiului cotidian. Nesperat de multe informații, unele tulburătoare, altele amuzante, răsar la o lectură mai atentă a izvoarelor, altminteri așa de bine cunoscute. Însemnări ale călătorilor străini, registre de cheltuieli, scrisori, rapoarte diplomatice, felurite alte documente vorbesc, câte puțin, uneori indirect, despre vodă Rareș și familia lui, despre veșminte și bijuterii, despre locuințe și obiecte personale, despre veselă și mâncăruri, despre spectacole și partide de pescuit sau vânătoare, despre cai și câini, despre medici și farmaciști. O lume vie răsare, animând o epocă din istoria Moldovei, cunoscută până acum doar ca o vreme de războaie, de intensă activitate diplomatică și, în anii de pace, ca o vreme a unei efflorescențe artistice fără seamăn.

Gravură olandeză de epocă ce stă mărturie răspândirii pe care o cunoșteau ochelarii

În p. 29: Petru Rareș – portret votiv de la mănăstirea Moldovița

Veșmintele

Povestind despre jefuirea, de către sultanul Suleiman Magnificul, în 1538, a tezaurului domnesc adăpostit la Suceava, un călător străin care a trecut prin Moldova menționa, printre alte bogății luate de turci, și „nenumărate veșminte de lână și de mătase și bătute cu ținte de aur”. Iar cronicarul turc Mustafa Gelalzade adăuga cușmele, cămășile de mătase, stofele de mătase, perlele și giuvaericele. O altă parte din veșmintele domnești păstrate în tezaur a fost furată – probabil, înainte chiar de prăpădul turcesc – de însuși tezaurarul, Sienko Popovici; se vorbește într-un document de 12 caftane cu nasturi de argint aurit (evaluate la 20 000 de aspri fiecare) și de un lanț de aur al lui Petru voievod, pe care-l purta „după obiceiul său valah”.

Administrația Bistriței (cetate și domeniu aflate în stăpânirea principelui Moldovei) trimitea, la curtea din Suceava, daruri materializate fie în postav negru

de Lund, postav cafeniu și postav de Brickheim pentru folosul doamnei, fie pânză pentru nevoile domnului. La rândul lor, brașovenii îi dăruiau lui Petru vodă Rareș blănuri. Sunt cunoscute, de asemenea, două ii primite de doamna Elena de la bistrițeni, precum și o cingătoare. Registrele de cheltuieli ale Brașovului și Bistriței înregistrează, în mai multe rânduri, câte o *pileus* trimisă lui Petru Rareș. Poate că sub acest nume se ascund bonetele cu care domnul este înfățișat în tablourile votive de la Râșca și Probota, bonete purtate pe sub coroană. De la Brașov și Bistrița luau drumul Moldovei și mănuși, pe care, fără îndoială, domnul și boierii săi le purtau nu numai din nevoia de a se proteja de frig, ci și ca pe un auxiliar al costumului de cavalier.

Căminul

Apartamentele locuite de familia domnească în cetatea

Sucevei, la curțile din țară și poate în incinta mănăstirilor erau, fără îndoială, împodobite cu decoruri pictate. Când Rareș și ai lui au fost siliți să ia calea pribegiei și să se refugieze la Ciceu, în 1538, a fost tocmită o echipă de zugrăvi care, plătită de administrația Bistriței în contul birului, a executat felurite lucrări la porunca fostului domn moldovean.

Aceste apartamente trebuie să fi fost pline de mobile, dar despre existența lor nu se mai știe nimic. Fragmentar, decorul se poate, totuși, reconstitui. Încăperile erau luminate cu lumânări de ceară așezate în sfeșnice. Scurgerea timpului era măsurată de ceasornice: un orologiu îl primise Petru vodă de la bistrițeni, în 1537, și altul de la brașovenii, în 1542. Acesta din urmă fusese al judeului orașului Brașov, Johann Fuchs. În sala tronului sau, mai degrabă, într-o sală de primire, era prinsă, pe un perete, o icoană înfățișând Învierea Mântuitorului. Diverse obiecte de sticlă completau decorul, împreună cu vase prețioase de pus flori și un cristal de sare în care un meșter brașovean cioplise bourul Moldovei.

Masa

La ospețele de la Curte și în bucătăria domnească se foloseau diverse vase, dintre care unele apar menționate în documente: căldări, o ceașcă de cositor dăruită de bistrițeni doamnei Elena, un lighean de argint și un vas de aur valorând 50 de galbeni ungurești (piese furate din tezaur de Sienko Popovici) și un număr mare de cupe, dintre care una argintată și una din argint aurit. Se cuvin adăugate aici obiectele

din tezaur luate de Suleiman Magnificul: carafe, ibrice, pahare și berbeci mici de argint (piese cu care se decorau mesele).

Povestește *Letopiseșul Țării Moldovei până la Aron vodă* că întorcându-se Petru Rareș în a doua domnie (1541), „nemică de alta nu-i era grijă, numai cu toată casa sa a petrece în ospețe și în dezmierdăciuni”. Abundența de alimente de la Curte sau din cetatea Ciceului (cât timp a stat acolo familia domnească) dovedesc că zisa cronicarului se apropie de adevăr: Petru vodă Rareș era un om căruiu îi plăcea să mănânce bine.

La masa lui se aduceau pâini albe coapte la foc de lemn, pești, dintre care sunt menționați în chip special țiparii și știucile, roți mari de caș, mai bine gustat fiind, se pare, cașul de toamnă. În mâncăruri se puneau ceapă și mirodënii (piper, șofran și ghimber). Copiii se îndulceau cu faguri de miere, dar nici vodă nu se lăsa mai prejos. Cozonacii, turta dulce, prăjiturile cu miere încheiau orice ospăț. Se mâncau și fructe: cireșe (uneori trimise de la Bistrița încă din luna martie!), pere și portocale. Toamna, la culesul viilor, doamna Elena bea must. Petru vodă prefera, cum era de așteptat, vinul, fie din viile moldovenesti, fie din cel primit în dar de peste munți. Printre delicatase – saleurile și „tăria de vin”, trimisă din Ardeal, adică vinarul.

Avea Petru Rareș și bucătari autohtoni, dar la unele ospețe, poate mai importante, se cereau bucătari, brutari și patiseri de la Brașov.

Timpul liber

La curtea Moldovei, ceasurile de tihnă erau petrecute întocmai

ca la alte curți princiare europene. Domnul participa la partide de vânătoare și pescuit. Este cunoscut un arc primit în dar de Petru vodă, arc a cărui coardă fusese făcută de niște călugărițe. Probabil că numeroasele cuțite trimise de meșterii transilvăni la Suceava erau folosite tot în cursul vânătorilor, la despicatul cărnii sau chiar la înjunghierea animalelor rănite. Prezența domnului la partide de pescuit este probată de menționarea a două năvoade ale lui, unul împletit de un frânghier bistrițean și celălalt, de niște călugări dominicani.

Ca orice senior, Petru Rareș era însoțit, până și în sala de primire, de câini. Fără îndoială, unii dintre ei erau folosiți și la vânătoare. Într-un rând, ieșindu-și din fire, domnul a întrebat o solie ardeleană: „Vedeți acest câine al meu?”, ceea ce înseamnă că animalul cu pricina se afla în apropierea tronului.

Menționarea, printre piesele furate din tezaur de Sienko Popovici a două sulețe, una din aur curat și alta din argint, precum și a patru scuturi împodobite cu aur, mărgăritare și pietre prețioase (toate, mai mult bijuterii decât arme) este dovada indirectă a organizării unor parade militare. La aceeași concluzie duce și enumerarea armelor luate de turci, la

1538: săbii încrustate cu pietre prețioase, săbii germane, săbii foarte înguste și cu vârful ascuțit. Ar fi interesant de știut dacă cele două paveze primite de Rareș de la Bistrița și steagurile pictate și împodobite cu aur aveau o întrebuințare reală în luptă sau erau scoase numai cu prilejul unor ceremonii.

Călătoriile

Petru Rareș și familia lui călătoreau destul de mult prin țară, de la o curte la alta. Acestor drumuri li se adăugau cele din timpul campaniilor militare. Cum se deplasau domnul și ai lui?

Petru Rareș avea mai mulți cai, dintre care unul – probabil, un exemplar deosebit – este mai bine cunoscut. Se numea Peyloo și, după cum reiese din documente, la 1538 a fost trimis la Bistrița, împreună cu tot ce îi

În reprezentarea unor scene biblice, meșterii zugravi erau evident influențați de viața de zi cu zi. Detaliu din Legenda Sfântului Gheorghe de la biserica Arbore

era mai scump lui Petru vodă. Armăsarul este amintit (fără nume, însă), într-o scrisoare trimisă bistrițenilor din Țarigrad, la 14 septembrie 1540, care conține rugămintea lui Petru vodă de a i se îngriji caii. În lipsa stăpânului, Ștefan Mailat, voievodul Transilvaniei, a rugat pe un oarecare locuitor al Bistriței să i-l încredințeze lui pe Peyloo. Cererea a fost formulată într-o scrisoare din 2 octombrie 1540. La 8 februarie 1541, Mailat dădea în mâna bistrițeanului o mărturie pentru a-l absolvi de orice acuzație i s-ar fi adus de pe urma acestui transfer de proprietate.

În afara lui Peyloo, domnul moldovean a mai avut, sigur, încă doi cai, primiți în 1541, de la Brașov. Cât s-a aflat în refugiu la Ciceu, fânul pentru cai era plătit din birul datorat de bistrițeni. Meșteri din același oraș îi făceau frâiele și hamurile, precum și potcoavele pe care i le trimiteau în Moldova.

Călătorea Petru Rareș și în trăsură. Menționarea trăsurilor în documente corespunde exclusiv celei de-a doua domnii, constatare care confirmă înrutățirea stării de sănătate a domnului în acest răstimp. La 2 iunie 1540 este atestată, întâia oară, o caretă dăruită de bistrițeni. Registrele de socoteli ale Brașovului înregistrează, sub data de 24 octombrie 1541, o trăsură și doi cai trimiși în Moldova. La 31 octombrie 1542 este consemnată, în aceleași registre, cheltuiala pentru învelitoarea la trăsura domnului. Un an mai târziu, bistrițenii îi făureau o altă caretă, cu arcuri și acoperiș căptușit cu pânză roșie. A venit rândul brașovenilor să-și dovedească măiestria în materie de trăsuri în

1545, an în care îi vor dăruir lui Petru vodă o caleașcă pictată. În fine, ultima trăsură despre care se știe că a fost făurită pentru domnul moldovean este cea din 1546, trimisă de la Bistrița: avea schelet de fier, osii unse cu păcură, era acoperită cu coviltir căptușit cu postav și pânză verde și era împodobită cu picturi. Sunt cunoscute și numele principalilor ei meșteri: fierarul Bricht și caretășul Peter.

Sănătatea

Că Petru Rareș era bolnav, în ultima parte a domniei sale, este mai presus de îndoială. Dar, după mărturia documentelor, suferințele sale începuseră chiar din prima domnie. În 1533, povestește un sol polon, „când am venit, nu mi s-a arătat el însuși, ci m-au primit patru boieri, care mă așteptau în odaia lui. Mi-au spus că domnul este bolnav”. În 1536, chirurgical brașoven Gregorius, însoțit și de două slugi, a petrecut 67 de zile la curtea lui Petru voievod. Un an mai târziu, doctorul Paulus, tot din Brașov, a rămas la Suceava, împreună cu cele două slugi ale sale, 25 de săptămâni, adică o jumătate de an!

Pe chirurgical Gregorius îl regăsim în preajma lui Rareș și în a doua sa domnie. În 1542, l-a îngrijit două săptămâni, revenind apoi și în toamna lui 1545. Domnului moldovean i se aduceau de la Brașov și medicamente, preparate de farmacistul Gregorius.

Prezența, în preajma lui Petru Rareș, a unui chirurg care, după cum se vede, îl îngrijea constant și pe un timp îndelungat, este o dovadă că principele era chinuit de o rană care nu se mai închidea.

Poate să fie acesta semn că Petru vodă suferea de diabet, ceea ce explică lăcomia lui în fața turtelor dulci și a prăjiturilor cu miere! Diabet ereditar? Poate, dacă ne gândim la rana de la piciorul părintelui său, Ștefan cel Mare, pe care a purtat-o 40 de ani, până la moarte.

Dar, ceea ce este cu adevărat spectaculos, este boala de ochi a lui Petru Rareș. La 24 aprilie 1546, registrele de cheltuieli ale orașului Brașov înregistrează confecționarea și aurirea unei perechi de ochelari pentru Petru voievod. După cum s-a remarcat deja, atestarea ochelarilor, „pentru perioada respectivă era o raritate” (Gernot Nussbächer). Nevoia lui Petru Rareș de a purta ochelari a fost explicată prin vârsta înaintată a voievodului, dar cred că nu se poate exclude nici presupunerea că era dictată de o complicație decurgând din aceeași creștere a concentrației de zahăr din sânge. Ochelarii lui Petru Rareș aveau rame aurite și trebuie să fi arătat ca aceia reprezentați în diferite tablouri pictate în veacul XVI. Adică erau ochelari „cu nit”, sprijiniți direct pe nas, fără brațe. Lentilele trebuie să fi fost confecționate fie din sticlă, fie din beril șlefuit.

„Cu adevărat era ficior lui Ștefan vodă celui Bun – spune cronicarul despre Petru Rareș –, că într-un tot simăna tătâne-său, că la războaie îi mergea cu noroc, că tot izbândia, lucruri bune făcea, țara și moșia sa ca un păstor bun o socotia, judecată pre dreptate făcea. Almintrelea de stat era om cuvios și la toate lucrurile îndrăzneț și la cuvânt gata, de-l cunoștea toți că ieste harnic să domnească țara”. Și cum era viața la Curtea lui Petru vodă? Așa cum am înfățișat-o. ■

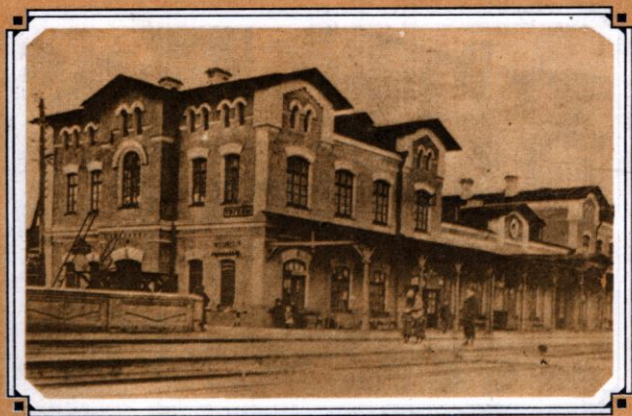
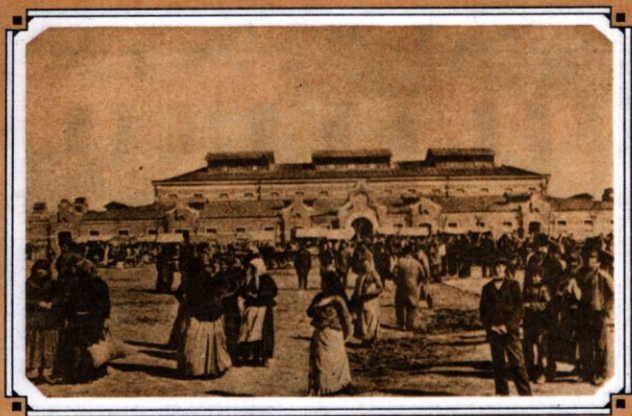

Album istoric

BANII CARE LE-AU ADUS FERICIREA

Am văzut în numerele anterioare cum raporturile dintre foștii Aliați din timpul celui de-al doilea război mondial au evoluat de la cooperarea loială pentru înfrângerea pericolului comun la tensiuni ce anunțau gravele confruntări ale războiului rece. Poate nu este lipsit de semnificație faptul că separarea politică în două lumi diferite s-a produs mai întâi pe plan economic și abia apoi pe tărâmul militar, prin constituirea celor două alianțe militare opuse. De fapt, inițial, proiectul care a dus la ruptura economică a fost o inițiativă adresată întregii Europe. Prinși pe picior greșit și având mare nevoie

Dr. EUGEN PREDA

de ajutor financiar, sovieticii s-au lăsat inițial atrași în joc. Atunci când au realizat că ei nu aveau vreun cuvânt de spus sau vreun

control asupra destinației banilor, au lăsat să cadă cortina. Și astfel reacția sovietică la Planul Marshall – căci acesta este subiectul episodului nostru – a împărțit pentru mulți ani Europa în două. Stalin acceptase în timpul războiului și în anii ce au urmat mici compromisuri care să salveze aparențele doar de dragul banilor care îi mai soseau încă din Vest. Când a pierdut și ultima speranță, a renunțat la orice urmă de alianță.

Imposibilitatea de a alege

Foarte mulți intelectuali europeni se refugiaseră, la începutul celui de-al doilea război mondial, în Statele Unite. Firesc deci ca aici să apară primele proiecte ce vizau reconstruirea Europei. Exista și un teren propice unor asemenea idei, încă din perioada interbelică.

Secretarul de stat Cordell Hull se gândea la crearea unei noi ordini universale și a unei economii internaționale în cadrul căreia Statele Unite erau chemate să joace un rol preponderent. Adjunctul său, Sum-

Caricatură sovietică contra Planului Marshall. Sunt reprezentați imperialismul american, Papu, Churchill, Franco, Tito, China naționalistă și sionismul, veniți să alunge pacea

ners Welles, era avocatul unor organizații regionale și al federalizării Europei continentale. Apropiat al președintelui Roosevelt, Welles îi avea de partea sa și pe diplomații John Foster Dulles și George Kennan. Dornic să nu provoace Uniunea Sovietică, Roosevelt a sprijinit proiectul lui Hull de creare a unei Organizații a Națiunilor Unite.

În Marea Britanie, Churchill, Eden și Stafford Cripps se declarau partizanii unor federații regionale, corespunzând unor zone de influență. Proiectul era rău văzut la Washington, căci americanii se

temeau de o hegemonie britanică asupra Europei Occidentale.

La 3 iunie 1945 omul de stat luxemburghez Joseph Bech rostea în fața comitetului pentru politică externă al Camerei reprezentanților un discurs profetic despre nevoia de a reconcilia și uni Europa după război, cu participarea deplină a Germaniei. Sfârșitul războiului și evoluțiile relațiilor foștilor aliați în anii imediat următori au modificat multe dintre planurile privind Europa post-belică.

La 19 septembrie 1946, într-un discurs rostit la Zürich, Winston Churchill, adeptul formulei Statele Unite ale Europei spunea: „Dacă popoarele Europei ar reuși să se unească, cei 300 până la 400 milioane de locuitori ar cunoaște, grație unei moșteniri comune, o prosperitate, o glorie, o fericire pe care nici o frontieră nu ar limita-o”. Intervenția lui era cu atât mai surprinzătoare cu cât britanicii erau cunoscuți pentru rezerva lor față de eventualul transfer de suveranitate către organisme suprastatale. Peste doi ani, la Haga, sub președinția de onoare a lui Churchill, 800 personalități ale vechiului continent se întruneau pentru a afirma dorința lor de a vedea

reunite popoarele Europei. Adunarea nu a avut vreun rezultat practic, dar Denis de Rougemont scria: „Totul a ieșit din Congresul de la Haga, din mai 1948: primele instituții europene, parlamentare, juridice, culturale, tehnice, principiile generale ale Pieței Comune, dar și refuzul de a dota instituțiile cu o putere de decizie politică...”

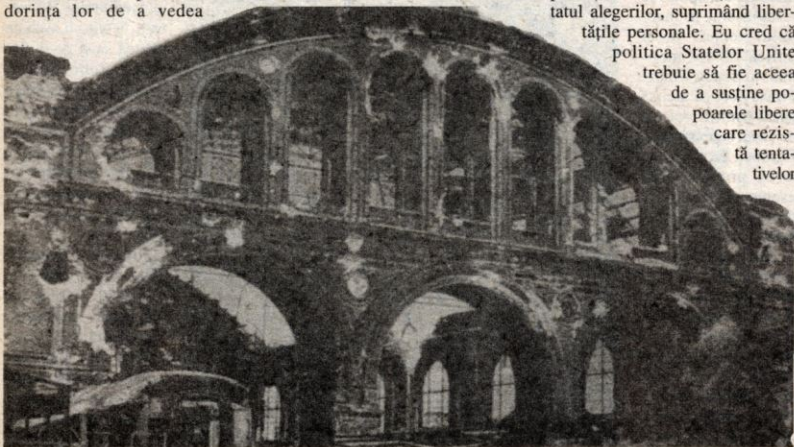
Imboldul decisiv a venit de peste Ocean, Washingtonul a acceptat riscul – în fața altuia mai mare, cel al valului comunist ce amenința bătrânul continent – de a constitui peste Atlantic un vast ansamblu geopolitic. Abia după 20 ani, în vremea președintelui Nixon, doctrina economică oficială americană s-a schimbat, sub presiunea cercurilor de afaceri americane care se temeau de concurența vest-europeană. În 1947 însă, prin Planul Marshall, americanii i-au învățat pe europeni să dezvolte legături de cooperare tot mai strânse.

Între 1945-1947, americanii injectaseră deja în economia europeană 14 miliarde de dolari, prin intermediul organizațiilor internaționale sau prin acorduri bilaterale. Dar în loc să se îmbună-

Gara din Berlin, așa cum arăta în 1945

tătească, situația economică a Europei – mai ales cea agricolă și cea financiară – se înrăutățea. Pentru Statele Unite, problema se punea foarte concret: cum să protejeze prosperitatea americană, cum să refacă potențialul economic, și, mai ales, cum să se opună ofensivei sovietice care prin partidele comuniste și situația socială din Europa avea puternici sprijinitori.

La 12 martie 1947, președintele Truman a rostit o declarație de 18 minute în fața Congresului: „Ne aflăm într-un moment crucial al istoriei mondiale, când fiecare națiune trebuie să aleagă între două moduri de viață. Cel mai adesea, această alegere nu se face în mod liber. Un mod de viață este întemeiat pe voința majorității. El este caracterizat de instituții pluraliste, un guvern reprezentativ, alegeri fără îngrădiri, libertăți individuale garantate, dreptul de exprimare, de a-și alege religia, de a fi la adăpost de represiunea politică. Celălalt mod de viață este întemeiat pe voința unei minorități, care se impune majorității prin constrângere, care își întemeiază puterea pe teroare și opresiune, controlând presa și radioul, influențând rezultatul alegerilor, suprimând libertățile personale. Eu cred că politica Statelor Unite trebuie să fie aceea de a sustine popoarele libere care rezistă tentativelor

pe care minoritățile înarmate sau presiuni din exterior le fac pentru a le supune". În aceeași zi, 12 martie 1947, reprezentanții a patru mari companii petrolifere americane semnav un acord cu Arabia Saudită prin care S.U.A. se implantau decisiv în zonă. Petrolul era una dintre resursele vitale pentru reconstruirea Europei.

Zigzagurile Moscovei

După venirea generalului George C. Marshall în fruntea Departamentului de Stat, în ianuarie 1947, a început să prindă contur „politica de îndiguire”. La 5 iunie 1947, secretarul de stat lansa în mod oficial planul american de ajutorare a Europei, ce avea să îi poarte numele. În acea zi, la Harvard, el anunța Programul de reconstrucție europeană (European Recovery Program). „Politica noastră nu este îndreptată împotriva unei țări sau a unei doctrine, ci împotriva foametei, sărăciei, disperării și dezordinii. Scopul ei trebuie să fie renașterea în lume a unei economii care să funcționeze astfel încât să permită apariția condițiilor politice și sociale în care instituțiile libere pot exista. O asemenea asistență, sunt convins, nu trebuie să fie acordată fragmentar, pe măsură ce apar diferite crize. Orice asistență, pe care acest guvern o poate acorda în viitor, trebuie mai degrabă să vindece decât să reprezinte un simplu paleativ. Orice guvern care dorește să ia parte la o reconstrucție va beneficia, sunt sigur, de întreaga cooperare din partea guvernului Statelor Unite. Orice guvern care uneltește pentru blocarea reconstrucției altor țări nu poate aștepta ajutor din partea noastră. În plus, guvernele, partidele politice sau grupările care caută să perpetueze starea de miserie, pentru a obține avantaje politice sau de altă natură, se vor lovi de opoziția Statelor Unite”.

Ajutorul venea sub forma unor împrumuturi nerambursabile (85%) și a unor împrumuturi pe termen lung (15%). Pentru țările europene care l-au putut accepta, a fost un imens stimul. Iată o statistică cu sumele – în dolari – pe care le-au primit acestea din aprilie 1948 (când Congresul american a votat legea) până în iunie 1952: Marea Britanie – 3,389 miliarde; Franța – 2,7 miliarde; Italia – 1,508 miliarde; R.F.G. – 1,4 miliarde; Olanda – 1,083 miliarde; Grecia – 706 milioane; Austria – 677 milioane; Belgia și Luxemburg – 559 milioane; Danemarca – 273 milioane; Norvegia – 255 milioane; Turcia – 225 milioane; Irlanda – 147 milioane; Suedia – 107 milioane; Portugalia – 51 milioane; Islanda – 29 milioane.

Surpriza pentru mulți a constituit-o includerea Germaniei de Vest în planul de refacere. De data aceasta, nici americanii nici europenii nu au repetat – în ciuda presiunilor venite din partea unor curenturi influente – greșeala de după primul război mondial de a împinge această țară în brațele celor care doreau revanșa. Un alt lucru înțelege pe care l-au făcut americanii a fost acela de a-i invita pe europeni (pe cei din Occident, evident) să dezvolte instituții de colaborare mai întâi economică, și apoi și politică.

Istoricul rus Mihail Narinski, bazându-se pe cercetările sale în arhivele sovietice, afirmă că Moscova a reacționat în pripă și dezordonat la anunțarea Planului Marshall. Stalin și Molotov nu au realizat de la început cotitura produsă în politica americană. Inițial, sovieticii au primit favorabil discursul secretarului de stat. Molotov a propus ca U.R.S.S. să participe la Conferința de la Paris, convocată din inițiativa Franței și a Marii Britanii, pentru sfârșitul lunii iunie și unde urma să se discute modalitățile concrete de

realizare a ERP. Molotov era de părere să participe și cehoslovacia și polonezii. Apoi, chiar în aceeași zi – cum mărturisea într-un interviu, mulți ani mai târziu – Molotov s-a răzgândit în privința participării celor două state satelit. Peste câteva zile, la 22 iunie, Molotov a trimis următoarea telegramă ambasadurilor sovietice de la Varșovia, Praga și Belgrad: „Considerăm de dorit ca țările aliate prietene să ia inițiativa de a garanta participarea lor la elaborarea măsurilor economice în chestiune și să-și formuleze pretențiile, ținând cont că anumite țări europene (Olanda, Belgia) au făcut-o deja”.

Moscova spera să obțină, la fel ca în timpul războiului, credite fără contrapartidă. Deja însă, se ridică voci contra Planului Marshall. Între acestea, economistul la modă Eugen Varga și ambasadurul sovietic la Washington, Nikolai Novikov, care considerau că proiectul era doar „preludiul constituirii unui bloc burghez antisovietic sub dominație americană”.

Spre ușurarea americanilor – care nu luaseră în calcul varianta că sovieticii vor accepta propunerea lor – Conferința de la Paris (29 iunie-2 iulie 1947) a fost un eșec. Molotov a sosit în capitala Franței pentru a evalua proiectul american, înarmat cu instrucțiuni precise primite de la Stalin în privința atitudinii pe care trebuia să o adopte. De altfel, așa cum relata Sudoplatov, adjunctul șefului informațiilor externe sovietice, un avion zbura zilnic de la Moscova la Paris și înapoi, pentru a asigura transportul curierului diplomatic în condiții de maximă securitate.

Chiar și după respingerea propunerii americane Moscova nu avea încă o linie de conduită foarte clară. Astfel, atunci când ministrii de externe francez, Georges Bidault, și britanic, Ernest Bevin, au lansat o nouă invitație pentru

data de 12 iulie, sovieticii au ezitat dacă să le permită est-europenilor să participe sau nu. La 5 iulie ambasadorii acreditați în țările satelit și Finlanda au primit următoarele instrucțiuni: să incite guvernele respectivei state să participe la conferință, dar nu pentru a se alătura Planului Marshall, ci pentru a-i „contraria pe americani în realizarea planurilor lor în unanimitate și apoi să părească lucrările, luând cu ei un număr cât mai mare de delegați din alte țări”. A doua zi, liderul iugoslav Tito și cel polon Bierut erau invitați la Kremlin pentru o discuție pe această temă. În noaptea de 6 spre 7 iulie, o nouă schimbare de program. Ambasadorii sovietici din țările Europei de Est primesc noi instrucțiuni: „Moscova nu sfătuiește să se dea un răspuns englezilor și francezilor înainte de 10 iulie”. Printre motivele bruste modificări de poziție sunt enumerate lipsa de încredere în reprezentanții unor țări încă insuficient aflate sub controlul sovietic și campania de sprijinire a Moscovei declanșată de partidele comuniste din Franța și Italia. De altfel, Praga transmisese deja acordul său de participare la conferință. Furios, Stalin îi convoacă pe cehi la Moscova, la 9 iulie. În cadrul unei întrevederi între patru ochi, Stalin îi impune liderului comunist ceh, Klement Gottwald să renunțe.

Iată cum caracteriza Jean Monnet – cel care, împreună cu Robert Schumann, a fost artisanul uniunii economice a Europei Occidentale (*Magazin istoric*, nr. 7-12/1992; 1/1993) momentul: „Acest refuz [al sovieticilor] a antrenat, după cum se știe, pe cel al sateliților U.R.S.S. și a provocat în centrul Europei o fractură puternică”. De altfel, revista *Magazin istoric* a publicat, încă în nr. 11/1992 documentele care arată modul în care guvernul României din 1947 a refuzat să participe la Conferința de la Paris.

De la cooperarea economică la cea politică

Iată deci cum în vara anului 1947 marea alianță din vremea războiului ia sfârșit și în locul ei se instalează o politică de confruntare. În septembrie 1947, Stalin, aflat în ofensivă, creează Cominformul, noul organism de coordonare a partidelor comuniste. Cu acea ocazie, la 5 octombrie 1947, Andrei Jdanov ține discursul în care reia, din punctul de vedere al Moscovei, ideea lui Truman din 12 martie: „În lume s-au format două lagăre: de o parte lagărul imperialist și antidemocratic al cărui scop principal este să stabilească dominația mondială a imperialismului american, iar de cealaltă parte, lagărul antiimperialist și democratic, al cărui țel principal este să sape imperialismul, să întărească democrația, să lichideze resturile fascismului”.

La 12 iulie 1947, reprezentanții Austriei, Belgiei, Danemarcei, Elveției, Greciei, Irlandei, Islandei, Italiei, Luxemburgului, Norvegiei, Olandei, Portugaliei, Suediei și Turciei, alături de inițiatori, Franța și Marea Britanie, s-au reunit la Paris. A doua zi a fost creat Comitetul de cooperare economică europeană, al cărui rol era să furnizeze administrației americane informații despre resursele și nevoile celor 16 state participante, cât și previziuni pentru următorii patru ani. Comitetul a elaborat un program pe care l-a prezentat S.U.A. la 10 septembrie. Suma totală, 29 miliarde dolari pentru următorii patru ani, a provocat furie la Washington, fiind considerată prea mare. În plus, estimarea părea mai curând o listă de cumpărături curente și mai puțin o propunere serioasă de cooperare economică. Au urmat noi negocieri, peste Ocean, în lunile octombrie-noiembrie. Suma a fost

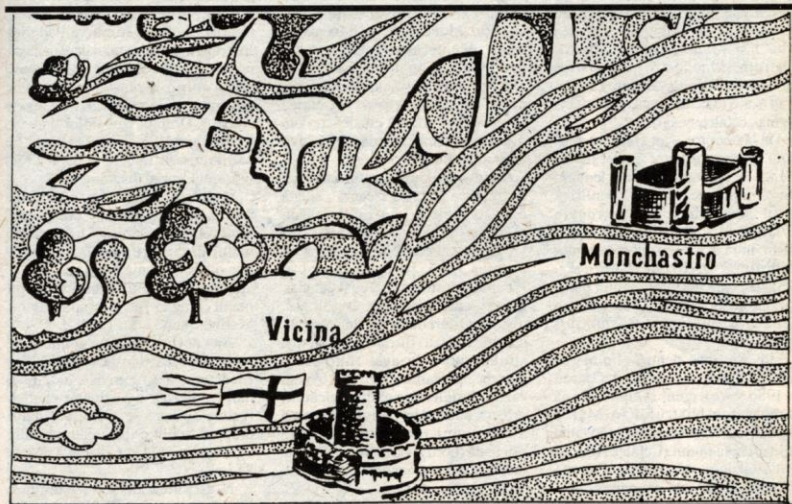
redușă la 19 miliarde, apoi la 17 miliarde dolari. La 19 decembrie, președintele Truman a adresat un mesaj Congresului pentru sprijinirea Planului Marshall. La 15 ianuarie, guvernele britanic și francez, sub presiune americană, au decis să constituie o organizație permanentă care să se ocupe de punerea în aplicare a proiectului. La 16 aprilie 1948, reprezentanții celor 16 țări și comandanții militari ai zonelor occidentale de ocupație din Germania au parafat documentul care dădea naștere Organizației europene de cooperare economică (OEEC). La 3 aprilie fusese deja promulgată legea prin care Congresul aproba ajutorul economic pentru reconstrucția Europei¹. În 1961 (între timp, în 1957, prin Tratatul de la Roma, se crease Piața Comună a celor șase state vest europene: Franța, Italia, Olanda, Belgia, Luxemburg, R.F.G.), OEEC a devenit Organizația de cooperare și dezvoltare economică (OCDE), care a supraviețuit sfârșitului Planului Marshall. Bilanțul acțiunilor ei este încă puțin cunoscut, abia deschiderea arhivelor ei urmând a permite istoricilor o evaluare mai corectă.

Cooperarea economică euro-atlantică fusese inițiată. În decembrie 1947 Ernest Bevin s-a adresat secretarului de stat american George C. Marshall, pentru a iniția un proiect de apărare comună față de amenințarea sovietică. Era primul stălp al viitoarei Alianțe nord-atlantice. ■

(Următorul episod al serialului va apare în nr. 5/1998)

¹ La 25 ianuarie 1949, în replică, se crea Consiliul de Ajutor Economic Reciproc (C.A.E.R.), cu participarea Bulgariei, Cehoslovaciei, Poloniei, României, Ungariei, sub tutela U.R.S.S. În februarie 1949 adera Albania, în septembrie 1950, R.D.G. și în iulie 1962, Mongolia. Ulterior, și alte state au participat la activitatea C.A.E.R.

CETATEA ALBĂ – CETATEA NEAGRĂ

Arh. MARIANA ŞLAPAC,
Academia de Ştiinţe, Chişinău, Republica Moldova

„Studiez istoria arhitecturii militare medievale din Moldova, fiind doctorand la Institutul de arhitectură din Bucureşti şi cercetătoare la Academia de Ştiinţe din Chişinău. Nu poţi scrie despre arhitectura cetăţilor, fără a cunoaşte istoria şi arheologia medievală.

Înţeleg că articolul meu abuzează de ipoteze şi semne de întrebări. Dar sunt totuşi convinsă că localitatea Czarne din harta lui Le Vasseur de Beauplan (pe care am văzut-o şi la Moscova) este acea enigmatică Cetate Neagră

(Czarnigrad), de care vorbesc Şt. S. Gorovei şi M. Cazacu. Mi-a fi interesantă părerea dumneavoastră şi a colectivului redacţional”.

Contribuţia doamnei Mariana Şlapac porneşte de la articolul Enigmele Cetăţii Albe, publicat de dl. Ştefan S. Gorovei în nr. 8 şi 9/ 1994 ale revistei, în care, între altele, se discută şi existenţa a două cetăţi la vărsarea Nistrului în mare: una pe malul drept (Cetatea Albă) şi cealaltă pe malul stâng (Cetatea Neagră).

Dar iată punctul de vedere al colaboratoarei noastre din Chişinău.

Prima atestare iconografică

Istoria Cetăţii Albe este învăluită în mistere (începuturile medievale, împrejurările în care a fost încorporată în Ţara Moldovei, contribuţia

diferitelor popoare la geneza şi evoluţia ei etc.).

Mai multe enigme apar şi în jurul numelui dublu (joc al antitezelor) Cetatea Albă / Cetatea Neagră (Belgorod Cern din *Letopiseşul* din Novgorod), explicat de Gh. I. Brătianu în felul următor: denumirea

„Cetatea Albă” a apărut atunci, când „pietre albe, noi, vor fi înlocuit, desigur, pe cele vechi, uzate şi înegrite de vreme, şi această schimbare a trebuit să frapeze imaginaţia contemporanilor”. N. Iorga la rândul său era convins că cetatea bizantină (albă!) era aşezată pe o bază antică (neagră!). „Nefiind cunoscută decât fortificaţia de la limanul Nistrului din dreapta fluviului, – precizează Şt. S. Gorovei – s-a presupus că ea avea

În imagine: detaliu din Codex Latinus Parisinus, cu menţionarea cetăţii Monchastro.

OPINII
CONTROVERSE

două denumiri, folosind simultan amândouă nume...”

Enumerăm aceste nume: Asprokastrom, Asprocastrum, Albucastum, Belagrad, Belgorod ș.a. (toate derivate de la singlă „cetatea albă”) și Maurokastrom, Maurokastum, Maocastro, Mocastro, Moncastro, Nigrumcastrum, Czarnigrad ș.a. (toate derivate de la singlă „cetatea neagră”).

De la o vreme s-au observat anumite neconcordanțe între știrile oferite de unele surse documentare. Un izvor polonez din 1442 confirmă actul de dănie a cetății regale Czarnigrad („unde fluviul numit Nistru intră în mare”) guvernatorului Podoliei, Diedrich Buczacki. Necorespunderea informațiilor pur și simplu sochează: în 1442 Cetatea Albă era cu siguranță moldovenească: ă!

Un prim pas pentru eliminarea confuziilor a fost făcut de M. Cazacu în 1986, care a ajuns la concluzia că la vărsarea Nistrului în Marea Neagră au existat două cetăți: una de-a dreapta râului (Cetatea Albă) și cealaltă de-a stânga lui (Cetatea Neagră). O dovadă incontestabilă a acestui fapt conține relatarea istoricului polon Ian Długosz la sfârșitul sec. XV: „Nistru are gurile de vărsare în Marea cea Mare mai jos de Cetățile Neagră și Albă”.

Care dintre cele două fortificații este reprezentată în așa-numitul *Codex Latinus Parisinus* – 7239 (un document întocmit ante 1396 la curtea regelui ungar Sigismund de Luxemburg) și cui aparține denumirea „Monchastro” – vestitei Cetăți Albă sau necunoscutei Cetăți Negre? Primei – este convins I. Dumitriu-Snagov, autorul monografiei *Țările Române în sec. XIV, Codex Latinus Parisinus* (București, 1979). Celei de-a doua – reiese logic din articolul lui Șt. Gorovei *Enigmele Cetății Albă*.

Dar identitatea Cetății Albă cu Moncastro și Mocastro poate fi confirmată destul de ușor: în Cabinetul de hărți al Bibliotecii Academiei Române se păstrează o copie a hărții lui Domenic Custos din 1596, unde orașul este numit „Bialogrot di Moncastro”, iar în harta prelucrată de M. Beneventano, din 1507, el apare sub denumirea de „Mocastro-Byalograt”.

Această constatare va duce la micșorarea listei toponimelor Cetății

Negre, localizate ipotetic în partea stângă a Nistrului. În același timp, va fi confirmată prima atestare iconografică a Cetății Albă. Am putea explica proveniența abrevierilor „Moncastro” și „Mocastro” de la „Montecastro” (Cetatea din munte, de pe înălțime) sau de la „Monocastro” (o singură Cetate), dar nu de la „Maurocastro” (Cetatea Neagră). Într-adevăr, citadela privită dintr-un liman, parcă planează deasupra orașului.

Este verosimilă supoziția că enigmatică Cetatea Neagră căutată atât se mult de specialiști este așezarea Niconiu din Harta lui Domenic Custos, plasată vizavi de Cetatea Albă, pe celălalt mal al limanului nistrean (ar fi existat aici, lângă actuala așezare Ovidiopol, niște întărituri înnegrite de vreme?), sau localitatea Turris Neoptolemy, situată puțin în aval (latinescul „turris” înseamnă „turn”). Avem cazuri destule de cupluri – alcătuirii urbane, dezvoltate pe ambele maluri ale vreunui râu, când așezarea principală (port, zonă comercială) este dublată de cea secundară (antrepozit, zonă de gospodărie).

Ele pot căpăta denumiri diferite (Giurgiu – Russe), denumiri cu aceeași semnificație (Dierna – Transdierna) sau antonime (Chilia Nouă – Chilia Veche).

Pe locul ruinelor

Nouă ne pare a fi mai probabilă varianta identității Cetății Negre (Czarnigradului) cu localitatea *czarne* de pe harta lui G. Le Vasseur de Beauplan din 1650, indicată pe harta lui I.M. Probst din 1628 ca „Czarne ruinée” (ruinată – fr.), ce se află în stânga Nistrului în amonte de Bielogrod. Credem că în secolele XIV-XVI apele nistrene, mult mai abundente și mai repezi decât cele de astăzi, ajungeau până la Czarne – așezare portuară prosperă, mai târziu abandonată.

Această localitate, de altfel, figurează în mai multe hărți poloneze alcătuite în secolele XVII-XVIII (Czarne H, Czarne Horodok, Czarna, Czarne Horodok).

Cercetătorul ucrainean V. Kordt a observat că greșeala „Cazarne” în loc de „Czarne” apare pentru prima dată în harta lui H. Jaillot, reproducă după originalul lui G. Le Vasseur de Beauplan.

Așezarea Czarne este situată pe aceste hărți între localitățile Olasnesta (Olănești) și Palankova (Palanca), dar pe malul opus al râului Nistru. În perioada menționată, Czarne se afla la frontiera Podoliei Inferioare (Palatinatul de Braclaw) cu posesiunile tătarilor de Cciacov, constituind o stație terminus a drumului comercial „Kusmansky slask” („Drumul cumanilor”) ce își lua începutul din orașul Lemberg. În hărțile rusești întocmite după 1774 orașelul Czarne dispăre.

Un alt argument forte în sprijinul ipotezelor enunțate îl constituie reprezentarea așezării Mocastro pe malul drept al limanului nistrean într-o hartă anonimă din sec. XV și apariția localității Marocastro pe malul stâng al fluviului în harta lui Marino Sanudo din 1321.

Aici ar fi cazul să ne amintim de tandemul bizantin-geovenez Chilia-Licoștomo ce figurează în câteva hărți italiene cu destinație nautică (prima așezare se găsea pe malul drept al brațului danubian, cealaltă – pe același mal la o distanță de cca 25 km).

N-ar putea exista un tandem asemănător și la gurile Nistrului? Cu atât mai mult cu cât modul de desemnare a componentei lui nordice cu adjectivul „neagră” corespunde tradiției de a toponimiza prin culoare, iar distanța între cele două fortificații n-ar trebui să depășească 40 km.

Astfel devine real acel Czarnigrad regal care a fost dăruit nobilului polon în prima jumătate a sec. XV.

Comparația hărților sus-numite din secolele XVII-XVIII cu situația topografică actuală ne permite a constata: localitatea dispărută Czarne (Maurokastrom, Maurocastrum, Nigrumcastrum, Czarnigrad) ar trebui să fie căutată în apropierea actualei așezări ucrainene Beleaevka (o coincidență bizară: din nou un nume legat de culoare, unicul în afară de Belgorod, în raza de cca 30 km). Poate ar fi cazul unei așezări renăscute în vecinătatea lui „Czarne ruinat”, toponimizate printr-o culoare-antiteză? Sau este un caz asemănător cu cel presupus de N. Jorga și Gh. I. Brătianu (pe locul ruinelor negre au fost ridicate construcții noi albe)?

Răspunsurile la aceste întrebări țin de viitor și depind de noi câștiguri în domeniul istoriei și arheologiei. ■

Realitățile pe care le dezvăluim pentru prima dată restabilesc un adevăr istoric. Și, poate, vom înțelege cu toții mai bine de ce regimul comunist ținea sub zeci de lacăte arhivele politice.

Vom publica un document care anulează tot ce s-a scris timp de patru decenii despre relațiile dintre comuniștii și social-democrații români. Tot ce s-a voit a fi o istorie obiectivă a unificării până la contopire a celor două partide nu a fost, în realitate, decât o operațiune premeditată a comuniștilor de lichidare a social-democrației ca formațiune politică legitimă a muncitorimii române.

Februarie 1948: un cântec de leabă la un congres de unificare

„CUM LICHIDĂM SOCIAL-DEMOCRAȚIA?”

Prof. univ. dr. IOAN SCURTU

- Socialism nu putem face cu două partide ● P.S.D. să rămână ca un schelet
- N-ar fi just să luăm toată șleahta ● Nici măcar „trei bărbi” și „cinci ceasornicari”
- Muncă permanentă de destrămare, lichidând social-democrația ● Trăiască Regele în loc de Internațională? ● „Destul am umblat cu vorba pe sub limbă” ● Să înceteze a mai exista!

Greu de crezut, dar aceștia erau termenii reali în care discutau comuniștii despre social-democrați cu numai câteva zile înainte de „istoricul eveniment al creării partidului unic muncitoresc în România” (Scânteia din februarie 1948).

Vom pune în circuit științific, prin Magazin istoric, unul dintre acele documente menite să clarifice relațiile dintre Partidul Comunist din România și Partidul Social-Democrat. Dar pentru a înțelege mai bine adevărurile cuprinse în respectivul document, să reamintim câteva repere istorice.

Vișinski către Titel Petrescu: „nu există altă cale“

La sfârșitul primului război mondial, în aproape toate statele din Europa s-a înregistrat o sciziune a partidelor social-democrate, ca urmare a impulsului dat de cucerirea puterii în Rusia de către comuniștii conduși de Lenin. Confruntarea începută între curentul de „dreapta“ („menșevic“) și cel „de stânga“ („bolșevic“) era puternic sprijinită și direcționată de la Moscova. Stânga și-a creat o structură organizatorică și politică proprie, înființând partide comuniste, care au aderat la Internaționala III (Comintern), întemeiată în martie 1919, din inițiativa lui V.I. Lenin.

În România, sciziunea s-a produs în mai 1921, la Congresul Partidului Socialist, când fracțiunea de stânga a hotărât afilierea la Comintern. O lună mai târziu, în iunie 1921, cei rămași în afara partidului comunist au creat Federația Partidelor Socialiste din România, devenită în mai 1927 Partidul Social-Democrat.

Abia după instaurarea lui Hitler la putere în Germania (ianuarie 1933), datorită în cea mai mare măsură lipsei de unitate dintre comuniști și social-democrații germani, definiți până atunci de Comintern drept social-fasciști, Internaționala III a apreciat că succesul forțelor de extrema dreaptă se datora lipsei de acțiune comună a clasei muncitoare și a lansat Jozinca înfăptuirii Frontului Popular Antifascist (largă coaliție democratică, având ca bază Frontul Unic Muncitoresc). Spre deosebire de Franța și Spania, în România și în multe alte țări, rezultatele au fost modeste, realizându-se doar unele colaborări pe plan local.

Dizolvarea tuturor partidelor politice la 30 martie 1938, politica regimului de autoritate personală a lui Carol II și mai ales a celui antonescian, participarea României la război (începând din 22

iunie 1941) și evoluția evenimentelor pe Frontul de Est au creat premise noi pentru colaborarea între forțele politice de opoziție. Intrarea trupelor sovietice pe teritoriul României (martie 1944), refuzul marelui Antonescu de a încheia armistițiul oferit de sovietici la 2 aprilie 1944, perspectiva transformării teritoriului național în teatru de operații au grăbit încheierea unor acorduri de colaborare. În aprilie 1944, conducerile P.C.R. și P.S.D. au convenit asupra realizării Frontului Unic Muncitoresc (F.U.M.). La 20 iunie, ambele partide au intrat în Blocul Național Democrat (B.N.D.), alături de Partidul Național-Tărănesc și Partidul Național Liberal, oferind baza politică a loviturii de stat de la 23 august 1944. Din guvernul Sănătescu făceau parte, ca miniștri de stat, reprezentanții celor patru partide ale B.N.D.: I. Maniu, C.I.C. Brătianu, C. Titel Petrescu și L. Pătrășcanu.

După semnarea Convenției de armistițiu (12 septembrie 1944) a început o delimitare tot mai clară între forțele politice participante la guvern. P.N.T. și P.N.L. doreau revenirea la regimul democratic întemeiat pe Constituția din 1923, în timp ce partidul comunist – urmând directivele Kremlinului – își propunea edificarea unei societăți de tip comunist în România. Prin întreaga lor tactică politică din acei ani, comuniștii au făcut tot ce le-a stat în putință pentru atragerea de partea lor a P.S.D.

În primul moment, liderii social-democrați nu au realizat adevăratul obiectiv urmărit de comuniști și au pornit pe calea unei strâne colaborări. În septembrie 1944, ei au acceptat principiile de unificare a mișcării sindicale, iar în ianuarie 1945 au votat pentru alegerea fruntașului comunist Gh. Apostol în funcția de președinte al

Confederației Generale a Muncii. În octombrie 1944, P.S.D. fusese de acord cu propunerea comuniștilor de a denunța acordul de colaborare în cadrul B.N.D. și cu înființarea unei noi coaliții politice – Frontul Național-Democrat (F.N.D.) – sub umbrela căreia comuniștii, cum s-a văzut din documentele publicate în anii trecuți (*Magazin istoric*, nr. 5/1994 și nr. 2, 3/1995), având o strategie specială, au declanșat ofensiva pentru cucerirea puterii politice.

După instaurarea guvernului Groza (6 martie 1945), în conducerea P.S.D. a început un proces de clarificare asupra principiilor și modalităților concrete de colaborare cu partidul comunist. Unii dintre lideri, îndeosebi C. Titel Petrescu, președintele partidului, au sesizat că, în fapt, P.C.R. urmărea să obțină monopolul puterii.

La rândul lor, comuniștii urmăreau cu atenție frământările din P.S.D. și au acționat pentru atragerea de partea lor a unora dintre principalii lideri social-democrați pentru a-i opune lui C. Titel Petrescu. Din miopie politică sau convingere, din oportunism sau din sentimentul că slujesc cu adevărat cauza democrației, unii frunțași social-democrați – între care Lotar Rădăceanu și Ștefan Voitec – s-au aliniat comuniștilor, detașându-se de C. Titel Petrescu. Situația a ieșit în relief cu prilejul „grevei regale“, când C. Titel Petrescu s-a pronunțat pentru demisia guvernului Groza, în timp ce Rădăceanu, Voitec și Theodor Iordăchescu au împărțit punctul de vedere susținut de Ana Pauker, Gh. Gheorghiu-Dej și V. Luca, aceștia cerând continuarea activității guvernului. Ședința specială a conducerii F.U.M., prezentată cititorilor *Magazinului istoric*, nr. 3/1997, ședință în care s-a văzut cât de ireductibil era conflictul Gheorghiu-Dej – Titel

Petrescu, s-a încheiat totuși printr-un comunicat ce anunța că cele două partide – P.C.R. și P.S.D. – vor susține cu fermitate „guvernul de largă concentrare democratică instaurat la 6 martie 1945”.

Conferința națională a P.C.R. din 16-21 octombrie 1945 a adoptat o rezoluție în care se cerea unificarea celor două partide „pe baze principiale, în urma unei acțiuni de lămurire ideologică și a înfăptuirii unei depline unități de acțiune”. Luând în discuție această propunere, Plenara C.C. al P.S.D. din 25 octombrie, desfășurată sub președinția lui C. Titel Petrescu, a adoptat o atitudine echivocă: pe de o parte propunea „clarificarea divergențelor teoretice și practice” existente, iar pe de altă parte preciza că P.S.D. „va continua să sprijine tendințele de apropiere, să combată curentele care ar stăneni unitatea de acțiune muncitorească”. Problema a fost reluată la Conferința generală a P.S.D. din 1-3 decembrie 1945, când s-a discutat tactica de urmat în perspectiva alegerilor parlamentare. Rezoluția adoptată exprima în fond un compromis între cele două grupări: P.S.D. se va prezenta în alegeri cu program propriu și pe liste separate, dar nu se excludea posibilitatea reexaminării problemei într-un viitor congres sau conferință convocate în acest scop.

Prezent la București în ianuarie 1946, A.I. Vișinski l-a întrebat pe C. Titel Petrescu: „Tovarășe Petrescu suntem amândoi juriști. Am fost și eu menșevic până în 1924. De ce nu vreți să mergeți cu noi? Vă spun din proprie experiență: nu există altă cale”. Cuvintele celui desemnat de Stalin să „rezolve” problemele politice din România sunt mai mult decât semnificative.

Un fals plin de venin

Evenimentele se precipitau. Comuniștii începuseră să dea semne de nerăbdare. La 6 februarie 1946 au propus oficial conducerei P.S.D. prezentarea în alegeri a tuturor organizațiilor care făceau

Un grup de delegați comuniști la congres.

În p. 39: Ștefan Voitec deschide lucrările congresului; în medalion: Constantin Titel Petrescu

parte din guvern pe liste comune. Pentru stabilirea poziției sale, P.S.D. a convocat Congresul general în ziua de 20 martie. Evenimentul a fost precedat de o amplă acțiune a comuniștilor și a grupărilor Rădăceanu-Voitec, vizând desemnarea la congres a acelor delegați care se pronunțau pentru liste unite. În cadrul alegerilor sindicale organizate, nu întâmplător, în acele zile, „titeliștii” (considerați oportuniști și lipsiți de spirit revoluționar) au fost înlăturați și în locul lor au fost promovați cei cu orientări procomuniste. Mai mult, în preziua deschiderii congresului, Gh. Gheorghiu-Dej, secretarul general al P.C.R., a adresat delegaților un adevărat avertisment: „A merge pe liste separate, așa cum preconizează unii conducători ai P.S.D.-ului, înseamnă a sprijini forțele reacționare... A împinge P.S.D. în tabăra reacțiunii, înseamnă a-l face să împărtășească soarta acesteia”.

În timpul lucrărilor, gruparea procomunistă a recurs la o manevră cu profund impact psihologic: ministrul Tudor Ionescu a dat citire unei scrisori adresată, chipurile, de I. Maniu și C.I.C. Brătianu lui Constantin Titel Petrescu, prin care cei doi frunzași ai opoziției anticomuniste îi promiteau sprijin

financiar în campania electorală, cu condiția ca P.S.D. să se prezinte în alegeri pe liste separate. Titel Petrescu a luat imediat cuvântul, declarând că scrisoarea era un fals (și, în adevăr, era un fals grosolan), dar, luat prin surprindere, nu a avut fermitatea necesară pentru a răspunde provocării. Și cum congresul se desfășoară într-o atmosferă extrem de tensionată, Titel Petrescu a cerut ca votul privind tactica P.S.D. în alegeri să fie secret, anunțând că în caz contrar va părăsi congresul. Punctul său de vedere n-a fost acceptat și președintele P.S.D. a părăsit sala, iar rezoluția propusă de grupul Rădăceanu-Voitec a fost adoptată cu mare majoritate.

La 11 martie 1946, Titel Petrescu a anunțat crearea Partidului Social-Democrat Independent, fiind urmat de un număr restrâns de colegi de partid. Comuniștii obținuseră un succes important pe drumul „înghițirii” P.S.D. În alegerile parlamentare din 19 noiembrie 1946, partidul lui Titel Petrescu a obținut doar 1,90% din totalul voturilor și nu a primit nici un mandat. În schimb, social-democraților care au mers pe liste B.P.D. li s-au rezervat 80 de locuri în Adunarea Deputaților.

După alegeri, cei doi secretari generali ai P.S.D., Lotar Rădăceanu și Ștefan Voitec, au trăit câteva momente de euforie, încercând să acrediteze ideea că partidul lor ar fi fost principala organizație politică a momentului și că lui i se cuvenea conducerea guvernului. Un timp au evitat chiar să mai vorbească despre F.U.M. și colaborarea cu P.C.R. Reacția comuniștilor a fost imediată și brutală, etichetându-i ca oportuniști și carieriști, atitudini considerate periculoase pentru soarta democrației în România.

Mai greu de înțeles era însă faptul că social-democrații din P.S.D. au adoptat o poziție extrem de dură față de adversarii politici – partidele istorice și Partidul Social-Democrat Independent –, neezitând să susțină măsurile abuzive luate de ministrul de in-

terne comunist Teohari Georgescu. Astfel, în ședința Consiliului de Miniștri din 29 iulie 1947, în care Teohari Georgescu a cerut dizolvarea P.N.Ț., a luat cuvântul și Lotar Rădăceanu, ministrul muncii, care în numele P.S.D. a declarat că „este absolut de acord cu această măsură”, ba mai mult, după opinia sa, „suntem în întârziere” cu această măsură și dădea exemplul statelor vecine, unde „partidele vechi care nu s-au încadrat în regimul democratic nu mai există... Noi am făcut exces de zel și sunt bucuros că astăzi am făcut un pas mai departe în această direcție”. Să nu omitem că în ofensiva sa politică, P.C.R. ținea încă din toamna 1944 la crearea de dezidențe în cadrul partidelor istorice, unde căuta neconținut să racoleze aliați pe care i-a avut ca „tovarăși de drum” până în noiembrie 1947.

După dizolvarea P.N.Ț. și încetarea activității P.N.L. — Brătianu, acțiunea comuniștilor de subminare a pozițiilor P.S.D. și a principalilor săi lideri s-a intensificat. În iulie-august 1947, cu prilejul alegerilor sindicale, echipe de propagandiști comuniști, însoțite de funcționari de stat (îndeosebi din Ministerul de interne) au exercitat mari presiuni, impunând alegerea candidaților comuniști; s-a mers până acolo, încât s-a recurs chiar la arestarea celor care se opuneau la alegerea comitetelor sindicale dorite de comuniști. Întreaga mișcare sindicală a intrat, astfel, sub conducerea efectivă a P.C.R., devenind un instrument de manevră. În august 1947, a fost adoptată Legea pentru rationalizarea forței de muncă, pe baza căreia au fost concediate persoanele „îndoelnice din punct de vedere politic”, majoritatea fiind social-democrați. Concedierea însemna pierderea salariului, a cartelelor de alimente, a cupoanelor pentru îmbrăcăminte și încălțăminte, ceea ce a creat mare panică printre muncitori și condiții excelente de manevră pentru comuniști.

Cu cărțile pe față

Într-un astfel de moment de maximă încordare și de extraordinare presiuni asupra social-democraților, la 9 septembrie 1947 s-a ținut ședința Biroului Politic al C.C. al P.C.R. în care s-a discutat problema relațiilor dintre P.C.R. și

I. Flueraș

P.S.D., mai ales că acesta din urmă își convocase Congresul general pentru zilele de 4-8 octombrie 1948. Stenograma acestei ședințe vede acum și aici pentru prima dată lumina tiparului. Fiind însă un text foarte amplu, vom cita fragmentele cele mai importante și extrem de lămuritoare pentru ceea ce a însemnat acțiunea de lichidare a social-democrației din România. Sublinierile din textele citate ne aparțin.

Vasile Luca — membru în Biroul Politic, secretar al C.C. al P.C.R., secretar al C.C. al F.U.M. și ministru de finanțe — a ținut un raport, apreciind de la început că „în ultimul timp se manifestă în sânul P.S.D., mai ales în rândurile muncitorilor, un curent puternic pentru a intra în partidul comunist, pe de o parte și, pe de altă parte, un curent pentru unificarea politică a clasei muncitoare”. Această stare de spirit se datora mai multor factori, în primul rând activității

P.C.R. de a organiza mișcarea „de nemulțumire de jos a maselor înscrise în P.S.D. împotriva liderilor de dreapta ai acestui partid. Un prilej important a fost acela al alegerilor sindicale, când social-democrații nu au primit voturile muncitorilor”. În fața acestei realități, pentru unificare au început să se pronunțe și liderii social-democrați L. Rădăceanu și Ștefan Voitec. „De bazat nu ne putem baza pe ei — arată V. Luca —, dar de manevrat putem manevra cu ei, pentru a crea o frământare în sânul P.S.D., unde să se deschidă serios această luptă între dreapta și stânga”. După opinia raportorului, în fruntea curentului de dreapta se aflau Ion Burcă și alți câțiva fruntași, care trebuiau scoși din P.S.D. „ca dușmani ai clasei muncitoare”.

Pentru V. Luca, două erau căile de urmat: 1) atragerea masei de muncitori în P.C.R. și izolarea P.S.D., care să rămână „un partid dezgolit, fără influență”, dar „reacționar și care poate să ne facă greutăți serioase un timp oarecare”; 2) realizarea unui partid unic muncitoresc, dar acesta „nu poate fi decât un partid marxist-leninist”. El este de părere că „nu putem să ne legăm soarta cu Rădăceanu sau cu Voitec”, ci trebuie acționat în întreprinderi pentru crearea unor „comitete de unificare comune”, dar care „să nu fie comitete de F.U.M., ci comitete care conduc mișcarea politică din întreprindere, sub influența partidului nostru”. Aceste comitete să fie „o armă puternică împotriva elementelor de dreapta social-democrate”. S-ar putea crea chiar și o „școală de cadre comună”, absolvenții acesteia urmând să devină elemente active pentru întărirea F.U.M. În paralel, însă, trebuie să se clarifice problemele teoretice, pentru a se „cristaliza în sânul P.S.D. elemente cinstite cu care s-ar putea merge mai departe la unificare”, dar aceasta să se realizeze atunci când „situația o va cere”, întrucât „so-

cialism nu vom face cu două partide deosebite”.

Pe marginea raportului prezentat au urmat discuții. Gheorghe Vasilichi a luat primul cuvântul. El are unele îndoieli: „să nu ne facem iluzii că stânga P.S.D. cu Rădăceanu și [Mișa] Levin ar fi aceea care ar voi P.S.D. alături de comuniști”, deoarece „întreaga conducere, inclusiv cea de stânga, nu are nici o înclinație către socialism, ci sunt un fel de oportuniști, care, acum, când șandrama se zguduie, dau fuga să se agațe de căruță”. După opinia sa, „n-ar fi just să luăm toată șleahta s-o băgăm la noi”.

Teohari Georgescu e de părere că „nu este momentul pentru unificare”, deoarece marea masă a membrilor P.S.D. este alcătuită „din elemente mic burgheze”, o dovadă în acest sens fiind și faptul că „nu există organizație social-democrată unde întrunirile sau ședințele să nu înceapă cu Trăiască Regele sau unde portretul regelui să nu fie pus la loc de cinste sau unde oratorii să nu vorbească despre rege, [pentru] ca în sală să înceapă a se striga Trăiască Regele!” Se știe, apoi, că în P.S.D. s-au înscris o seamă de național-jărâniști, care promovează propria lor politică, împotriva socialismului. „Tare greu o să ne vie să dăm peste un element cinstit și devotat în conducerea P.S.D.”, deoarece chiar și elementele de stânga „la prima ocazie, când situația le va permite să ia poziție contra partidului comunist, o vor lua”. Nici la nivelul întreprinderilor situația nu e mai bună, „nu este momentul să cerem comitet de unificare”. Lui i se pare că P.S.D. trebuie mai întâi purificat prin eliminarea tuturor elementelor „reacționare, necinstite, care n-au ce căuta într-un partid care vrea să facă unitatea cu partidul comunist”.

Cu unele nuanțe, pe aceeași poziție s-a situat și Chivu Stoica: „Procesul de măcinare a autorității conducerii social-de-

mocratilor nu e terminat. Nu am făcut în această privință tot ce trebuie ca să ajungem la unificare”. E bine să se înțeleagă faptul că numai „cine acceptă principiile luptei de clasă se încadrează în partidul unic muncitoresc”. Să se continue munca pentru a se crea „un curent de masă public pentru unificare, pe baza clarificării ideologice. Cred că

Iosif Jumanca

elementele cinstite social-democrate [trebuie] să fie atrase în partid. În momentul când se va pune concret problema de unificare, P.S.D. să rămână ca un schelet, de unde ce nu-i bun și ce-i compromis în masă, aruncă. Ce e bun, acela intră în partidul unic muncitoresc”.

Unificare prin lichidare

Lucrurile afirmate până în acel moment par a nu fi fost destul de limpede exprimate. Lucrețiu Pătrășcanu – membru în Biroul Politic al C.C. al P.C.R., dar și ministru al justiției – încearcă să fie mai explicit, arătând că „menținerea unui P.S.D. slab, dar cu o firmă social-democrată, va permite o mașinațiune externă mai mare decât cea internă”. După convingerea lui,

„nu trebuie să avem o grupare social-democrată, chiar dacă ar fi formată din Voitec și încă trei bărbi, sau Rădăceanu cu încă cinci ceasornicari” (el făcea aluzie la barba lui Voitec și la faptul că Rădăceanu făcuse unele afaceri cu ceasuri în timpul războiului). „O unificare – a continuat el – care să aducă în fruntea partidului oameni ca Voitec și Rădăceanu alături de Gheorghiu. [Dej], înseamnă compromiterea, sau dacă nu, cel puțin punerea într-o nouă lumină a partidului. Deci trebuie a-i pune într-o asemenea situație încât unificarea să ducă sau la izgonirea lor, sau așezarea pe linia actuală, fără a le da posibilitatea să se regrezeze”. El propune „o muncă permanentă de destrămăre de jos, prin luarea de elemente cinstite, așa încât, când se va pune problema unificării – care ca și tov. Teo [Teohari Georgescu] spun că n-o putem face – să reprezinte o asemenea formă încât să însemne lichidarea lor și nu crearea unui balast prin oamenii de acum”. El a spus în concluzie: „Sunt pentru unificarea în perspectivă, când condițiile vor fi prielnice. Să nu se facă dând credit oamenilor din conducerea actuală a P.S.D., ci să-i trecem de la început pe linie moartă, lichidând social-democrația”.

La acest punct de vedere s-a aliat și Ion Gheorghe Maurer: „Ne interesează ca făcând această unitate, noi să nu mai avem un P.S.D. în România, oricât de hibrid și de gol de conținut, pentru că un asemenea P.S.D., datorită conjuncturii internaționale, poate fi folosit ca instrument de manevră în politica noastră internă”. Acțiunea de unificare trebuie să meargă „pe drumul lichidării acelor elemente care ar putea servi drept nucleu de constituire a unui hibrid social-democrat”. În conducerea P.S.D. nu existau elemente de stânga, ci doar unii mai puțin răi decât alții. Cei mai răi să fie lichidați, și ar trebui început cu Ion Burcă; din condu-

cerea partidului unificat să facă totuși parte și social-democrați, dar din cei cinstiți, ridicați de jos. „Numai atunci – încheie el – problema unității se poate pune sub aspect mai concret, organizat”.

Pentru Emil Bodnăraș „nu e momentul ca noi să punem în discuție problema unificării politice a clasei muncitoare prin crearea partidului unic muncitoresc”. Conferința națională din octombrie 1945 a pus această sarcină, dar unificarea trebuia făcută pornindu-se de la ideea că social-democrații „sunt o față reală și periculoasă”, esențial fiind ca P.S.D. „să înceteze a mai exista”, deoarece „el prezintă un permanent pericol prin capacitatea de polarizare a tuturor cercurilor reacționare”.

În intervenția sa, Ana Pauker a dorit să atragă atenția asupra faptului că „unificarea politică a clasei muncitoare nu este numai $1 + 1 = 2$, ci o creștere de putere de atracție, e îndepărtarea șovăririi care se vede la muncitori”. Reamintește că prin „partidul unic noi nu vom face o contopire, ci tot o primire în partid, pentru că vom face aceasta pe bazele leniniste de organizare a partidului comunist, pe principiul centralismului democratic, de alegere a elementelor și vor veni oamenii unul câte unul în partidul unic”. Trebuia să fie clar că adevărul și singurul partid al clasei muncitoare este cel comunist; iată un adevăr pe măsura celui care, potrivit aprecierii lui I.V. Stalin, „Moscova este capitala de unde pornește lumina pentru întreaga muncitorime, e capitala socialismului pentru lupta întregii muncitorimi”. Aceste cuvinte, a încheiat ea, „ne indică și nouă că destul am umblat cu vorba mai pe sub limbă, ca să nu ni se pună chestiunea de a veni sus și tare și de a spune: „Noi suntem avangarda clasei muncitoare, noi o conducem”.

Unificarea trebuie realizată cât mai curând, iar inițiativa să o ia P.C.R. Cum? Printr-o acțiune energetică... de „pregătire” a anunțatului congres al P.S.D., când trebuie excluși din conducerea acestuia persoane ca Tudor Ionescu și Haris Moșcovici. Bine ar fi dacă nu ar fi aleși nici Voitec sau Rădăceanu, „dar nu cred că avem puterea asta”; în orice caz, să aibe cât mai multe voturi contra, care „să le slăbească autoritatea”.

A reluat cuvântul Vasile Luca, subliniind încă o dată necesitatea eliminării P.S.D. „N-am iluzie că Rădăceanu și Voitec vor deveni comuniști, dar evenimentele se dezvoltă în favoarea noastră, ei merg cu noi, chiar în comitetele acesteia unice, vor fi ei pe urmă excluși, dar nu de la început”. „Deci mențin părerea că trebuie mers pe linia de a nu rupe cu conducerea social-democrată, a manevra cu ei, unul mobilizat contra altora, și folosit și pe unii și pe alții”.

Cuvântul de ordine rămâne, deci, manevra, combinația de culise. Cel care cunoaște cel mai bine această tactică și are și puterea să o spună limpede este însuși secretarul general al P.C.R., Gh. Gheorghiu-Dej. Din acest motiv, poate, și-a și rezervat dreptul de a vorbi ultimul.

Să lăsăm la o parte moralitatea

Apreciind că existau condiții favorabile, interne și internaționale, Gheorghiu-Dej a arătat că problema esențială era: „Cum lichidăm social-democrația”. De aceea, unificarea nu mai trebuia amânată. „Formula partidului unic muncitoresc oferă această posibilitate... Nu e justă acea părere exprimată aci că pe cine să atragem în partidul nou și cum să stea toții [tovarășii] noștri alături cu Rădăceanu și Voitec. Toții noștri vād pe Rădăceanu, vād pe

Voitec, dar nu vād perspectivele, nu vād ideea importantă a lichidării însuși a Partidului Social-Democrat”. Folosind o expresie plastică, el afirmă că „de teama vrăbiiilor să nu lăsăm meul nesemănat”. Existența în continuare a unui P.S.D., chiar și minor, va determina „solidarizarea bărbilor”, care ar deveni „o forță de manevră în mâna reacțiunii”. Timpul nu trebuie pierdut și nici vigilența scăzută, deoarece Voitec și Rădăceanu „își fac astfel socoteala: e ceață înaintea P.S.D. Partidul comunist și-a întins aripile ca un vultur puternic și se înalță. Influența, autoritatea, perspectivele acestui partid ne fac să căutăm locușoare cât mai sigure. De aci graba la o parte, solicitarea unuia și a celuilalt. Și aceasta nu ne strică. Noi să ne facem trebușoara și să fim o leacă și vicleni, să lăsăm la o parte moralitatea și romantismul și să ne dăm seama ce importanță are pentru România lichidarea firmei social-democratice”.

Gheorghiu-Dej propune ca partidul comunist să vină cu o platformă principală și ideologică pe baza căreia să se lămurească mai întâi comuniștii de necesitatea unificării, apoi să se alcătuiască un material special în care să se prezinte modul de realizare concretă a partidului unic. Unificarea nu va avea un caracter mecanic „pe baza pur și simplu a unei contopiri și în nici un caz pe bază de paritate în conducere”. Având aceste probleme lămurite, să se discute cu conducerea P.S.D. În tot acest timp, „dintr-o serie de întreprinderi să curgă telegrame de salut, în care se exprimă dorința fierbinte de cât mai grabnică realizare a lămuririi ideologice, organizat aceasta masiv în timpul discuțiilor, ca pe social-democrați să-i ținem sub focul mitralierelor partidului nostru, a elementelor social-democrate de jos care doresc unificarea politică a clasei

muncitoare, sub focul prelucrării în masă. Și atunci nu ne vor putea obiecta de ce facem ceva peste capul lor. E firesc că partidul nostru s-a sesizat și ideea e îmbrățișată de cei mai buni socialiști, de membrii noștri de partid". Deci, afirmă el în concluzie, „discutarea cu conducerea P.S.D. și în acest timp să meargă munca de lămurire pe linia partidului nostru și aceasta înseamnă în fabrici, în uzine, în întreprinderi, în birouri, în presă, telegame comune trimise de socialiști și comuniști din întreprinderi etc."

Biroul Politic și-a însușit concluzia și propunerile lui Gheorghiu-Dej, hotărând elaborarea platformei și a materialului privind realizarea concretă a partidului unic.

Cele preconizate în cadrul acestei ședințe s-au realizat cu toată fermitatea în perioada care a urmat. La 22 septembrie 1947, Ion Burcă a fost destituit din funcția de subsecretar de stat la Ministerul de interne și înlocuit din funcțiile de conducere pe care le avea în P.S.D. În preajma deschiderii congresului P.S.D., V. Luca a publicat un articol în *Scânteia*, cerând refacerea grabnică „a unității ideologice, politice și organizatorice a clasei muncitoare". La 27 septembrie, cele două birouri politice ale P.S.D. și P.C.R. au dat publicității un comunicat comun anunțând hotărârea de a pune „în discuția forurilor de conducere respective mijloacele practice pentru grăbirea înfăptuirii unității politice, organizatorice și ideologice a mișcării noastre muncitorești". Congresul general al P.S.D. și-a însușit comunicatul din 27 septembrie. Totuși, unele ezitări persistau, din moment ce Ștefan Voitec se simțea dator să precizeze, la o întrunire din 28 octombrie 1947, că „partidul nu e

în lichidare și că urmărește, dimpotrivă, întărirea cadrelor sale și astfel desăvârșirea posibilităților de unificare"; el dădea asigurări că noul partid va fi „un organism nou, nici socialist, nici comunist". A doua zi, C.C. al F.U.M. a început lucrările pregătitoare pentru unificare, în fapt, a adoptat documentele propuse de comuniști. La 13 noiembrie a fost

G. Grigorovici

publicată Platforma partidului unic și a început să fie prelucrată în organizațiile celor două partide, declanșându-se procesul de unificare a organizațiilor la nivel de întreprinderi, instituții și circumscripții (10-20 ianuarie 1948), apoi la nivel de județe (20-25 ianuarie).

Congresul de „unificare" s-a desfășurat la București, în zilele de 21-23 februarie 1948, fiind deschis de Ștefan Voitec. Raportul politic general a fost prezentat de Gh. Gheorghiu-Dej, iar proiectul de statut a fost citit de Lotar Rădăceanu. Partidul rezultat din „unificare" a luat denumirea de Partidul Muncitoresc Român, anticipat inițial ca P.U.M. (Partidul Unic Muncitoresc), cum îl anunțau afișele ce împânzeau Capitala. (Între timp se crease, în Polonia, Partidul Unic Muncitoresc

Polonez, ceea ce ar fi fost o lipsă de imaginație în privința denumirii partidelor unice rezultate din contopirea comuniștilor cu socialiștii în țările de democrație populară.) Comitetul Central nou ales avea 41 de membri, dintre care doar 10 proveneau din fostul P.S.D.: Biroul Politic era format din 13 persoane – 10 comuniști și 3 social-democrați (Ștefan Voitec, Lotar Rădăceanu și Theodor Iordăchescu), iar Secretariatul era compus din 5 membri, doar unul social-democrat (Lotar Rădăceanu); secretar general al P.M.R. a fost ales Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Se poate spune că scenariul stabilit în ședința Biroului Politic al C.C. al P.C.R. din 9 septembrie 1947 a fost respectat cu strictețe, atât în faza de pregătire și desfășurare a congresului din februarie 1948, cât și în perioada care a urmat. În timpul „verificărilor" din 1948-1949 mii de social-democrați au fost îndepărtați, alții arestați – începând cu Titel Petrescu (mai 1948) și mulți alții – în valurile succesive din 1949 și 1950 (G. Grigorovici, Ioan Flueraș, Iosif Jumanca ș.a. au murit în închisori). L. Rădăceanu a fost îndepărtat din conducere în 1952 (a murit în 1955). Singurul care s-a menținut pe „creasta valului", făcând parte din conducerea „partidului unic" timp de 36 de ani, a fost Ștefan Voitec (decedat în 1982).

Prin decretul de amnistie din 1962-1964, social-democrații arestați au fost și ei eliberați, odată cu ceilalți deținuți politici. În iunie 1965, P.M.R. și-a luat numele real de Partidul Comunist Român. Ca o concesie, s-a recunoscut vechimea în acest partid și a celor care activaseră în P.S.D. Ironia soartei: cei care supraviețuiseră represiunilor ordonate de comuniști primeau acum pensii pentru „activitatea revoluționară desfășurată". ■

Milioane de oameni din U.R.S.S., dar și din țările-satelit și din întreaga lume au plâns sincer atunci când Iosif Vissarionovici Stalin s-a sfârșit din viață la 5 martie 1953.

În ziua funeraliilor, 9 martie 1953, la ora 12, pe întreg cuprinsul celei de a șasea părți a pământului, precum și în toate țările cu regim comunist ca și în multe alte locuri de pe glob, miliarde de oameni au păstrat trei minute de reculegere. Iată însă că un număr de ofițeri din armata română s-au găsit tocmai atunci să aibă manifestări „dușmănoase“ la adresa marelui dispărut. Dar organele de informații vegheau.

STALIN MOARE ȘI OFIȚERII ROMÂNI NU PLÂNG...

C. CRISTESCU

„C. 035949 09.1953

La ordinul Dumneavoastră nr. M.0027123 din 07.05.53, raportez:

— Pe sinteza privind manifestările dușmănoase înregistrate în rândurile militarilor din Ministerul Forțelor Armate în legătură cu boala și încetarea din viață a lui I.V. Stalin prezentată de Direcția de Contrainformații Militare, Dumneavoastră ați pus următorul ordin în rezoluție:

«D.S.P.A. și D.C.F.A.

Rețineți cazurile care privesc pe ofițeri;

Verificare și propuneri;

Cazurile privind sergenții și soldații vor fi date comandamentelor spre soluționare».

Direcția Cadrelor Forțelor Armate a verificat cele 51 cazuri privind ofițerii din categoria comandă și din cercetări s-a confirmat cele semnalate în sinteză la un număr de 25 ofițeri.

Din numărul total:

— 5 ofițeri au fost trecuți în rezervă în cursul lunii Mai și lunie a.c.;

— 1 ofițer a fost desconcentrat;

— 1 ofițer a fost retrogradat din funcție și mutat din unitate.

Pentru restul de 26 ofițeri s-au cerut propuneri de la comandanții de arme și regiuni militare.

Față de propunerile primite până în prezent și din analizarea cazurilor, propun:

— 7 ofițeri să fie trecuți în rezervă prin aplicarea articolului 40 litera d. din

Statutul Corpului Ofițerilor Forțelor Armate ale R.P.R.;

— 11 ofițeri să fie trecuți în rezervă prin aplicarea articolului 40 litera f. din Statutul Corpului Ofițerilor Forțelor Armate ale R.P.R.;

— 3 ofițeri să fie îndepărtați din cadrele active ale Forțelor Armate, scoși din evidența ofițerilor și trecuți la trupă prin aplicarea articolului 40 litera f. și articolului 42 din Statutul Corpului Ofițerilor Forțelor Armate ale R.P.R.

Restul cazurilor le vom prezenta după completa lor verificare și în măsura prezentării propunerilor de către comandanții respectivi.

Situația ofițerilor propuși pentru îndepărtare din armată se arată în tabelele anexă Nr. 1, Nr. 2 și Nr. 3.

Propun pentru aprobare:

— proiectul de decret pentru trecerea în rezervă a unui general maior;

— proiectul de ordin de trecere în rezervă a unui număr de 17 ofițeri, și

— proiectul de ordin de îndepărtare din cadrele active ale Forțelor Armate, scoaterea din evidența ofițerilor și trecerea la trupă a unui număr de 3 ofițeri.

Șeful Direcției Cadrelor Forțelor Armate

Colonel Ioniță Ioan“.

Miting de doliu la statuia lui Stalin, ce se găsea la intrarea în Parcul Herăstrău, azi Expoștiora

Colivă pe cartelă

Documentul de mai sus este destul de limpede. Este vorba de o anchetă declanșată în urma semnalărilor venite de la contra-informațiile militare privind reacțiile în armata română în momentul morții lui Stalin. Ne-am

oprit asupra lui pentru că este prima oară că putem comenta o atare informație despre o stare de spirit virulent anticomunistă. Desigur nimeni nu-și imaginează că moartea lui Stalin nu a fost primită cu ușurare de milioane de români. Dar documentul este semnificativ pentru atmosfera de teroare ce domnea în România acelor ani. Despre care se vorbește foarte mult, dar care este ilustrată mai ales cu documente de un anumit gen și referitoare doar la anumite categorii. O asemenea teroare a existat însă și în armata populară, lucru firesc ținând cont de importanța pe care i-o acorda partidul comunist.

La prima vedere, numărul de doar 51 ofițeri care s-au manifestat bucurosi la moartea lui Stalin ar putea să pară nesemnificativ. Dar trebuie să ținem cont de faptul că erau doar cazurile care ajunseseră la urechile Direcției de contra-informații. Oricât de vigilenți erau oamenii aceștia, ei nu puteau prinde chiar tot. Și apoi, la cinci ani și jumătate după preluarea puterii și după epurări, în armată rămăseseră încă atâtea elemente nesigure, cu origine socială nesănătoasă! După cum vom vedea, între cei cu „manifestări dușmănoase“

Dr. Petru Groza și Gh. Gheorghiu-Dej de gardă la catafalc

apăreau și destui ofițeri proveniți din rândul muncitorilor și țăranilor săraci (12 din 45 de ofițeri cărora li se precizează originea socială, deci 27%). În plus, nu am găsit și lista sergenților și soldaților, care ne-ar fi completat imaginea.

Documentele ne arată absurditatea regimului instaurat la 30 decembrie 1947. Unele precizări privind declarațiile ofițerilor ori rezoluțiile puse ar putea stârni râsul dacă nu ar fi vorba de destinele unor oameni dați afară din armată, rămași, cel puțin temporar fără serviciu, cu pietre de moară la dosar în anii ce au urmat, atunci când nu au fost arestați. Din acest punct de vedere, este greu de surprins logica în virtutea căreia, uneori pentru același gen de declarații, un ofițer era trecut în rezervă, altul era arestat, putându-se întâmpla chiar ca un altul să rămână în armată, evident fiind pus sub supraveghere. După cum sunt numeroase cazurile în care apare mențiunea „nu s-a putut confirma cele semnalate“ (precizăm că am păstrat greșelile de exprimare, cum apar în documente), dar ofițerul rămânea arestat sau trecut în rezervă.

„Tabelul nominal cu rezultatul verificărilor și propunerilor asupra a 51 ofițeri care au avut manifestări negative cu ocazia

încetării din viață a lui I.V. Stalin“ cuprindea mai multe categorii. Primii erau trecuți în rezervă. De fapt, chiar în dreptul primului nume, cel al căpitanului Vasile Constantin Chirică, se specifica, la rubrica „Rezultatul verificării“: „Ofițerul a fost arestat și este în curs de

cercetare“. Motivul arestării? Într-o discuție, el afirmase: „Mă bucură că trăesc să văd și moartea lui Stalin. I s-a urcat la cap, că prea mult sânge a supt de la alții“.

Locotenent-colonelul Eugen Panait ar fi afirmat că Stalin a adus omenirii cel mai mare blestem; el a fost omul din cauza căruia „nu s-a putut face pace cu americanii, părerea mea personală este că Uniunea Sovietică va face cedări la propunerea lui Eisenhower“. Deși „nu s-a putut confirma cele semnalate“ de cei de la contra-informațiile militare, șeful cadrelor din Ministerul forțelor armate propunea „să rămână trecut în rezervă“.

Un alt ofițer dăduse dovadă de umor; el spusese unor colegi, legat de moartea lui Stalin, că „pe bonul nr. 5 din cartelă se dă colivă“. Nici în cazul lui nu se putuse obține confirmarea, dar cu toate acestea a fost trecut în rezervă.

Simplul fapt că a organizat, la el acasă, în seara de 7 martie 1953, până la ora 21.30, un chef cu mai mulți ofițeri l-a costat pe locotenentul major Dumitru Brumă, locțiitorul pentru zbor al comandantului Regimentului 135 aviație, schimbarea din funcție și mutarea la Școala de

aviație nr. 1, în funcția de comandant de patrulă.

Căpitanul Valeriu Ciocan a fost arestat pentru că a afirmat, într-un grup: „acum, când Stalin zace mut și inconștient, cu o jumătate de creier paralizat, oare prin jumătatea cealaltă de creier rămasă întreagă își amintește tot răul ce l-a făcut omenirii, țărănilor pe care-i forța să intre în colhozuri, popoarele pe care le-a subjugat”.

Manifestări „dușmănoase” la adresa științei sovietice

La aproape șapte ani după instalarea regimului comunist, oamenii – chiar și printre ofițerii armatei populare – mai așteptau încă sosirea americanilor. Moartea lui Stalin li se părea unora un bun prilej ca să se întâmple ceva. Locotenentul major Constantin Prisaca – care avea și manifestări promonarhiste – strigând: „Trăiască regele Mihai I!” – afirma că „Vișinski a fost întâmpinat în America cu huiduieli și bastoane și că dacă se întâmplă vreun război, nu mai scapă de la noi nici un sovietic”. El știa că „cei 1 200 de oameni omorâți în pădurea Katin au fost uciși de ruși, iar ei au dat vina pe nemți”.

Și maiorul Nicolae Brezeanu spera: „sunt convinși că după moartea lui Stalin va urma evenimente hotărâtoare caracterizate prin baterea în retragere a sovieticilor”. Evident, a fost arestat.

Poate cel mai optimist a fost maiorul Petre Dumitriu. „Nu este exclus ca la 1 Mai armatele americane să defileze la Moscova, pe mormintele lui Lenin și Stalin”. A fost arestat.

Arestat era și locotenent-colonelul Carol Probst, deși spusele care i se imputau nu putuseră fi confirmate la cercetări. El „a adus injurii grave lui Stalin, a afirmat că are o fiică fugită în America”.

Ofițerul cu cel mai înalt grad care apare în Tabel era șeful Direcției veterinare, generalul maior Aurel Ionescu. La cercetări nu se confirmaseră spusele care i se atribuiau – „toți frizerii și ciocăniarii plâng după Stalin”. În vreme ce șeful lui direct propunea să fie menținut până i se găsea un înlocuitor, șeful Direcției cadre cerea să fie trecut în rezervă.

De un tratament ceva mai blând s-a bucurat maiorul Teodor Velsan. El a fost „doar” trecut în rezervă, deși spusele, – și se confirmase acest lucru –, arătând spre portretul oficial al lui Gh. Gheorghiu-Dej: „dacă să vedea punându-se dolii și la tabloul acela ce fericit aș fi”.

În schimb, locotenentul Dumitru Alexa fusese trecut în rezervă doar pentru că, ieșind din serviciul pe marea unitate, refuzase să mai facă de gardă și la portretul lui Stalin, arătând că era obosit.

Au fost și câteva situații ce ne pot stârni, eventual, un zâmbet. Astfel, maiorul Gheorghe Ancuța, comandantul Regimentului 135 aviație, se numărase printre invitații locotenentului major Brumă. Potrivit contra-informațiilor militare, cheful durase toată noaptea, iar maiorul petrecuse „cu o femeie de moravuri ușoare, deși primise ordin de a părăsi cazarma”. Conform verificării, „a petrecut până la orele 21.30, fiind și o muncitoare de la Raionul de partid”. Propunerea șefului Direcției cadre: „să fie supravegheat”.

Elevul ofițer (locotenent) Alexandru Coșeriu, într-o dis-

cuție cu un coleg, a spus: „să fi mers eu la Stalin, l-ași fi vindecat și aș fi fost avansat colonel”. Fapt semnalat corespunzător de ofițerul de contrainformații, care însă se înșela asupra originii lui sociale. Coșeriu nu era de origine socială chibabur, ci țărăn mijlocasă. Forurile superioare conveneau ca el să fie menținut în armată.

Să mai amintim un caz, cel al căpitanului Valeriu Vidrașcu. Acesta „a avut manifestări dușmănoase la adresa științei sovietice; printre altele, a spus: «Roosevelt a trăit 20 ani paralizat și pe urmă a murit, acum era cazul să se fi arătat superioritatea științei sovietice»”. Concluzia anchetei: „să fie menținut în armată și îndrumat”.

În sfârșit, locotenentul Vasile Marin „a strâns bani de la ofițeri, spunând: «pentru moartea lui I.V. Stalin, dați și D-voastră ceva bani, ca un comunist adevărat». Menționăm că se ridicase de la caserie o sumă de bani pentru flori și pânză neagră”. Ancheta stabilea: „se confirmă, a făcut, fiind bine intenționat”. Drept urmare, „să nu se ia nici o măsură”.

În setul de documente am mai găsit și o scurtă adresă trimisă de șeful Direcției secretariat, la 14 octombrie 1953, șefului Direcției cadrelor forțelor armate:

„Pe nota – raport nr. C. 035949 din 05.10.53 cu care prezentări spre aprobare proiectele de ordine pentru trecerea în rezervă a unui număr de 17 ofițeri și pentru îndepărtarea din cadrele active ale Forțelor Armate, scoaterea din evidența ofițerilor și trecerea la trupă a unui număr de 3 ofițeri, Primul Locuitor al Ministrului Forțelor Armate, General-Locotenent Ceaușescu Nicolae a pus următorul ordin în rezoluție: «Da».” ■

GENERALI

ROMÂNI

ÎN

PRIZONIERAT

Col. dr. ALESDANDRU DUȚU,
FLORICA DOBRE

Un masiv grup de generali ai armatei române a fost capturat de comandamentele sovietice, proaspăt aliate, imediat după lovitura de stat de la 23 august 1944. Este vorba despre 11 generali români, arestați de sovietici, după ce ei și unitățile pe care le comandau încetaseră acțiunile de luptă împotriva trupelor Fronturilor 2 și 3 ucrainene. Să vedem, în continuare, în ce împrejurări anume s-au petrecut aceste fapte.

Li s-a luat absolut tot

Între primii care aveau să cunoască lipsa de scrupule a noului aliat a fost generalul *Gheorghe Cosma*.¹ Ofițer competent, se remarcase în

timpul bătăliei de la Odessa (la Vajni, Bostanaia, Dilniskaia), prin modul în care condusesse tragerile artileriei. În luptele din Cotul Donului (noiembrie-decembrie 1942), generalul Panaitiu, comandantul Diviziei 9 infanterie, l-a apreciat ca fiind „un ofițer excepțional”, care s-a adaptat rapid situației grele în care se aflau trupele române, constituind noi dispozitive de luptă în care a introdus rapid forțele disponibile, mânuind „cu măiestrie masa focului artileriei diviziei în cele mai grele atacuri inamice, în cele mai hotărâte acțiuni”.

La scurt timp după lovitura de stat de la 23 august 1944, în timp ce comanda artileria Corpului 7 armată pe frontul din Moldova, a fost arestat de sovietici în mod cu totul surprinzător, la 24 august, în timp ce se replea cu comandamentul și trupele din subordine spre pozițiile ordonate de Marele Stat Major. În apropiere de Târgu

Neamț, își amintea mai târziu generalul Cosma, trei soldați sovietici au sărit asupra sa „cu pistoalele mitralieră îndreptate amenințător”, smulgându-i vestonul cu tot ce avea în el. Declarând că nu știau nimic despre încetarea luptelor de către români, ceea ce s-a dovedit a fi o atitudine deliberată, sovieticii l-au considerat prizonier și l-au dus, împreună cu alți ofițeri români, spre nord. Seara au ajuns „într-un sat complet pustiu”, unde au fost închiși „într-un lagăr improvizat”. Noaptea, ofițerii au fost chemați pentru a da declarații. Cu acel prilej li s-a luat „tot ce le mai rămăsese neluat de către soldații care i-au prins: ceasornice, bricege, inele, verighete, portmoneuri, bani, acte, stilouri etc. – tot, absolut tot”. La 25 august au fost deplasați pe jos până la Fălticeni, unde au dormit pe paie în cazarma Regimentului 16 infanterie. A doua zi, au mărșăluit tot pe jos spre Suceava. După 15 kilometri au fost ajunși din urmă de un camion sovietic în care se

¹ S-a născut la 26 februarie 1892, la Pogada, jud. Tutova. A absolvit Școala militară de artilerie, geniu și marină (1914) și Școala Superioară de Război (1924). Grade: sublocotenent (1914), locotenent (1916), căpitan (1917), maior (1924), lt. colonel (1934), colonel (1938), general de brigadă (1944), general de divizie (1946). Trecut în cadrul disponibil la 9 august 1946 și în rezervă la 9 august 1947. Funcții: șef de stat major al Inspectoratului general tehnic (10 mart. 1939 - 28 aug. 1941; 15 dec. 1941 - 26 ian. 1942), comandant al Regimentului 6 artilerie (28 aug. - 15 dec. 1941), comandant al Brigăzii 9 artilerie (26 ian. 1942 - 1 apr. 1943), comandant al Centrului de instrucție al artileriei (1 apr. - 1 sept. 1943), și al Brigăzii 13 artilerie (1 sept. - 31 oct. 1943), comandant al artileriei Corpului 7 armată (1 nov. 1943 - 24 aug. 1944). Prizonier de război (24 aug. - 24 sept. 1944). Comandant al artileriei Corpului de munte (1 oct. 1944 - 15 mart. 1945), comandant al artileriei Armatei 4 (15 mart. - 8 mai 1945), comandant al diviziilor 18 infanterie (8 mai - 3 iul. 1945) și 19 infanterie (3 iul. - 1 sept. 1945), la dispoziția Secretariatului General al Ministerului de război (1 sept. 1945 - 9 aug. 1946).

² În imagini: printre cei care au trăit drama prizonieratului s-au aflat și generali: Gh. Cosma, Ștefan Opris...

afla un maior; acesta l-a luat pe generalul Cosma și l-a dus la Udești, la Comandamentul Armatei 40. Aici l-a găsit pe generalul *Ioan Teodorescu*, comandantul Brigăzii 20 infanterie, arestat și el cu puțin înainte. A doua zi, cei doi generali români au fost aduși la Târgu Neamț, unde se afla și generalul *Gheorghe Barozzi*, împreună cu mai mulți coloneli români. După circa două săptămâni au fost duși la Boroaia, apoi la Bistricioara, unde au rămas până la 24 septembrie 1944, când au fost transportați la București, cu un camion, însoțiți de un maior sovietic.

Reîncadrat în comandamentul Corpului 7 armată, generalul *Gheorghe Cosma* a primit alte comenzi pe frontul antihitlerist, fiind trecut în rezervă la 9 august 1947.

N-a fost nici el ocultat de „atenția” noului regim: în 1955 a fost judecat de Tribunalul militar Iași, care l-a condamnat pentru „crima de activitate intensă contra clasei muncitoare și a mișcării revoluționare”. Opt luni mai târziu însă, Tribunalul militar al Regiunii 2 militare l-a găsit nevinovat și l-a achitat.

A încetat din viață la București, în ziua de 1 iulie 1969.

Generalul *Ștefan Opris*¹ a fost arestat în ziua de 26 august 1944, în timp ce Divizia de gardă, a cărei infanterie se afla sub comanda sa, se deplasa spre noile poziții de luptă ordonate. A fost eliberat și el la 30 septembrie 1944, când i s-a încredințat din nou comanda Diviziei de gardă ce avea să fie trimisă în primăvara

anului următor pe frontul din Cehoslovacia, fără a mai apuca însă să intre în luptă datorită încetării războiului.

Un general „chiabur”

*Alexandru Saidac*², generalul care se remarcase în luptele de la sud de Markov (mai 1942) și în bătăliile din Stepa Kalmukă (noiembrie-decembrie 1942) și mai ales în timpul retragerii, fiind un ajutor prețios comandantului Armatei 4 române, se afla în 1944 la comanda Diviziei 1 infanterie, pe frontul din Moldova, unde a și fost capturat de sovietici în ziua de 25 august. Cu o zi înainte, puțin după-amiază, în timp ce se afla la masă cu câțiva colaboratori apropiați, a sosit un colonel sovietic, care, bucuros că s-a terminat războiul „cel puțin cu România”, a toastat „pentru noi și țara noastră” și a comunicat că trupele române se puteau deplasa spre sud conform ordinelor primite de la comandamentele superioare. În seara zilei, același colonel a venit din nou și a comunicat: „Nu vă puteți pune în marș până ce nu veți depune armele și tunurile”. După ce permisesse, inițial, generalului Saidac să ia legătura cu Corpul 5 armată, l-a somat categoric că dacă nu depune armele în 15 minute, va întrebuița „tunurile, carele de luptă și cavaleria,

cu care înconjurase satul și tot ne va dezarma, însă în acest caz va curge mult sânge și în zadar”. Noaptea târziu, generalul Saidac a fost obligat să se deplaseze la comandamentul sovietic din zona Bacău, unde a protestat, declarând că trupele române încetaseră lupta împotriva sovieticilor. Totul a fost în zadar.

Arestat în dimineața de 25 august, a fost deplasat la Română, unde a fost tratat „deplăzabil”, după ce anterior i se luaseră toate lucrurile personale. La 26 august a fost dus la Prăjești, unde a găsit pe generalul Ștefan Opris, comandantul infanteriei Diviziei de gardă, și pe alți ofițeri români. Atunci când a declarat că militarii sovietici îi luaseră toate lucrurile, interlocutorul sovietic i-a răspuns că și „la Odessa, românii i-au luat la fel și n-a raportat nimănui”. La 27 august a fost dus la comandamentul Frontului 2 ucrainean, apoi, a doua zi, la Recea, județul Vaslui, unde a găsit pe generalul Voicu, comandantul Diviziei 14 infanterie. În timpul interogatoriului, generalul Petrov i-a replicat că nu sovieticii au declarat războiul și l-a întrebat „Ce am căutat la Stalingrad?”. La 2 septembrie au fost transportați la Bârlad, la Bebeci, într-o clădire dintr-o vie, unde au rămas până la 9 septembrie, când generalii Saidac, Opris și Voicu au fost duși cu un camion la Breaza. La 22 septembrie 1944 au fost aduși la București, însoțiți de un maior Serghei, a doua zi fiind primiți de șeful Marelui Stat Major. A revenit la comanda unității sale cu care a luat parte la Operația „Debrețin” pe teritoriul Ungariei.

După război, a fost considerat chiabur, fiind judecat de Tribunalul Mehedintși la 26 ianuarie 1951, pentru „sabotaj agricol” și condamnat la șase luni închisoare. Câteva zile mai târziu, în octombrie 1951, a fost arestat din nou și judecat pentru „crimă de război”, fiind eliberat în septembrie 1953.

¹ Născut la 26 octombrie 1893 la București. A absolvit Școala militară de infanterie în 1915, cu gradul de sublocotenent; locotenent (1917), căpitan (1919), maior (1927), lt. colonel (1934), colonel (1939) și general de brigadă (1944). A fost trecut în cadrul disponibil la 20 august 1946 și în rezervă la 9 august 1947. Funcții: comandant al Regimentului 6 de gardă „Mihai Viteazul” (19 aug. 1941 - 20 mart. 1943), comandant al infanteriei Diviziei 1 gardă (20 mart. 1943 - 26 aug. 1944), prizonier de război (26 aug. - 30 sept. 1944), comandant al infanteriei Diviziei 1 gardă (30 sept. 1944 - 9 aug. 1946).

² Generalul Alexandru Saidac s-a născut la 20 aprilie 1890, la Tirioi, jud. Mehedintși. A urmat cursurile Școlii militare de infanterie (1910-1912) și ale Școlii Superioare de Război (1919-1921). A urcat ierarhia gradelor, de la sublocotenent (1912) până la general de brigadă (1942) și a îndeplinit diferite funcții: comandant secund al Diviziei 32 infanterie (10 mai 1941 - 10 ian. 1942), comandant al infanteriei Diviziei 1 infanterie (10 ian. 1942 - 20 mart. 1943), comandant al Diviziei 1 infanterie (20 mart. 1943 - 25 aug. 1944). Prizonier de război (25 aug. - 23 sept. 1944). Comandant al părții sedentare a Diviziei 1 infanterie-instrucție (25 sept. - 23 oct. 1944 și 21 nov. - 1 dec. 1944), a comandat Corpul de cavalerie (23 oct. - 22 nov. 1944), comandant secund al Corpului 4 teritorial (1-15 dec. 1944), al Corpului 7 teritorial (15 dec. 1944 - 20 mai 1945); la dispoziția Ministerului de război (20 mai 1944 - 9 august 1946).

S-a stins din viață la Slatina la 14 aprilie 1979.

Generalul **Damian Rașcu**¹ plecase pe front în septembrie 1941, când primise comanda Regimentului 26 infanterie, cu care a participat la luptele din zona Odesei și apoi la bătăliile de la sud de Harkov. În confruntările de la sud de Stalingrad a coordonat activitatea statului major al Corpului 6 armată (noiembrie-decembrie 1942). Lovitura de stat de la 23 august l-a surprins în ipostaza de comandant al Diviziei 20 infanterie, care își avea sectorul de apărare între râul Moldova și pădurea Petricani.

La 1 septembrie 1944, în timp ce divizia sa executa ordinul primit de la comandamentul român, a fost arestat de sovietici și închis în lagărul de la Bacău, unde a rămas până la 16 septembrie. După eliberare, a fost delegat de Marele Stat Major Român să contribuie la recuperarea materialului de război rămas pe frontul din Moldova. Cu multe dificultăți a reușit să organizeze strângerea și depozitarea în câteva centre a acestor bunuri. În calitate de șef de stat major al Armatei 1 în timpul campaniei din Vest, a fost apreciat de generalul Vasile Atanasiu, comandantul acestei armate, ca fiind unul dintre „cei mai valoroși ofițeri ai noștri din toate punctele de vedere“.

¹ Generalul Damian Rașcu (născut la Caracal, în 9 ianuarie 1892), absolvise Școala militară de infanterie în 1914 și Școala Superioară de Război în 1924. General de brigadă în 1944 și de divizie în 1946; a fost pensionat la 1 aprilie 1951. Comandant de regiment (1941-1942), șef de stat major al Corpului 6 armată (1 aug. 1941 - 20 mart. 1943), comandant al Brigăzii 20 infanterie (20 mart. 1943 - 29 apr. 1944), al Diviziei 20 infanterie (29 apr. - 1 sept. 1944), prizonier de război (1-16 sept. 1944), la dispoziția M.St.M. (18 sept. - 14 nov. 1944), șef de stat major al Armatei 1 (15 nov. 1944 - 26 oct. 1945), comandant al Diviziei 1 gardă (26 oct. 1945 - 14 aug. 1946), comandant secund al corpurilor 2 și 7 teritoriale, și al Regiunii 1 militare, consilier tehnic al ministrului forțelor armate pentru problemele de infanterie (1 oct. 1948 - 1 apr. 1951).

... Alexandru Saidac...

... Damian Rașcu...

A murit la Craiova, în ziua de 6 februarie 1970.

Captiv la fostul aliat

Rănit grav în bătălia de la Vîgoda, pe frontul de la Odessa, la 14 august 1941, generalul **Constantin Vissarion**² a fost internat în spital, beneficiind de concediu medical până la 10 mai 1942, după care i s-au încredințat diferite funcții în zona interioară. La 4 septembrie 1944, când Divizia 20 infanterie-instrucție a primit ordin „să intre în stare de alarmă, gata de luptă“, a organizat fașia de acțiune a acestei mari unități, efectuând „inspecții personale“ în sectoarele Feleac și Bădeni. În dimineața de 5 septembrie 1944, în urma unui puternic atac executat de inamic, a primit știri alarmante din partea subuni-

² Constantin Vissarion (născut la 29 decembrie 1890, la Produlcești, jud. Dâmbovița) absolvise Școala Superioară de Război în 1926. În 1941 era comandant de regiment, șef de stat major al Corpului 6 teritorial, inspector al cercurilor teritoriale ale Corpului 6 teritorial, comandant al Inspectoratului de mobilizare industrială Brașov (apr. - iun. 1944), comandant al părții sedentare a Diviziei 20 infanterie-instrucție (4 iun. - 5 sept. 1944). Prizonier de război (5 sept. 1944 - 10 sept. 1945).

tăților de acoperire și de la generalul Vâlcu, prefectul județului Turda, care i-a comunicat telefonic că populația din zona liniei de demarcație „a intrat în mare panică și fuge“.

În aceste împrejurări, generalul Vissarion s-a deplasat la Turda, unde a luat contact cu comandanții de subunități. A constatat că situația era „confuză“, cerându-le comandanților respectivi să se deplaseze în prima linie de luptă pentru a conduce direct operațiile. La orele 7.30 s-a deplasat spre Feleac, în dispozitivul Batalionului de marș din Regimentul 83 infanterie. La Tureni a întâlnit un maior care venea din zona frontului; acesta i-a raportat că militarii Batalionului de marș „au fugit în debandadă – mare parte din ei aruncând armele și munițiile, care sunt împrăștiate pe șosea și peste câmp“. Informația, extrem de gravă, l-a determinat să-și continue deplasarea spre zona în care se afla subunitatea respectivă, pentru a lua personal măsurile ce se impuneau.

Pe drum a întâlnit populație locală „în mare panică“, inclusiv câțiva militari din unitățile de marș, îmbrăcați în combinezoane

albastre, „fără armament și mânănd boii la căruțe”, care „fugeau și ei către Turda”. Revoltat, cu revolverul în mână, și, după propriile-i declarații, având chiar intenția de a-i împușca pe fugari, generalul le-a cerut explicații, dar aceștia „au fugit peste câmp”. „Măhnit și îngrozit de această situație”, generalul Vissarion a continuat să se deplaseze spre zona de acțiune a Batalionului de marș. În drum spre Vâlcele a văzut circa două plutoane de militari români care, „probabil oprîți de ofițeri, se înapoiau către nord, în formații de apropiere”. În Vâlcele a văzut civili în panică și militari „care se ascundeau” când îl vedeau. Cu revolverul în mână, le-a cerut să-l urmeze. La ieșirea din Vâlcele, a întâlnit plutonul de aruncătoare al sublocotenentului (r) Constantin Popescu, instalat în poziție de luptă spre Feleac. Ofițerul a raportat situația și i-a confirmat că ostașii Batalionului fix regional din zonă „la primele focuri ale inamicului au aruncat armele și au fugit”. Deoarece dinspre Feleac nu se auzea nici un zgomot, generalul și-a continuat deplasarea, întâlnind alți 30-40 de militari care se retrăgeau spre Vâlcele. După ce a ordonat dispunerea lor în poziție de luptă și a amenințat cu împușcarea oricărui fugar, a continuat drumul spre poziția înaintată, unde spera să găsească plutonul plutonierului t.r. Alexandru Joldes. Prezența sa în sectorul de luptă a dat curaj militarilor care au început să sosească de „prin porumb” și să-și reocupe pozițiile. La scurt timp a văzut și el și primele patrule maghiare.

Pentru redresarea situației a cerut căpitanului Dobrescu, sosit între timp în zonă, să încerce să-și adune batalionul, „să împuște pe fugarii care nu se apărau și nu-i executau ordinul, chiar dacă sunt ofițeri”, să păstreze contactul cu inamicul și să lupte în retragere spre Turda. Personal, a decis să se înapoieze la Turda pentru a

conduce apărarea apropiată a orașului și evacuarea autorităților civile. Înainte de a intra în Vâlcele, mașina sa a fost mitraliată de o formație de șase avioane germane, avarînd-o și rănindu-l la cap pe șofer. Generalul s-a urcat la volan, îndreptându-se „cu toată viteza” spre Turda, oprindu-se și adăpostindu-se de mai multe ori pentru a scăpa de avioanele inamice. Înainte de a ajunge la în crucișarea de drumuri Aiton-Tureni, în punctul „Buha”, a fost întâmpinat de un detașament ungar (motocicliști, un tanc și câteva camioane). Accelerând, a încercat să se îndrepte spre liziera din dreapta șoselei, dar a fost mitraliat și blocat. La orele 9, a fost luat prizonier, împreună cu sublocotenentul M. Niculescu, și condus într-o casă unde se mai aflau și alți militari români capturați anterior.

După ce a fost percheziționat și i s-au luat binoclul, centura, revolverul, porthartul și toate actele, a fost închis în Spitalul militar maghiar din Cluj. La 17 septembrie 1944 a fost transportat la Budapesta și închis succesiv în închisoarea Serviciului de contraspionaj, apoi în lagărele din Buda, Tihany și Weszkeny (1 octombrie 1944). La 14 decembrie a fost transportat cu un grup în Germania, în Lagărul nr. 17 A (la Kaisersteinbrück), apoi, la 30 decembrie, în lagărul de la Wunstrau (nord-vest de Berlin). La 1 mai 1945 a fost eliberat de trupele sovietice.

După o perioadă de ședere în lagărul de repatriere de la Kenigsdorff, a fost îndreptat spre țară, în august 1945. Conform procesului-verbal nr. 2 din 10 septembrie 1945 încheiat de Comisia pentru cercetarea prizonierilor de război întorși din captivitate, prezidată de generalul Vasile Atanasiu, în prizonierat a respins ofertele de aderare la mișcarea legionară și încadrarea în Armata Națională de Eliberare, inițiată de aceasta.

Trădare sau sacrificare?

Una din cele mai dramatice situații a avut generalul *Platon Chirnoagă*¹, un militar destoinic, multă vreme judecat pe nedrept și stigmatizat cu epitetul de „trădător”. Nu vom discuta aici „cazul” său, ci vom prezenta pe scurt împrejurările în care a fost capturat de inamic.

Încă de la începutul războiului s-a impus tuturor prin calitățile sale profesionale. La sfârșitul anului 1941, generalul Petre Dumitrescu, comandantul Armatei 3 române, îl caracteriza astfel: „Înzestrat cu cele mai frumoase însușiri de inteligență, judecată și caracter, cu un simț operativ foarte dezvoltat, cu un temperament foarte liniștit, dar destul de energic, colonelul [pe atunci] Chirnoagă îndeplinește toate condițiile cerute unui ofițer de stat major de la un mare eșalon de armată”. El avea în vedere modul în care colonelul Chirnoagă acționase în timpul operațiilor pentru eliberarea părții de nord a Bucovinei și apoi în cursul urmăririi inamicului până la Nipru și în bătălia de la nord de Marea de Azov. Aprecieri asemănătoare formulase în anul următor generalul Gheorghe Avramescu, în urma asediului final al Sevastopolului, când Platon Chirnoagă comandase gruparea de artilerie a Corpului de munte, din subordinea generalului Avramescu. La revenirea lui în statul major al Armatei 3, i se încredințase conducerea secțiilor 1 și 4 ocupându-se nemijlocit de organizarea și

¹ S-a născut la 24 oct. 1894; la Băhneșeni, jud. Bacău. A absolvit Școala militară de artilerie și geniu în 1915 și Școala Superioară de Război (1925). Sublocot. în (1915), locot. (1917), căpitan (1919), maior (1927), lt.col. (1934), col. (1939), gen. de brigadă (1944). Fusese șeful Secției operații din statul major al Armatei 3 și apoi subșef de stat major al aceleiași mari unități, comandant al Brigăzii 4 artilerie și între 27 sept. și 20 oct. 1944 comandant al Diviziei 4 infanterie. În 20 oct. 1944 a căzut prizonier și nu s-a mai întors în țară.

aprovizionarea marilor subunități din subordine în bătălia din Cotelul Donului și în timpul retragerii care a urmat înfrângerii de la sfârșitul anului 1942.

După bătălia din Moldova, din primăvara și vara anului 1944, când a comandat Brigada 4 artilerie în pozițiile de la nord de Târgu Frumos, la sfârșitul lunii septembrie 1944 a primit comanda Diviziei 4 infanterie în luptele din Ungaria, în capul de pod de la sud de Szolnok. Introdușă de sovietici în această poziție, înainte ca marea unitate românească să-și fi terminat procesul de organizare, încadrare și dotare, divizia generalului Chirnoagă a înlocuit Divizia 409 infanterie sovietică, la 19 octombrie primind șocul unei puternice lovituri, executate de blindatele germane. În situația critică ce s-a creat, generalul Chirnoagă nu a ezitat să treacă în capul de pod de la vest de Tisa, la Veczeny, unde a condus personal lupta timp de două zile.

În momentul în care totul era pierdut, a revenit pe malul celălalt al Tisei, îndreptându-se spre propriul comandament, pentru a continua exercitarea actului de comandă. În acest context, când nu s-a inițiat nici o acțiune din partea sovieticilor de a sprijini în vreun fel marea unitate românească încercuită de inamic, la 20 octombrie, generalul Platon Chirnoagă a fost capturat pe malul Tisei, împreună cu el aflându-se și locotenent-colonelul Ciobanu, căpitanii Al. Rigani și Gh. Topor, sublocotenentul Iordăchescu și alți câțiva militari. Ei au fost prinși de către echipajul unui tanc din Divizia 24 blindată germană.

Momentul a fost astfel descris de către căpitanul Rigani, șeful Biroului Operații al Diviziei 4: „Pentru a nu fi prinși de inamic, trecem cu mare greutate Tisa pe malul stâng, în speranța că ne vom putea strecura prin liniile germane pentru a ajunge la trupele amice. Mai înainte, odată cu noi și în urma noastră mulți

... Constantin Visarion...

... și Platon Chirnoagă

ostași români trec și ei Tisa în aceeași intenție. Inamicul continua să bombardeze în special locurile de trecere. După ce am trecut Tisa (în jur de ora 14) ne-am îndreptat în lungul digului de pe malul de nord al Tisei. Până în apropierea șoselei Rakoczi-vala-Hailati nu am întâlnit nici o patrulă inamică. La 2-300 m de această șosea, tancurile germane au descoperit grupurile de ostași români ce încercau să treacă dincolo de șosea și le-au făcut prizoniere, după care s-au îndreptat către celelalte grupuri ce veneau din urmă și deci și asupra noastră. Am încercat să fugim în pădurea din apropiere, pe malul Tisei, fiind însă urmăriți de tancurile germane, la 3-400 m în spatele nostru, care trăgeau asupra noastră cu mitralierele.

Am reușit să ajungem cu sufletul la gură în acea pădure și de aici în stufărișul de pe malul Tisei, unde am încercat să ne ascundem. Am fost însă înconjuțați de cele 4 tancuri germane care au început să mitralieze peste tot. Nemaiavănd nici o posibilitate de fugă sau de salvare, am fost făcuți prizonieri, la ora 16, și duși la șosea: generalul Platon

Chirnoagă, locotenent-colonelul Ciobanu, subsemnatul, căpitanul Topor Gheorghe, sublocotenentul Iordăchescu din Regimentul 5 dorobanți, un alt sublocotenent rănit la picior (al cărui nume nu-l cunosc) și câțiva ostași ce se luaseră după noi. La șosea am găsit pe domnul colonel Alexandrescu, comandantul Regimentului 5 dorobanți, care împreună cu alți câțiva ofițeri și circa 200 oameni fuseseră făcuți prizonieri mai înainte. Ni s-a spus că am putut scăpa cu viață numai datorită faptului că tanchiștii germani fuseseră informați de către ei [grupul col. Alexandrescu] că suntem comandamentul Diviziei 4 infanterie. Astfel am fost făcuți prizonieri de către tancurile Diviziei 24 blindate germane în ziua de 20 octombrie 1944.”

În nici un moment generalul Chirnoagă nu a manifestat intenția de a dezerta la inamic. Dovada o constituie pierderile mari, umane și materiale, ale diviziei pe care o comanda (179 ofițeri, 272 subofițeri, 4 680 trupă). Pe generalul Chirnoagă nu l-a suspectat nimeni de trădare. Dimpotrivă, generalul

(Continuare în p. 55)

CANTINA DIN SIMFEROPOL

PETRE OTU

După căderea Sevastopolului (4 iulie 1942), Corpul vânătorilor de munte român (Divizia 18 infanterie și Divizia 1 vânători de munte), comandat de generalul Gheorghe Avramescu, și Divizia 4 munte (în timpul bătăliei acționase în cadrul Corpului 54 de armate german) nu au fost aduse în țară, așa cum ceruseră comandanții lor, ci au rămas dislocate în Peninsula Crimeea, cu misiunea de a apăra coasta de sud a acesteia între Ialta (exclusiv) și localitatea Crîm, la est de Kerçi. Punctul de comandă al Corpului de munte român era la Simferopol.

Întreaga administrație a Peninsulei Crimeea a revenit comandamentelor germane, care asigurau și aprovizionarea trupelor române ce le erau subordonate. Populația civilă din regiune, prinsă în vârtejul războiului, a fost supusă privațiunilor de tot felul. Documentele de arhivă arată că vânătorii de munte, cavaleriștii și infanteriștii români împărțeau deseori hrana cu familiile în ale căror case erau cantonați, de atenția lor specială bucurându-se copii.

În toamna anului 1942, comandamentul Corpului de munte român s-a confruntat cu un mare număr de cereri ale populației locale care solicitau servirea mesei la bucătăria cartierului unde Crucea Roșie română asigura hrana pentru 30-40 de copii orfani. Generalul Gheorghe Avramescu a trimis problema spre rezolvare șefului de stat major, locotenent-colonelul Gheorghe Berdan. Acesta, ajutat de căpitanul Gheorghe Vițelaru, comandantul cartierului trupei, a propus generalului Avramescu înființarea unei cantine la care să servească masa cei nevoiași. Cei doi ofițeri au arătat că, în acest scop, puteau fi folosite și cele 20 de vagoane cu grâu existente în depozitele de subzistență ale Corpului de munte și de care germanii nu aveau cunoștință. Grâul fusese găsit de ostașii români după încetarea luptelor și a fost păstrat ca rezervă pentru vânătorii de munte, urmând a fi folosit în caz de forță majoră. Generalul Avramescu (nu știa nici el despre existența acestei mari cantități de grâu) a fost de acord cu propunerea celor doi ofițeri.

Căpitanul Vițelaru, susținător al ideii, a donat 10 000 de mărci germane, sumă strânsă în timpul unor manifestări sportive la care luaseră parte și ostașii români și care fusese destinată îmbunătățirii hranei vânătorilor de munte. Cu acești bani s-au cumpărat de la Guvernământul

Odessei, cu reducere de preț, alimentele trebuincioase – ulei, zahăr, paste făinoase, sare, conserve etc. Cartofii și morcovii, ceapa, varza, murăturile au fost aduse de la grădina de zarzavat a cartierului trupei comandamentului Corpului de munte.

Pentru funcționarea cantinei s-a repartizat o clădire în centrul orașului Simferopol, care a fost reparată și utilată în acest scop. Conducerea cantinei a fost încredințată doamnei Silvia Roată, soția colonelului Roată, comandantul artileriei Corpului de munte, care a fost trimisă pe front să activeze în Crucea Roșie. Ca ajutor, i-a fost repartizat plutonierul Ion Asanica, de la compania de poliție a Corpului de munte. Gestiunea cantinei era verificată de serviciul de intențență al Corpului de munte. Silvia Roată era ajutată de un grup de femei localnice, care, în schimbul muncii prestate, primeau hrană zilnică gratuită.

„Cantina românească”, cum a fost ea denumită pentru a se evita o reacție germană, a

început să funcționeze în octombrie 1942, în prima lună de activitate hrănind 350 de persoane pe zi. În următoarea perioadă, numărul celor care beneficiau de serviciile ei a ajuns la 2 000 pe zi – femei, copii, bătrâni, invalizi. Copiii mari, invalizii, cei sănătoși primeau hrana în gamele și crățiți, iar copiii

mai mici, suferinzii și bătrânii mâncau la mesele din incinta cantinei.

Dimineața, timp de două ore, înainte de servirea mesei, copiii învățau carte cu învățători din localitate, care primeau drept plată hrană gratuită pentru ei și familiile lor. Menținerea ordinii era asigurată de un delegat al primăriei Simferopol, Efimov Zaharia, care știa rusește și românește.

Informat despre inițiativa vânătorilor de munte români, ministrul de război a aprobat-o, dispunând și măcinarea unui vagon de grâu lunar, așa cum hotărâse inițial generalul Avramescu. De altfel, în repetate rânduri, acesta din urmă le ceruse ostașilor din subordine să manifeste o atitudine corectă față de populația civilă. Ilustrative, în acest sens sunt *Instrucțiunile cu caracter administrativ anexă la îndrumările date în urma inspecției de la 2-3 septembrie 1943*, care cereau în mod expres „să se aibă în vedere că ne găsim pe

teritoriu inamic și populația trebuie tratată sever dar drept”.

Cantina a funcționat fără probleme până în luna decembrie 1943, când peninsula s-a confruntat cu o iarnă grea, la care s-a adăugat și încercuirea forțelor germane și române de către trupele sovietice care blocaseră istmul Perekop la 1 noiembrie 1943. La jumătatea lunii decembrie, noul comandant al Corpului de munte, generalul Hugo Schwab (*Magazin istoric*, nr. 8/1992) a hotărât închiderea cantinei, începând cu 20 decembrie, datorită lipsurilor în alimente. Cei care o inițiaseră, în frunte cu lt. col. Berdan, au stăruit însă pentru menținerea ei, căutând soluții pentru depășirea situației grele. În acest scop s-au adresat celor trei comandanți ai diviziilor 1, 2, 3 vânători de munte – generalii Voiculescu, Dumitrache și Mociulski – pentru a susține funcționarea cantinei. Cei trei generali au răspuns pozitiv, trimițând cantități îndestulătoare de alimente, până la retragere, în aprilie 1944. ■

GENERALI ROMÂNI ÎN PRIZONIERAT

(Urmare din p. 53)

Nicolae Stoenescu, comandantul Corpului 4 armată din care făcea parte și Divizia 4, declara, după capturarea subalternului său, că „la calitățile sale de pregătire profesională deosebită se adaugă acelea de a fi dovedit că este un mare soldat în împrejurări excepționale de grele”. Comandantul Armatei 1, generalul Nicolae Macici, considera însă că „o caracterizare definitivă și justă a modului cum el s-a comportat în acea acțiune de mare încercare rămâne să se facă după întoarcerea lui din prizonierat”.

Din păcate, acest lucru nu s-a mai întâmplat. Este cert însă, că împrejurările în care fusese obligat să acționeze Divizia 4 au influențat hotărâtor starea de spirit ulterioară a generalului Platon Chirnoagă. Comandamentele sovietice poartă răspunderea integrală a eșecului Diviziei 4 infanterie în cursul acelei bătălii, fapt ce pare confirmat și de concluzia generalului Vasile

Atanasiu, inspectorul general al artileriei și șeful Comisiei de anchetă instituită de Ministerul de război pentru elucidarea cazului; la 8 ianuarie 1945 acesta arăta: „Generalul Chirnoagă s-a purtat ca un brav. În tot timpul a fost în mijlocul trupelor sale pe care le-a comandat și le-a îmbărbătat”.

În luna ianuarie 1945, numele generalului Chirnoagă a apărut în Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 189 la categoria celor vinovați de dezastrul țării. Judecat de Tribunalul Poporului, el a fost condamnat în ziua de 21 februarie 1946 la pedeapsa cu moartea, fiind acuzat că „a părăsit teritoriul național pentru a se repune în slujba hitlerismului și a ataca țara în scris și prin viu grai”. Este evident că actul de acuzare aprecia în mod vădit greșit că în timpul luptelor de la Szolnok generalul Chirnoagă ar fi avut „intenția de a trăda, a trecut la inamic, după ce a dat posibilitatea nemților să încercuiască și să captureze întreaga divizie – oameni și material”. În continuare, documentul se referă la activitatea pentru „recrutarea de voluntari în armata națională constituită pe teritoriul inamic la dispoziția guvernului trădător din Germania, împreună cu generalul Ion

Gheorghe și alți fruntași legionari fugiți în diferite timpuri în Germania”.

Dacă referirile la activitatea sa în cadrul guvernului constituit de Horia Sima la Viena, în 10 octombrie 1944, erau reale, acuzațiile privind modul în care comandase Divizia 4 erau cu totul neadevurate. În orice caz, trebuie precizat că generalul Chirnoagă nu poate fi judecat exclusiv pe baza activității sale de după momentul căderii în prizonierat. Activitatea sa post-belică este un capitol mult mai complex ce se înscrie în parametrii ce depășesc obiectivele pe care ni le-am propus în acest studiu. Vom reveni, poate, asupra cazului său cu un alt prilej...

În finalul acestui serial, se impune o precizare. Ca și în alte rânduri, la sugestia redacției *Magazin istoric* ne-am aplecat asupra unei teme neabordate încă în istoriografia română. Cercetarea – departe de a fi epuizată – ne-a permis o primă evaluare globală a subiectului, care întregeste semnificativ tabloul general al participării armatei române la cel de al doilea război mondial și se constituie într-o bază pentru viitoare cercetări. ■

Așa vă place istoria?

O DORINȚĂ NUMITĂ TRAMVAI

Constatând că trebuia mai puțin efort pentru a trage o încărcătură ce se deplasa pe șine metalice decât dacă aceeași încărcătură era trasă pe o șosea pavată, cineva a avut ideea să instaleze șine pe mijlocul străzilor în orașele mari și să monteze omnibuzele pe roți metalice cu diametru redus, asemănătoare roților vagoanelor. Așa s-a născut tramvaiul!

12 cai pentru 10 km

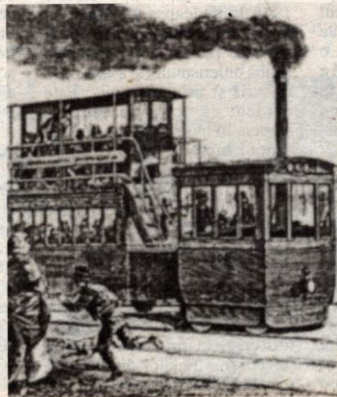
Către anul 1850, în Statele Unite un fabricant de mașini numit Stephenson s-a asociat cu un inginer pentru a instala o șină pe mijlocul străzii a patra, din Harlem.

Șina semăna puțin cu cea de la calea ferată, dar avea o contrașină dispusă la circa 37 mm. Vehiculele domnului Stephenson erau inspirate mai mult din diligențe decât din vagoanele primelor căi ferate și aveau suspensii din curele de piele. Înainte și înapoi existau locuri pentru vizitii. Din păcate, inventatorii nu au îngropat șina în șosea, iar incidentele și accidentele au fost atât de numeroase încât linia a trebuit să fie rapid înălțată. O vreme nu s-a mai vorbit de tramvai!

În 1857, un inginer englez, Charles Light, a pus la punct, la Boston, o linie ce folosea o șină mai puțin înaltă, deci mai puțin ieșită în afară. Abia

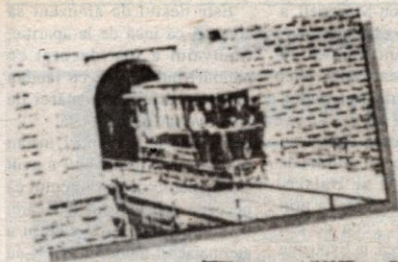
Strickland Kneass, pe atunci inginer șef al orașului Philadelphia, a rezolvat problema realizând o șină plată încastrată în șosea și care nu prezenta decât o foarte ușoară proeminență, nefiind un inconvenient pentru celelalte vehicule și pietoni.

Remorcher cu abur utilizat pentru tractarea vagoanelor de tramvai la Paris; sus: tramvai tras de cai

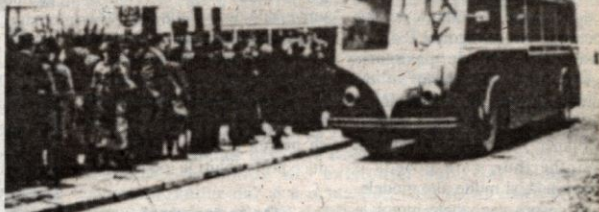

Succesul a fost rapid: în 1872, la Buenos Aires, rețeaua de tramvaie atingea 112 km. Trei ani mai târziu, în statul New York, 87 de companii exploatau 700 km de linie.

La Londra, în 1863, un om cu nume predestinat, pentru că se numea George Train, primise, după multe refuzuri, autorizația de a construi două linii experimentale. El a comis eroarea de a nu folosi șina plată, ceea ce l-a condus la un eșec. În acest timp, din 1867, funcționa o linie la Berlin. A fost nevoie să se aștepte până în 1869 pentru a putea construi, în fine, o linie definitivă la Londra. Au fost create trei companii și, în jurul anului 1876, ele exploatau 98 km de linie, cu mai mult de 200 mașini și cam 3 000 de cai. Aproape peste tot în regat se construiau linii noi, care atingeau în 1876 mai mult de 317 km.

Tramvai acționat electric și linie de troleibuze în Parisul anului 1943

Pe vechiul continent, primul mare oraș ce avea să construiască o adevărată rețea a fost Bruxelles, începând din 1869, cu o linie ce lega cartierul Schaarbeek cu celebra pădure Cambre. În 1874, rețeaua belgiană, exploatată de patru companii, însuma 37 km.

Al doilea imperiu francez nu a perceput imediat interesul social și economic prezentat de noul mijloc de transport. În 1854, inginerul Loubat a obținut o concesiune pentru o rețea între Vincennes și Sèvres, traversând foburgul Saint-Antoine. Cum cartierul nu era văzut cu ochi buni de guvernul imperial, concesiunea acordată inginerului a fost limitată la o linie ce lega podul Concorde cu Sèvres. Dezgustat, Loubat a vândut concesiunea Companiei de omnibuze care a terminat linia în 1855.

De fapt, limitată la „cartierele elegante”, această linie s-a dovedit puțin rentabilă și „calea ferată americană”, cum era numită atunci, a cunoscut câteva transformări.

Din fericire, a III-a Republică Franceză a înțeles că trebuie să se dea Parisului o rețea demnă de el. Din 1872, s-a proiectat imediat un asemenea sistem care să acopere Capitala, cu 150 km de șine, pe o linie exterioră ce urma

bulevardele și alte cincisprezece linii.

Cum Compania de omnibuze poseda o concesiune valabilă până în 1884, trebuiau conciliate interesele, împărțind exploatarea rețelei: Compania de omnibuze a primit concesiunea liniei ce traversa Parisul, iar două noi societăți, Compania de Tramvaie Nord și Compania de Tramvaie Sud și-au împărțit restul, schițând astfel faimosul traseu Nord-Sud al metroului. Companiile trebuia să plătească orașului o redevență anuală de 6 franci pe kilometru exploatat, ne spune Charles Gilbert, autorul unui articol consacrat acestui subiect în revista franceză *Historia*.

Era nevoie de o duzină de cai ce lucrau cu schimbul pentru fiecare vehicul ce parcurgea zilnic cam 10 kilometri.

În fine, electricitatea

Nimic nu era standardizat, nici distanța dintre linii și cu atât mai puțin, tramvaiele. În interiorul unui oraș cum era Paris, fiecare

companie poseda linii cu ecartamente diferite și cu șine diferite.

Fost director al tramvaielor din Lille, M. Serafon a publicat în 1882 o lucrare în care arăta că „folosirea cailor este plaga tramvaielor. Prețul furajelor, atât de variabil încât nu se poate determina în avans cât va costa tainul, scumpirea cailor, uzura lor rapidă, epidemiile care îi decimează în anumite perioade, totul concurează la a face acest mod de tracțiune foarte oneros și foarte păgubitor pentru companii. Cu caii, mijloacele de transport sunt foarte limitate. O companie nu poate hrăni toată săptămâna cai pe care nu-i folosește decât duminică și în zilele de sărbătoare, când fluxul de călători crește considerabil. Pentru ca o companie de tramvaie să prospera și necesar să transporte mult și ca tracțiunea să nu acapareze partea majoră a încasărilor”. Încă o dată, calea ferată a servit drept exemplu. Au apărut mașini cu abur adaptate tracțiunii în mediul urban.

Diversitatea lor a rezultat din marea mulțime a inventatorilor care căutau, deseori la întâmplare, cele o mie și unul de

mijloace de a ameliora o tehnică încă șovăitoare.

Se prezentau două alternative: copia redusă, pur și simplu, a locomotivelor de cale ferată sau o soluție specifică tramvaiului. Astfel s-a născut „vagonul Baldwin”, după numele uzinei care îl construia, cu patru roți cuplate la o mașină cu cilindru vertical și capabil să ducă pasagerii pe un plan înclinat 4%, cu un cosum de cărbune de 2kg pe kilometru; „vagonul Ted”, ce transporta 40 de pasageri; „vagonul Granhem”, de producție engleză, folosit atât în Austria cât și în Franța; „vagonul Brünner”, fabricat în Elveția, la Wintherthur, care poseda o imperială, și multe alte modele. Cât despre vagoanele motor, a fost imaginat unul numit „cu apă caldă” conceput de Lamm, cu un rezervor cu apă clocotită la presiune înaltă (15 atmosfere) produsă de un cazan auxiliar. Detenta producea suficienți aburi pentru a trage un vagon sau două cu un randament destul de ridicat.

S-a încercat folosirea de motoare cu aer comprimat, care nu erau poluante și erau mult mai puțin zgomotoase decât cele cu aburi. Cu toate acestea, la sfârșitul secolului, trebuia încă să se recurgă la aburi pentru a produce aer comprimat. Mekarski, un inginer stabilit în Franța, a inventat, în 1878, un motor cu aer comprimat, aerul fiind înmagazinat într-un rezervor de capacitate mare. Un vehicul experimental a putut parcurge traseul Piața Etoile-Courbevoie, dus și întors, cu pasageri la bord.

Un motor similar a fost inventat de colonelul Beaumont, un englez. Rezervorul conținea puțin mai mult de 1 m³ de aer la presiunea de 70 kg pe cm². Prototipul pare să nu fi circulat decât o singură dată.

Un scoțian, Scott-Moncrieff, a conceput și el un asemenea motor montat pe un tramvai ce funcționa în valea Clyde. Nici acolo nu a fost depășit stadiul experimental.

În 1879, berlinezii cunoșteau deja tramvaiul electric realizat de Werher Siemens și Halske. Curentul era adus la motor prin cele două șine, ceea ce era periculos. De aceea, la Expoziția universală de la Paris din 1881, la prezentarea unui tramvai inspirat din modelul german, au fost plasate de ambele părți ale liniei tuburi de alamă suspendate la înălțime, cu un sistem de cursor ce prelua curentul pentru a-l duce prin cabluri la locomotivă.

De la tramvai la troleibuz

În 1883 a fost rezolvată pentru moment problema transportului curentului, instalând acumulatori lângă motor, ceea ce creștea considerabil greutatea mașinii. Pe 24 iunie, la orele 4 dimineața, acest tramcar a părăsit Piața Națiunii prin Etoile, înainte de a ajunge, la orele 5.20, la La Muette, ceea ce era aproape un record. După o oprire de o jumătate de oră, a făcut drumul de întoarcere în aceleași condiții, revenind în Piața Națiunii la ora 7.00, deci un parcurs total de 32 kilometri cu o viteză medie de circa 12 km/oră.

Alte sisteme, derivate din funiculare, au fost experimentate, mai ales la San Francisco, cablul de tracțiune și șinele fiind îngropate. Dar cum acest gen de instalații era costisitor, el a fost abandonat cu atât mai repede cu cât inginerii găsiseră în sfârșit mijlocul de a capta curentul continuu ce circula printr-o linie aeriană, returul efectuându-se prin șine.

Este destul de amuzant să constăți că încă de la apariție, tramvaiul a fost decorat cu panouri publicitare ce laudau meritele diferitelor mărci de aperitive sau de ciocolată.

Mijloc de transport urban relativ rapid, tramvaiul a avut și are mereu inconvenientul că necesită șina îngropată, a cărei instalare costă mult. Pentru a atenua acest inconvenient, s-au imaginat, la sfârșitul secolului trecut, „troleele automotoare”. Aceste vehicule nu aveau nevoie de șine și puteau circula pe orice stradă sau alee. Alimentarea motoarelor era asigurată prin două trolee ce mențineau patinele apăsată pe cabluri aeriene paralele. Acest sistem, interesant teoretic, pe planul economic prezenta totuși, în acea perioadă, inconvenientul pierderilor de curent datorate dificultății de a menține o presiune constantă pe cele două linii aeriene, în locul uneia singure pentru tramvai. Pe de altă parte, la cea mai mică întrerupere a frecării patinelor colectoare, vehiculul, în ciuda greutății sale, își pierdea rapid viteza, pentru că rula direct pe șosea, deci cu un randament mai mic decât pe șine.

Astăzi curentul alternativ l-a înlocuit pe cel continuu. Noile aliaje permit fabricarea de patine foarte rezistente la uzură. Randamentul motoarelor a fost net ameliorat, greutatea și volumul lor mult redus. Odată cu folosirea materialelor sintetice, mașinile au fost ușurate enorm, capacitatea lor mărită. Cât despre confort, el depășește de departe pe acela al vehiculelor de la începutul secolului. ■

Adaptare de
Victor ANGHELESCU

Avanpremieră editorială

MĂRTURII SUB ANCHETĂ

Maria, fiica căpitanului Teodor Niculescu și a Anghelinei (Angela) Niculescu, s-a născut în 1892 la Calafat (Dolj). La 27 de ani, după moartea primului ei soț, un oarecare Gh. Cimbru, se afla la Paris, l-a cunoscut și s-a căsătorit (la 9 iulie 1919) cu Guillaume Auguste Joseph Pierre Fueller, om de afaceri, de care a divorțat, însă, în 1926. La 29 august 1927, la vârsta de 35 de ani, s-a căsătorit pentru a treia oară cu viitorul general, apoi mareșal Ion Antonescu. Din acel moment, un biet anonim a devenit, treptat, un personaj al istoriei. Timp de aproape două decenii, dar mai cu seamă în răstimpul 1935-1946, numele Mariei Antonescu a fluturat pe buzele multora și a fost prezent, adesea, în primele pagini ale ziarelor și revistelor epocii.

În memoria posterității ea s-a păstrat mai cu seamă ca soția celui care a condus destinele României într-unul din cele mai dramatice momente ale existenței sale, iar judecata contemporanilor dar și a urmașilor, cum se va vedea și din documentul pe care îl publicăm în acest număr, a fost necruțătoare. Majoritatea aprecierilor ce s-au formulat la adresa ei îi rezervă rolul de personaj anexă, fără a o scoate de sub incidența responsabilității pentru fapte pe care însă nu le-a săvârșit.

În 1946, după judecarea și executarea mareșalului Antonescu, calvarul Mariei Antonescu abia începea. A durat aproape două decenii. O viață de chinuri și umilințe, care, din lipsă de informații certe, nu poate fi reconstituită decât în linii aproximative. Mărturiile existente, din păcate imprecise și contradictorii, provin din partea unor persoane care au fost, cel mai adesea, doar accidental în contact cu ea, altele în relații de prietenie mai strânsă. Fiica regelui Ferdinand și a reginei Maria, principesa Ileana (maica Alexandra; Magazin istoric, nr. 5, 6/1996), povestește cum a văzut-o în 1947, cu puțin timp înainte de a părăsi definitiv țara. Au scris și publicat emoționante, dar confuze pagini despre ea I.V. Emilian (fost redactor-director al ziarului Stindardul) și E. Lozovan, în același ziar care apărea la München. Acesta din urmă a reproduș și relatarea unei persoane apropiate Mariei Antonescu, dar care a semnat doar cu inițialele D.N. Mai există și o consemnare scurtă aparținând lui Vasile Călestru. Toate

MARCEL-DUMITRU CIUCĂ

au fost strânse și publicate de istoricul Gheorghe Buzatu în lucrarea Mareșalul

Antonescu, vol. II, Iași, 1990, pp. 387-402.

Până ce vom afla date mai multe și mai precise despre viața Mariei Antonescu în răstimpul 1946-1964, să rezumăm ceea ce rezultă din confruntarea acestor mărturii.

Revenită din U.R.S.S. (unde a rămas din martie 1945) până în prima jumătate a lunii aprilie 1946), în timpul procesului mareșalului Antonescu o găsim internată în închisoarea militară de la Malmaison. După proces, slăbită și bolnavă, a căpătat permisiunea să fie spitalizată în clinica profesorului N. Gh. Lupu de pe Șoseaua Colentina din Capitală. A fost supusă unui tratament medical intensiv și i s-a acordat o alimentație corespunzătoare. După externare, i s-a stabilit domiciliu obligatoriu în casa mamei sale din Piața Filantropia (aici a vizitat-o și prințesa Ileana). Fiind lipsită de orice mijloace materiale, trăia mai mult din mila și ajutoarele celor apropiați. În 1950 a fost arestată și internată la închisoarea Mislea, unde a rămas până în

1955, când i s-a stabilit domiciliu obligatoriu în localitatea Lătești de lângă Fetești. Suferea de inimă și în 1958 sau 1959, după mai multe insistențe, a fost internată în clinica profesorului Burghela. Ușor refăcută, a fost retrimisă la Lătești. Boala s-a agravat iar în 1964 a fost adusă la Spitalul ASCAR. De aici, a fost transferată la Spitalul Colțea, fiind luată în îngrijire de profesorul Basil Teodorescu, un vechi prieten. Făcuse, însă, un al treilea infarct și inima i-a încetat definitiv să bată în ziua de 18 octombrie 1964. Una dintre mărturiile precizează că a fost înmormântată „în cavoul familiei sale, de la Cimitirul eroilor (fostul Bellu militar)...“ Se mai afirmă că, de fapt, cavoul ar fi al familiei generalului Mărculescu, rudă prin alianță cu mareșalul Antonescu.

Documentul pe care îl supunem atenției cititorilor noștri este datat 18 aprilie 1946 și a fost extras din volumul trei al lucrării Procesul Mareșalului Antonescu. Documente, ce va vedea curând lumina tiparului sub îngrijirea d-lui dr. Marcel-Dumitru Ciucă. Este vorba despre stenograma anchetei la care a fost supusă Maria Antonescu de către Avram Bunaciu, secretarul general al Ministerului de interne. În preluarea textului, cu excepția actualizării normelor ortografice, s-a respectat cu strictețe originalul; cuvintele introduse de noi au fost marcate prin paranteze drepte, iar titlul serialului și al episodului de față ne aparțin.

M. ȘTEFAN

„Un colonel rus și un ofițer de jandarmi m-au arestat“

18 aprilie 1946
Maria Antonescu

Avram Bunaciu [în continuare, A.B.]: În general cunoașteți preocupările soțului dvs.?

Maria Antonescu [în continuare, M.A.]: Niciodată nu avea timp. Înainte, da. Dar de când a fost conducător n-a mai avut timp să vorbească cu mine. Știu că bărbatul meu în 1939 a spus că acela care va începe războiul este un nebun care pune mâna pe un vas de Sèvres și îl face praf. Anglia nu va fi învinsă, credea întotdeauna. Bărbatul meu era un anglofil.

A.B.: Care a fost explicația apropierii lui de legionari.

M.A.: O apropiere cu legionarii n-a avut. El îl considera pe Codreanu ca pe un nebun. El le spunea adesea

„cum puteți spune că mergeți cu Germania, ați consultat poporul?“

A.B.: Cum explicați că după 6 septembrie a fost chemat la putere?

M.A.: Pentru că nu se putea face altfel, căci ar fi venit germanii să ocupe țara. El a crezut că va putea scăpa țara. Era sigur că va rupe capul legionarilor. Se baza pe armată. Pe nemți nu se baza.

A.B.: De ce? El mergea pe calea legionară. A semnat pactul tripartit.

M.A.: Oamenii care sunt de rea credință.

A.B.: Cum se explică că nemții n-au intervenit în favoarea legionarilor?

M.A.: Nemții au vrut să vadă care sunt mai tari în țară.

A.B.: Dar dacă ei n-ar fi avut încredere în Antonescu, cred

că aceasta n-a fost numai întâmplător.

M.A.: Când am avut rebeliunea, atunci era în țară Fabricius [ministru Germaniei în România]. D-na Fabricius era o femeie foarte cumsecade. În timpul cât bărbatul meu era arestat [la mânăstirea Bistrița] ea mă vizita adesea și mă încuraja. În timpul rebeliunii ea era convinsă și mi-a zis să fiu sigură că mareșalul îi va doborî pe legionari. Însuși Hitler, fie că era sincer sau sincer, îi spunea bărbatului meu „tot dumneata ai să fii“.

A.B.: Vă împărtășea impresiile din Germania? Care erau impresiile întrevederii din ianuarie 1941?

M.A.: Foarte bune impresii. Impresia unui om foarte sincer, loial, care i-a promis totul și când s-a întors a fost rebeliunea.

A.B.: Ați văzut că rebeliunea a fost pusă la cale de organele SS?

M.A.: N-a avut niciodată încredere în ei. După rebeliune a început să se îndoiască.

A.B.: Cum de a pornit în război alături de ei?

M.A.: A fost o nenorocire. A vrut să ia Basarabia și Bucovina înapoi.

A.B.: O nenorocire ca să angajezi țara într-o acțiune care poate să-i periclitaze situația?

M.A.: Era să fie și mai rău. Am fi avut situația Iugoslaviei.

A.B.: Copiii Iugoslaviei vor învăța că strămoșii lor au rezistat cu arma în mână, pe când noi am mers alături de acei care au ucis, au jefuit, au distrus. Dacă mareșalul Antonescu ar fi avut această perspectivă istorică ar fi trebuit să pună altfel problema.

M.A.: A fost o nenorocire.

A.B.: Dar dvs., ca femeie care sunteți mai sensibilă la durerile oamenilor, nu i-ați spus niciodată: omule, nu vezi câte văduve, câți orfani, câți schilози într-un război care dacă nu astăzi, mâine ai să-l pierzi? Nu angaja viitorul țării într-o cauză dinainte pierdută. Uite la acești copii care erau deportați, deformați din lipsa de vitamine, de hrană; România a mai dus războaie, dar nu cu metode de felul acestora. Gândește-te la răspundere în fața poporului român, a răspunderii acestei generații față de generațiile viitoare.

Doamna Goga nu v-a dat un sfat de felul acesta?

M.A.: Ea nu se amesteca în chestiunile de felul acesta.

Bărbatul meu nu lăsa femeile să se amestece în aceste chestiuni.

A.B.: După câte știu, soția este cel dintâi sfătuitor.

M.A.: A fost o nenorocire. Se angaja, dar este un om loial, un om cinstit.

A.B.: Mareșalul Antonescu a întreprins o acțiune pe care istoria o va judeca. Dar și dvs., prin Consiliul de patronaj, care avea un obiectiv de război, să aducă încurajarea acelor care erau acasă și pe front, ca să ducă mai departe un război criminal, un război de jaf, nu v-ați întrebat: bine, după război nu voi fi chemată în fața poporului să răspund, ce-am făcut oare ca să împiedic acest război? Ați făcut totul ca să-l susțineți, ca să rezistați. Poate că intenția dvs. a fost alta, însă ea s-a aliat intențiilor lui Hitler pentru continuarea unui război nenorocit.

M.A.: Când am început nu era război. Ce era să fac? Să nu mai merg înainte? Am început pentru toată mizeria din țara românească.

A.B.: Atunci Consiliul de patronaj era acela care a colectat bani și haine.

M.A.: De la noi nu.

A.B.: Noi știm că Consiliul de patronaj a colectat de la evrei conform unei legi după care fiecare trebuia să dea. Din ce fonduri se alimenta Consiliul de patronaj?

M.A.: Prima oară am făcut colectă la toți comercianții. Uite, le-am spus, vrem să facem cantine, să hrănim copiii. Fiecare a dat. Am strâns 26 milioane. Asta era în 1940.

A.B.: Apoi din ce se mai alimenta?

M.A.: De la stat ni se mai dădea o sumă, de la cinematografe. De altfel, aceasta se poate vedea în registrele de cinematograf.

A.B.: Ați avut și de la [Radu] Lecca?

M.A.: Da, am avut de la evrei, de la Lecca.

A.B.: Cu ce titlu vă dădea Lecca?

M.A.: Ca să putem ajuta.

A.B.: Nu v-ați gândit să ajutați pe evreii din Transnistria, care erau și mai năpăstuiți?

M.A.: Ei aveau.

A.B.: De unde aveau dacă erau duși la munci obligatorii, erau scoși din muncă, de unde puteau să plătească și pentru români și pentru evrei?

M.A.: Spuneau că au destule fonduri.

A.B.: Dar cei din lagăre?

M.A.: N-au fost evrei în lagăr.

A.B.: Deținuți politici?

M.A.: N-am știut că era lagăr. Cei de la Tg. Jiu știu că se hrăneau bine, mâncau icre moi. Știu de [N.] Xenopol că a primit icre moi.

A.B.: O fi primit un om înstărit, dar ceilalți săraci, muncitori, intelectuali.

M.A.: ...

A.B.: Alte mijloace ale Consiliului de patronaj, care au mai fost?

M.A.: N-am avut.

A.B.: Din Transnistria nu primeați?

M.A.: Da, dar le plăteam.

A.B.: Cu ce preț vă trimitea? De unde vă dădea contra cost? Poate vă făcea și donații!

M.A.: Odată a făcut o donație.

A.B.: Care erau legăturile dvs. cu nemții în această epocă?

M.A.: Nici una.

A.B.: Care erau cele mai apropiate colaboratoare ale dvs. în Consiliul de patronaj?

M.A.: Doamna Goga, Bacu, Șteflea, Manoilă. D-na Manoilă se ocupa de municipii.

A.B.: Cine se ocupa de fondurile Consiliului?

M.A.: Comitetul întreg lua dispozițiuni. Noi nu aveam nici un ban în mână. Chiar când se făcea o vizită în provincie, se cerea aprobare a comitetului pentru fonduri.

A.B.: Dar blănușile care se adunau, se luau de membrele Consiliului? Ce cadouri ați primit de la Consiliul de patronaj?

M.A.: Nici un cadou. Am spus să nu mi se facă niciodată cadouri. Chiar atunci când eram primită cu flori le spuneam: să nu mă primiți cu flori, banii aceștia să-i dați pentru hrana copiilor.

A.B.: La Ministerul economiei naționale ați avut posibilitatea de a obține condiționarea aprobării exportului sau importului de mărfuri contra unei subvenții pe care importatorul sau exportatorul o dădea Consiliului de patronaj?

M.A.: Niciodată.

A.B.: Înainte de a obține acestea, întrebați cât dați pentru Consiliul de patronaj?

M.A.: Niciodată nu s-a făcut așa ceva.

A.B.: Dar oamenii care erau prinși cu nereguli, prinși fără acte?

M.A.: Nu se poate! Nu s-a făcut așa ceva.

A.B.: Cine urmărea controlul banilor care intrau în casa Consiliului de patronaj?

M.A.: Dl. Stăncescu Stan.

A.B.: Ce rezultate aveau lunar?

M.A.: Nu se făceau în fiecare lună astfel de colecte.

A.B.: Totuși, aveau intrări lunare de zeci de milioane.

M.A.: Fiecare ne dădea câte un cec.

A.B.: Erau foarte mulți evrei care făceau donații.

M.A.: Consiliul de patronaj n-a intervenit niciodată pentru ceva. Să intervină pentru o afacere incorectă, niciodată.

A.B.: Dintre miniștrii în guvern care ajuta mai mult Consiliul de patronaj?

M.A.: Nici unul. Mai ales ministrul de finanțe era foarte ostil.

A.B.: Ați găsit și alte formule pentru a vă procura mijloace financiare? Chestia cu viermii de mătase?

M.A.: Vroiam să facem crescătorie de viermi de mătase.

A.B.: Doamna Goga intervenea pentru anumiți prieteni? Și Marinescu era protejatul ei și a stăruit să intre în guvern?

M.A.: [Pe I.C. Marinescu, ministrul de finanțe] l-a cunoscut bărbatul meu.

A.B.: Nu încerca prin dvs. doamna Goga să obțină ceva de la mareșal pentru Consiliul de patronaj? Adică cereați d-lui Antonescu ca să pună astfel problema ca cutare ministru să facă cutare înlesniri.

M.A.: Nu. Bărbatul meu a fost foarte sever.

A.B.: N-ați discutat cu el problema ieșirii din război în 1944, după bombardamente?

M.A.: Eram foarte preocupată și unul și altul. El nu-mi spunea mie nimic însă cunosc aceste preocupări din frânturile de conversații pe care le surprindeam câteodată. O dată am surprins pe când vorbea că cu englezii și cu cei de la Constantinopol avem tratative să iasă din război.

Împreună cu mareșalul I. Antonescu, vizitând o expoziție organizată în Capitală

Știam că Mihai Antonescu are legături cu străinătatea. Dar aveam timp să vorbim, că nu ne vedeam unul cu altul. Am aflat că are legături prin Spania, cu americanii și englezii. Era de multă vreme, de un an de zile de când se târăgănea. Bărbatul meu spunea: ei, când are să se termine cu asta? Mihai Antonescu spunea că va reuși.

A.B.: Discutau mai amănunțit această problemă?

M.A.: Au discutat.

A.B.: Care erau concluziile?

M.A.: Să continue eforturile de ieșire. Au făcut dar nu știu de ce a ieșit așa.

A.B.: Care erau raporturile între Maniu și mareșal?

M.A.: Raporturile între Maniu și mareșal erau bune.

A.B.: Ce discutau?

M.A.: Mie nu-mi dădea detalii, ce puteam să prind.

A.B.: Cu Dinu Brătianu?

M.A.: Mi se pare că nu prea bune.

A.B.: Cine avea sarcina de contact între guvern și oamenii politici?

M.A.: Amândoi, mi se pare, nu știu.

A.B.: Divergențe între Mihai Antonescu și mareșal erau referitor la politica internă și externă?

M.A.: Da. Bărbatul meu a spus de la început că trebuie să plece. El n-a avut încredere în nemți. Totdeauna a fost contra. Când auzea discursurile lui Hitler spunea că e nebun. A fost o nenorocire.

A.B.: Lăsând nenorocirea personală, dar luând aspectul politic și militar, aceasta interesează țara, nu s-a discutat răspunderea poli-

tică? Eu personal pot să mor sau să trăiesc, n-are nici o importanță, dar țara a fost angajată, să ieșim mai devreme.

M.A.: El vroia să iasă din război, dar erau mulți nemți în țară și nu se putea face nimic.

A.B.: Dar s-a dovedit la 23 august că nemții n-au putut să facă nimic. După 23 august unde ați fost?

M.A.: După o săptămână am plecat cu automobilul la Herculane, până o să se liniștească lucrurile. Atunci, când am ajuns la Orșova, mi s-a spus că este imposibil să trec, căci erau lupte între germani și români.

A.B.: Cine v-a îndemnat să plecați la Herculane?

M.A.: Toți ofițerii care erau la cabinetul bărbatului meu. Trebuia să plec de la Snagov, n-aveam lumină, electricitate. Mi s-a spus să mă duc la Herculane.

A.B.: Când ați fost arestată?

M.A.: Am fost arestată la 14 septembrie [1944]. Comandantul jandarmilor mi-a zis că este imposibil ca să merg înainte de la Orșova. Am ajuns la Tg. Jiu și nu știam unde să mă duc. Secretara mea, d-na Negulescu, a zis, mă duc să văd poate ne primește d-na Iunian. Ea m-a primit. A fost foarte gentilă. M-a primit în casă. Cum m-am dus acolo am căzut bolnavă și a chemat doctorul. După o săptămână, domnul prefect mi-a trimis vorbă că trebuie să părăsesc Tg. Jiul și să plec în altă parte. Să mă duc la țară. Unde să mă duc, când nu cunoșteam pe nimeni?

Doamna Iunian a zis: eu am o cunoștință. Prefectul a zis că este la Roșia o proprietate unde m-aș putea duce. Acolo, într-o răpă, e o casă de unde au ieșit două doamne care mi-au spus că nu mă pot primi. Doamnă, avem copii, suntem, zece persoane, este imposibil să vă primim. Am plecat la Negoiești. Doamna Staicu a fost foarte surprinsă și după câteva săptămâni a venit un colonel rus și un ofițer de jandarmi care m-au arestat. De acolo m-au dus la Tg. Jiu, la Hațeg, apoi la Ștefănești am stat zece zile, după aceea la Dobrești am stat două zile, m-au adus apoi aici în București în Alea Zoe o săptămână, apoi în str. Mussolini 2 luni, apoi în str. General Manu 4 luni. La 18 martie 1945 am plecat în Uniunea Sovietică. Am plecat cu o doamnă sârbă care era închisă.

A.B.: În ce oraș v-a dus în Uniunea Sovietică?

M.A.: La Moscova.

A.B.: Ce-ați făcut tot timpul?

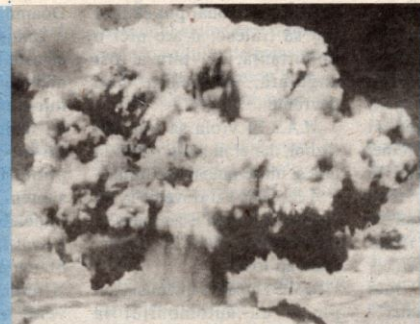
M.A.: Am stat la închisoare. Am fost singură în cameră. Am fost chemată o singură dată de un general și m-a întrebat cum o duc cu sănătatea, pe urmă nu am mai văzut pe nimeni. Aveam voie seara să ies pe o terasă pentru un sfert de ceas, dar astă vară am fost foarte bolnavă și am stat două luni în pat.

A.B.: Ați stat singură în cameră? Camera era mare, încăpătoare, era cald, aveai mâncare bună?

M.A.: Da. ■

(Va urma)

Restaurantul Occidental din Washington arboresc o placă ce comemorează un război nuclear care nu s-a produs. Acolo s-au întâlnit corespondentul postului de televiziune ABC News, John Scali, și șeful rezidențurii KGB din Washington, Alexander Feklisov. Acesta i-a transmis mesajul lui Hrușciov (care se arăta dispus să îndepărteze rachetele din Cuba, în timpul crizei din 1962, Magazin istoric, nr. 2/1995) către secretarul de stat american Dean Rusk.

În aceeași seară Scali a adus răspunsul american. Astfel, criza a fost detensionată. Cu 17 ani înainte, același Feklisov pândea intrarea într-o cafenea din New York. Era o zi urâtă, noroasă și rece. El asigura protecția pentru o întâlnire conspirativă a prietenului său Iațkov cu Lona Cohen. Agentul îi aducea materialele pe care le recuseră de la Ted Hall.

De ce o reactivaseră sovieticii și o trimiseră în New Mexico, în locul lui Saville Sax?

ATOMUL ÎMPĂRȚIT „FRĂȚEȘTE“

Decizia îi aparținuse lui Kvasnikov, cel care coborâse culegerea informațiilor cu caracter științific în S.U.A. Principala explicație consta în importanța pe care o căpătase Hall pentru sovietici. El a fost primul agent care a transmis Moscovei date despre principiul imploziei. Documentul fusese furnizat prin Saville Sax. Prima lor întâlnire nu a respectat nici una dintre regulile meseriei. În loc să se apropie din direcții diferite, Ted și Sax au venit pe același drum, ciocnindu-se practic unul de celălalt, la oarecare distanță pe punctul planificat de întâlnire. Saville îi aducea o bucată de hârtie – ascunsă în pantof, tot drumul de la New York – pe care erau trecute întrebările la care Moscova dorea răspuns. A dus înapoi două pagini scrise de mână de către Hall, ce constituiau cheia pentru bomba cu plutoniu.

Dar Saville trecea printr-o perioadă de depresiune nervoasă. Complexelor pe care le crease infirmitatea fizică cu care se născuse (o malformație la mâna stângă) se adăugau cele legate de faptul că nu putea să-și satisfacă serviciul militar, adică să fie „în rând cu lumea“. A părăsit și studiile la Harvard, sentimentul de înstrăinare accentuându-i-se. El nu

a explicat niciodată în mod convingător ce anume l-a determinat să păsească mai departe pe calea trădării țării sale, acceptând rolul de curier între Ted Hall și rezidențura sovietică din New York. Hall încerca să explice mai târziu opțiunea lui Sax afirmând că acesta nu manifesta loialitate față de U.R.S.S.: „preocuparea lui era pentru umanitate, pentru idealuri și principii, mai curând decât pentru state“.

Multe enigme

Potrivit lui Joseph Albright și Marcia Kunstel – autorii cărții *Bombshell. The Secret of America's Unknown Atomic Spy Conspiracy* (Bomba. Povestea secretă a conspirației necunoscute de spionaj atomic din America), apărută anul trecut în editura Random House din New York – a cărui prezentare am început-o în nr. 1/1998 al revistei – rămâne o enigmă motivația care l-a determinat pe sovietici să îl folosească pe Saville Sax drept curier pentru un agent atât de important cum era Ted Hall. Și aceasta în condițiile în care dispuneau de alți trei curieri experimentați.

Probabil că relativ repede Kvasnikov și oamenii lor au realizat riscurile la care se

expuneau și au decis să facă apel la Lona Cohen. Și alegerea aceasta ar fi trebuit să stărnească semne de întrebare din partea celor doi autori. Mai ales că ei știau exact ce făcea Lona Cohen în momentul în care a fost reactivată. Era o ferventă activistă sindicalistă, spre enervarea patronilor din întreprinderea unde lucra. Adică nu era exact tipul de agent care să nu atragă atenția asupra lui. Dar nici ei acum, nici FBI atunci nu și-au pus întrebări de acest gen.

Kvasnikov a folosit-o mai întâi pentru a trimite, în Canada o parte din materialele de spionaj pe care le strângea. Nu reușim să aflăm, din explicațiile date în carte, de ce Kvasnikov considera ruta prin Canada mai sigură decât valiza curierilor diplomați. Așa cum au recunoscut rușii abia în 1995, Lona Cohen a adus din Canada și mostre de uraniu.

În momentul în care Saville Sax s-a hotărât să-și reia studiile la Harvard, Iațkov s-a decis să facă apel la Lona Cohen.

Culmea este că nici măcar o agentă cu experiența Lonei Cohen nu a reușit să realizeze o întâlnire normală cu Ted Hall. Iarși nu reușim să aflăm de ce, ci doar că cei doi nu s-au întâlnit și totuși ea a revenit cu o serie de materiale de la Mlad. Mai mult,

Kvasnikov a telegrafiat la Moscova că a obținut noi date de la Hall, omițând să raporteze că agenta de legătură nu se întâlnește direct cu sursa de informații.

Cei doi soți avansează trei ipoteze: că Mlad ar fi lăsat documentele într-o ascunzătoare dinaintea stabilită; că, pus în imposibilitatea de a părăsi tabăra, Hall ar fi rugat pe un coleg să predea un plic „prietenei” lui cu care avea întâlnire în oraș; că ar fi apelat la un prieten necunoscut care știa perfect ce conținea plicul și care a acceptat să îl predea Lonei Cohen. Credem că toate trei ipotezele acoperă complet modalitățile prin care materialele puteau ajunge de la Mlad la Lona Cohen. În plus, cea de a treia ipoteză prezintă avantajul că peste 5, 10 sau 15 ani am putea citi o altă interesantă carte consacrată unei noi verigi din lanțul prin care sovieticii au intrat în posesia secretului bombei atomice.

Să vezi lumina cu ochii închiși

Cert este că în ziua aceea ree, înnoată, când Feklisov păzea locul de întâlnire, Lona Cohen i-a dat lui Iațkov o informație de primă importanță. La 26 mai 1945, Kvasnikov telegrafia la Moscova știrea că americanii stabiliseră o bază în zona Carlsbad, statul New Mexico, pentru un test al bombei atomice. Era prima informație despre Alamogordo. De asemenea, pe baza mărturiilor ulterioare ale lui Iațkov, rezultă că tot atunci sovieticii au primit planul bombeii.

Semnificativ pentru importanța pe care Kvasnikov a acordat-o informației, este faptul că el a hotărât să încalce regulile de securitate. Este adevărat, se temea că își risca întreaga carieră, poate mai mult, dacă dădea drumul unei informații necontrolate sau unei dezinformări. Drept urmare, același curier, Harry

Gold, a fost trimis în New Mexico pentru a se întâlni cu doi agenți diferiți: savantul Fuchs și Greenglass, un sergent ce lucra la Los Alamos. Pe baza materialelor aduse de la aceste două surse, Kvasnikov a obținut un plan și mai complex al bombei atomice pe care l-a expediat la Moscova la 13 iulie. A fost cea mai importantă telegramă pe care el a expediat-o în cariera sa.

Cu opt zile înainte, la New York sosise o telegramă de la Centru, prin care Moscova reproșa lui Iațkov că a depus o muncă nesatisfăcătoare, amenințând să îl compromită pe Mlad. Se vorbea despre un „incident implicându-l pe Grauber”. Când americanii au reușit să decodifice telegrama, au considerat că era vorba de Roy Glauber, un prieten al lui Ted Hall la Harvard și Los Alamos. FBI l-a anchetat de două ori, în 1951, apoi la mijlocul anilor '60, dar fără a putea obține vreun indiciu legat de „incidentul implicându-l pe Grauber”. Episodul rămâne, în continuare, confuz.

De fapt, o telegramă expediată de la New York spre Moscova, la 23 ianuarie 1945, a oferit americanilor, este drept, abia peste câțiva ani, când au reușit să o descifreze, suficiente elemente pentru a-i putea identifica fără

greș pe Saville Sax și Ted Hall. Între altele, se preciza că Ted Hall fusese înrolat în armată.

Într-adevăr, la 8 decembrie 1944 s-a trezit recrutat la Santa Fe, urmând să plece a doua zi la Fort Bliss, în Texas, pentru a-și începe instrucția. El a protestat și le-a cerut celor de la centrul de recrutare să sune la un anumit număr de telefon. Ceea ce nu știa el, era că, din cauza lipsei de efective de pe front, provocată de ofensiva surpriză a germanilor din Ardeni, se luase hotărârea să fie înrolați și cetățeni americani scutiți până atunci, inclusiv tineri savanți. La Los Alamos se stărnise o controversă între generalul Groves și profesorul Oppenheimer. Primul dorea ca tinerii să îmbrace uniforme și să se supună unui regim militar, în vreme ce al doilea dorea să îi păstreze în haine civile.

Atunci când ofițerul recruter a sunat la Los Alamos, i s-a confirmat că Ted Hall trebuia să se întoarcă, cât de repede posibil, în cadrul laboratorului. Hall a petrecut doar două zile la Fort Bliss, după care a revenit lângă colegii săi. Mai târziu, Hall declara că, după câte a aflat, el fusese de fapt negociat între Groves și Oppenheimer. Savantul dorea realizarea unor trotuare, pentru că în interiorul centrului strada principală devenea foarte noroioasă atunci când ploua. Groves a acceptat construirea troturelor, iar Oppenheimer a fost de acord ca Hall să îmbrace haina militară.

Un spirit atât de rebel ca al lui Hall însă nu se putea împăca cu disciplina militară. Pleca frecvent din barăcile rezervate celor două arme ca să doarmă în apartamentul lui de „civil”. Nu purta niciodată boneta reglementară, ba chiar a încercat o dată să o taie cu un fierăstrău.

Sigur este că asupra lui Hall nu a planat nici o clipă vreo bănuială cât s-a aflat la Los Alamos, în ciuda atâtor elemente ce, acum, după atâtea

Ted Hall în uniformă militară

vreme, sar în ochi. Dovada încrederii o constituie prezența lui în apropierea locului unde s-a efectuat primul test cu o bombă atomică, la 16 iulie 1945. Este adevărat că el nu s-a aflat chiar în prima linie, alături de Oppenheimer sau Teller. A făcut parte dintr-un grup de 160 soldați trimiși acolo ca o echipă de intervenție și salvare,

Clădirea nr. 412 de la Los Alamos unde și-a desfășurat activitatea Hall

în caz că lucrurile mergeau rău. Ei trebuia să evacueze populația din jur dacă vântul își schimba direcția și tisa să ducă praf contaminat spre zonele locuite. Hall își amintește că în acele clipe colegii săi discutau despre tot felul de nimicuri, precum rata înaltă a divorțurilor printre vedetele de la Hollywood.

Cu ajutorul rachetelor li s-au semnalizat cinci minute până la explozie, apoi două și un minut. Atunci s-au întors cu spatele spre locul exploziei și și-au acoperit ochii cu mâinile. Cu toate acestea, lumina a fost atât de puternică, încât au zărit-o.

Bomba din cutia Kleenex

Ceea ce l-a impresionat cel mai tare pe Ted Hall a fost reacția savanților implicați în realizarea bombeii atomice. La scurtă vreme s-a organizat un seminar, la care Oppenheimer a vorbit „cu o voce tremurătoare, ezitantă, făcând dese referiri din scrierile hindu, din Bhagavad-Gita, impresionând pe toată lumea”. Un alt savant, Arthur Compton, și-a încheiat intervenția exclamând: „s-ar putea ca lucrul acesta să nu ne facă fericiți, dar o să ne facă vestiți”.

Abia la 24 iulie 1945, în timpul Conferinței de la Potsdam,

președintele Harry S. Truman l-a informat pe liderul sovietic despre succesul experimentului de la Alamogordo. Reacția lui Stalin – a mormăit un „mulțumesc” și a înclinat din cap – i-a derutat complet pe occidentali, care s-au întrebat dacă sovieticii au înțeles despre ce era vorba. Doar Stalin aflase cu două săptămâni înainte despre testul care urma să aibă loc. Ceea ce a aflat direct de la Truman a fost doar că el reușise. După bombardamentele de la Hiroshima și Nagasaki, obținerea unei bombe atomice devenise și mai presantă pentru sovietici. Rolul lui Mlad sporea. Joseph Albright și Marcia Kunstel, a căror lucrare o recenzăm în paginile revistei noastre, o înțeleg cât se poate de just. Cei doi autori trec la amănunte. Lona Cohen a fost trimisă din nou să îl întâlnească pe Mlad, în luna august. A fost o poveste cu peripeții, care a ajuns o temă clasică de curs apoi la școala care pregătea agenții KGB-ului.

Mai întâi, Ted Hall nu a apărut la prima întâlnire. Lona Cohen sosise pentru o cură de ape minerale. Costurile erau suportate de sovietici, se arată în lucrarea recenzată, întrucât obținerea bombeii nucleare devenise, din ordinul lui Stalin, prioritatea numărul unu. Conform celor convenite cu Hall (de

fapt, metoda fusese folosită și în 1943, pentru întâlnirile cu „Perseu”; vezi și *Magazin istoric*, nr. 12/1994), ea urma să îl întâlnească în Albuquerque, în prima zi de duminică. L-a așteptat în campusul Universității, dar nu a apărut. A depășit limita celor cinci minute, cât avea dreptul, conform instrucțiunilor, să rămână la locul

întâlnirii, dar degeaba. A revenit săptămâna următoare. Tot fără rezultat. În a treia duminică, la fel. Deja, pretextul cu cura de ape minerale nu mai ținea. Totuși, a riscat și s-a prezentat la întâlnire și în a patra duminică. În sfârșit, Hall a apărut. L-a explicat că nu a putut veni din vina altcuiva și i-a predat materialele aduse.

Atunci când și-a împachetat lucrurile, Lona a ascuns hârtiile de la Hall într-o cutie cu șervețele Kleenex. Când s-a apropiat de gară, de unde urma să ia trenul, a constatat că agenți în civil controlau pe toți călătorii. Lona Cohen nu avea cum să știe care era rațiunea acestei întăriri a măsurilor de securitate. Faptul se datora dezvăluirilor făcute în publicația *The Santa Fe New Mexican*, după bombardarea Hiroshimei, că laboratorul unde fusese testată diabolica invenție se afla la Los Alamos. Teamă de posibile atentate contra savanților de acolo determinase și razia din gară. Pentru curier, pericolul era la fel de mare.

Micul bricoleur

Lona Cohen a rămas în gară până foarte aproape de ora plecării, construindu-și în minte chipul unei femei neîndemânatică. Cu puțin timp înainte

de plecarea trenului, s-a îndreptat spre cordonul de agenți, căutându-și biletul, pe care nu îl mai găsea. S-a oprit lângă oamenii legii, a pus valiza jos și a început să răscolească prin geanta de pe umăr. Dar cutia Kleenex o încurca în mod vădit. Enervată, a tras mai tare de fermoar, care s-a înțepenit. Nu-și găsea biletul, trenul urma să plece. Și toate acestea sub ochii agenților. Lona Cohen era o femeie atrăgătoare. Bărbații s-au repezit să o ajute. Zâmbitoare, a întins cutia unuia dintre agenți. Cu ambele mâini libere, a reușit să tragă fermoarul, a găsit biletul. Bucuroasă, le-a răspuns agenților la întrebările puse, a luat valiza și s-a îndreptat către tren, grăbită să nu îl piardă. Îndatoritor, agentul care îi ținuse cutia Kleenex s-a repezit după ea și, înainte să apuce să urce în vagon, i-a returnat-o. Conținutul cutiei ar fi putut-o trimite direct pe scaunul electric, evaluează situația Albright și Kunstel.

Există contradicții în ceea ce privește conținutul exact al informațiilor trimise cu acel prilej. Hall își amintește că le oferise sovieticilor doar date care le confirmau pe cele anterioare. Iațkov vorbea de un teanc gros de documente. Cât de gros putea fi ca să încapă într-o cutie Kleenex? Autorii cărții citate și-au pus întrebarea, fără a putea oferi un răspuns dacă nu cumva Lona Cohen a mai întâlnit și un alt agent. Greu de crezut, ținând cont de telegrama Moscovei din 5 iulie care cerea să se acorde lui Mlad maximă securitate. Totuși, la începutul anului 1997 Hall declara că ajunsese la concluzia că la Los Alamos se mai găsea un agent sovietic. „Eu nu am avut niciodată acces la informații de detaliu privind ansamblul bombei”, spunea el. Oricum, rămân încă doi agenți sovietici, Kvant și Perseu, ale căror identități nu au putut fi stabilite până acum de către anchetatorii americani.

Pe baza datelor cunoscute în prezent, Joseph Albright și Marcia Kunstel ajung la concluzia că probabil Ted Hall a furnizat, prin cutia de Kleenex, concepția generală a mecanismului de funcționare a bombei. În septembrie 1945 a sosit la New York și Greenglass, cu date suplimentare. Mai târziu, Kvasnikov declara că primise „informații despre întregul mecanism al bombei de la alt fizician de la Los Alamos” decât Fuchs. „Puteam noi construi sau nu o bombă cu informațiile pe care le primisem până atunci? La New York, după ce am evaluat materialele, am ajuns la concluzia că deși nu eram un meșter prea priceput, puteam să o realizăm, bineînțeles dacă aveam anumite componente necesare”. ■

(Va urma)

**Cristian POPIȘTEANU,
Dorin MATEI**

1981 – PROGNOSTICUL LUI ȘEVARDNAZDE

Poate nimeni nu știe mai bine decât Gorbaciov și Șevardnadze cum și de ce s-a prăbușit comunismul. Iată încă o dovadă recentă, care îl privește însă numai pe al doilea: povestea întoarcerii la Tbilisi, din S.U.A., a arhivelor Georgiei din perioada 1918-1921. Profesorul Guran Șaradze, șeful comisiei de lucru ce se ocupă de aceste arhive, își amintește că, încă din 1981, cu zece ani deci înainte de destrămarea U.R.S.S., Eduard Amvrosievici Șevardnadze, pe atunci prim secretar al C.C. al Partidului Comunist din Gruzia (în vremea stăpânirii ruse și sovietice Georgia a fost redenumită Gruzia) prevăzuse prăbușirea marii puteri și sfârșitul comunismului pe pământul Georgiei.

Arhivistul îl rugase pe înaltul lider de partid să ia măsuri de salvare a arhivelor, aflate încă în păstrare, doar până imediat după anul 2000, la Universitatea Harvard. Dar Șevardnadze îl liniștise imediat: nu era cazul să-și facă griji – îi spusese el –, pentru că oricum la sfârșitul secolului în Gruzia nu vor mai fi comuniști;

mai mult, tot mai puțini își vor aminti despre ei. Și s-a dovedit că Eduard Amvrosievici, care ulterior, a făcut parte din Biroul politic al C.C. al P.C.U.S. și a fost ministru de externe sovietic, a avut dreptate.

Georgienii cărora vreme de 70 de ani s-a încercat să li se scoată din cap ideea „statalității”, acordă revenirii acasă a arhivelor țării o mare importanță. Documentele au fost transportate la Paris în anul 1921, după înlăturarea menșevicilor și instaurarea puterii sovietice, apoi o parte a lor a ajuns în America. Pentru georgienii ele au aceeași valoare cu Declarația de Independență pentru americani. Se află în această

Eduard Șevardnadze, pe vremea când era ministru de externe al U.R.S.S., împreună cu omologul său american, James Baker

arhivă „emigrată” acte privind relațiile georgiano-ruse, între care și originalul tratatului dintre Rusia sovietică și Gruzia, tratat semnat la Moscova, la 7 mai 1920.

Surse americane afirmă că în S.U.A. se mai găsește o singură arhivă guvernamentală a fostei U.R.S.S., sub denumirea de „Arhiva Smolensk”, capturată de hitleriști în timpul războiului și păstrată la Washington.

Trupe speciale

LOVEȘTE ȘI FUGI PE FRONTUL DIN PACIFIC

Raidul din portul francez St. Nazaire, sau cel de la Bruneval, localitate franceză, lângă care se afla o stație radar Würzburg, eliberarea lui Benito Mussolini de către un comando condus de celebrul Otto Skorzeny, iată doar câteva dintre operațiunile specifice trupelor de elită. Ele sunt bine cunoscute cititorilor revistei Magazin istoric (nr. 7, 8/1981; 2/1980), ca și istoricul unor unități de acest gen, precum LRDG, devenită ulterior S.A.S. (nr. 9-11/1989). Revista noastră a consacrat multe pagini și acțiunilor de comando ce s-au desfășurat în timpul unor mari operațiuni militare de pe fronturile europene sau nord-africane: debarcarea în Africa, pe țărmul italian sau pe coasta Franței.

Mai puțin cunoscute sunt însă operațiunile de acest gen desfășurate pe frontul din Pacific. Iată de ce am ales să înfățișăm câteva. Vom face, în continuare, apel mai ales la cartea lui Duncan Anderson, *Military Elites*.

Caracteristicile teatrului de luptă din Pacific impuneau utilizarea unor unități specializate în acțiuni rapide, în forță, desfășurate cu efective reduse, dar foarte bine instruite și capabile să facă față unor condiții extrem de dure și, în cazul Aliatilor, unui inamic fanatic și crud.

La începutul anului 1942, japonezii își întinseseră stăpânirea și linia frontului peste o imensă zonă din Orientul Îndepărtat și insulele din Pacific. Un asemenea efort implica și existența a numeroase puncte slabe, ținte ideale pentru acțiuni urmate de o degajare rapidă a forțelor. În primăvara anului 1942, urmare a unei sugestii a președintelui Roosevelt, corpul de pușcași ai marinei a creat două batalioane de „raiders”. Primul era comandat de locotenent-colonelul Merret A. Edson, aviator de formație, iar cel de al doilea de către locotenent-colonelul Evans F. Carlson, care fusese, la sfârșitul anilor '30, observator pe lângă armata lui

Mao Tze-Dun, în timpul Marșului cel Lung.

„Scăparea”, ziarelor

Prima angajare în luptă a celor două unități s-a produs aproape simultan, contra unor obiective aflate la o distanță de peste 3 000 km unul de celălalt. La începutul lunii august 1942, două companii din batalionul comandat de Carlson s-au îmbarcat la bordul submarinelor *Argonaut* și *Nautilus* și au părăsit Pearl Harbour, îndreptându-se către Insula Makin. Cea mai importantă misiune a lor era să abată atenția japonezilor de la acțiunea ce se pregătea pentru cucerirea Guadalcanalului.

Tot atunci, batalionul comandat de Edson pornea, în cadrul unui convoi mai mare, către partea de sud-est a Insulelor Solomon, unde urma să pregătească debarcarea trupelor americane. În zorii zilei de 7 august, unitatea lui Edson se năpustea asupra Insulei Tulagi,

situată în canalul ce despărțea Guadalcanal de Insula Florida. Erau primii americani care puneau piciorul pe un teritoriu inamic, în timpul celui de-al doilea război mondial. Câteva ore mai târziu, principalele efective ale Diviziei 1 de pușcași de marină începeau debarcarea pe coasta de nord a Guadalcanalului.

Deși garnizoana de pe Tulagi era redusă ca efective, japonezii au opus o rezistență feroce. Americanii au avut nevoie de două zile pentru a o înfrânge și au pierdut 36 de oameni.

La 16 august, submarinele *Nautilus* și *Argonaut* au ajuns în largul Insulei Makin. La 17 august, înainte să se lumineze de ziuă, 19 bărci de cauciuc s-au desprins de cele două submarine, având la bord oamenii lui Carlson. Din păcate, motoarele celor mai multe dintre bărci nu au funcționat și militarii au ajuns la țărm uzi la piele. Și cum o nenorocire nu vine niciodată singură, un soldat a tras,

din greșeală, un foc de armă. Efectul surpriză, atât de important în cazul unor asemenea acțiuni, s-a pierdut. Cele două plutoane de japonezi au reacționat rapid și pe plajă s-a derulat o aprigă luptă corp la corp. Unii dintre japonezi s-au cățărât în palmieri, de unde au deschis focul asupra pușcașilor de marină. Deși mult inferiori ca efective, japonezii, care trimiseseră deja cereri de ajutor pe calea undelor, se înverșunau să reziste.

Peste câteva ore, o corvetă și un transportor de trupe, alertate de semnalele radio, s-au apropiat de lagună. Cele două submarine americane au deschis focul asupra lor și în 20 minute deveniseră epave arzând. Oamenii lui Carlson i-au decimat cu focul mitralierelor pe supraviețuitori.

La amiază, japonezii au încercat din nou: 12 avioane, între care și patru Zero, au bombardat și mitraliat pozițiile americanilor. Cel puțin, așa au crezut. De fapt, au lovit garnizoana japoneză. În același timp, două hidroavioane au amerizat în lagună, având la bord efectivele unui pluton de infanteriști. Americanii au tras asupra lor cu arme anti-tanc, distrugându-le. Apoi, au mitraliat

pe supraviețuitori. Din nou, nici un japonez nu a ajuns viu la țărm.

În timpul nopții, pușcașii de marină s-au retras. Din cauza confuziei, nouă dintre camarazii lor au fost uitați pe insulă. Când, peste două zile, au sosit întăririle japoneze, cei nouă au fost capturați. Au fost decapitați unul câte unul. În Statele Unite, nimeni nu a aflat de soarta lor. Presa apărută în ziua de 22 august era plină de titluri care lăudau eroismul „băieților” și anunța sus și tare victoria din Pacific.

Salvatorul lui Kennedy

Două săptămâni mai târziu, a fost rândul unității comandate de Edson să capteze atenția americanilor. La începutul lunii septembrie, generalul maior Vandegrift, informat că japonezii pregăteau un atac în forță pentru a recuceri pista de aterizare din partea de nord a Guadalcanalului, a hotărât să trimită batalionul de „raiders” într-o misiune de cercetare. Au părăsit Tulagi la 7 septembrie, la bordul distrugătoarelor Manley și McKean. Au debarcat în apropierea pozițiilor pușcașilor de marină, fără a descoperi

altceva decât un mare depozit japonez, pe care l-au distrus. Apoi s-au retras, întărind perimetrul de apărare al pușcașilor.

A doua zi, avioane japoneze au bombardat pozițiile americane. Atacul propriu-zis s-a declanșat în ziua următoare. Un cruciător și trei distrugătoare au „pisat” tranșeele, după care, cu strigăte de „Banzai”, japonezii au năvălit din junglă. Până noaptea târziu s-a desfășurat o înțeleasă crâncenă, pozițiile fiind, rând pe rând, pierdute și recăștigate. În zori, Edson a declanșat un contraatac furios, reușind să respingă inamicul înapoi în junglă.

La 13 septembrie, 2 000 japonezi au reluat asaltul. Trei dintre ei au ajuns chiar lângă postul de comandă al generalului Vandegrift, fiind lichidați abia în ultima clipă. Au pierit 700 de japonezi, iar Batalionul 1 a înregistrat pierderi cifrate la 263 militari, 40% din efectivele sale. Dar capul de pod de la Guadalcanal a fost salvat.

Aceasta nu a fost, strict vorbind, o acțiune specifică de comando. Dar ea a demonstrat, încă o dată, valoarea și importanța trupelor de elită pe câmpul de luptă, unități cu efective reduse, capabile să provoace inamicului grele pierderi. În cazul americanilor, trebuie ținut cont că majoritatea trupelor lor erau formate din

În p. 68: militarii de sub comanda lui Edson părăsesc Tulagi către Guadalcanal înaintea decolării, la bordul aeroplanelor, către jungla birmaneză

tineri recruți și ofițeri lipsiți de experiență.

Și alte țări din zona Pacificului au simțit nevoia să creeze unități adaptate unor operațiuni deosebite. Încă din 1919 marina australiană crease o organizație secretă: serviciul de supraveghere a coastelor. Strict vorbind, membrii acesteia nu formau o elită: erau plantatori, oficiali guvernamentali și negustori. Au rămas în spatele liniilor inamicului, informând prin radio despre mișcările și intențiile acestuia. În timpul bătăliei de la Guadalcanal, americanii au avut surpriza să se trezească cu un membru al acestei organizații care a apărut brusc din junglă, i-a anunțat despre iminența unui atac japonez și a dispărut la fel de repede, pe unde venise. Cea mai vestită acțiune a „supraveghetorilor de coastă” a avut loc la 6 august 1943, când Reginald Evans l-a salvat pe locotenentul John F. Kennedy – viitorul președinte – și echipajul lui PT-109. Corpul a plătit un greu tribut, ținând cont că efectivele sale n-au depășit niciodată 50 oameni, peste 36 dintre ei fiind omorâți de japonezi, dar a oferit Alianților informații de mare valoare.

Dei altfel, generalul locotenent Walter Krueger a decis să creeze un corp american asemănător. Rostul lui era să execute operațiuni de recunoaștere care să ușureze revenirea Alianților în Filipine. În noiembrie 1943 a fost înființată o tabără de antrenament pe Insula Ferguson, în Papua Noua Guinee. Krueger, care locuia la San Antonio, în Texas, i-a numit „cercețașii din Alamo”. Cei 70 de militari au executat 80 de misiuni până la sfârșitul răz-

boiului, fără să înregistreze vreo pierdere.

Entuziasmul lui Churchill

Secretul unei asemenea reușite consta, pe lângă necesarul dram de noroc, într-un antrenament foarte dur, dar atât de necesar. Cel care a dus la limita extremă pregătirea fizică și de luptă a fost Orde Wingate. Britanic, creștin fundamentalist, era convins că nu putea avea loc revenirea lui Cristos pe Pământ înainte ca evreii să reconstruiască templul lui David. În anii '30 îi ajutase pe coloniștii din Palestina să-și creeze o forță de autoapărare. La intrarea Italiei în război, în 1940, Wingate a preluat conducerea Forței Ghedeon, o unitate de gherilă etiopiană. La începutul lui 1943, feldmareșalul lord Dawell, noul vicerege al Indiei, fost comandant al forțelor britanice în Orientul Mijlociu, l-a chemat pe Wingate pentru a organiza o forță similară în Birmania. Wingate i-a explicat că ostilitatea localnicilor față de britanici nu permitea acest lucru. Dar i-a oferit o alternativă: o variantă asiatică a lui LRDG, care provocase atâtea probleme germanilor în deșertul african. Potrivit standardelor unităților de

comando, recruții lui Wingate nu corespundeau: aveau în jur de 30 ani. Dar comandantul lor susținea că plusul de maturitate compensa lipsa de vigoare fizică. În primele săptămâni, i-a obligat să facă lungi marșuri, cu rații foarte reduse. Peste 70% dintre oameni au fost spitalizați. Dar nu exista altă cale. Teatrul lor de operațiuni era una dintre cele mai ostile zone ale pământului – jungla birmaneză –, iar inamicul unul dintre cei mai feroci și decisi – infanteristul japonez. La 24 februarie 1943, Wingate a pornit, cu 3 000 oameni, într-un lung raid în teritoriul controlat de japonezi. Ținta lor: calea ferată Mandalay – Myitkyina, principala linie de aprovizionare. La 1 martie, reușeau să o arunce în aer în patru locuri, stârnind un adevărat cuib de viespi. Wingate și-a divizat efectivele în grupuri atât de mici, încât japonezilor le-a fost imposibil să intercepteze prea multe. Totuși, din acțiune s-au mai întors doar 2 200 oameni, mulți dintre aceștia nemaifiind vreo dată în stare să ia parte la vreo acțiune de luptă. Una dintre coloane, realizând că nu avea cum să treacă de barajul trupelor japoneze, a pornit într-un marș de mai multe sute de kilometri, ajungând în China.

Dintr-un punct de vedere, operațiunea putea fi socotită chiar un eșec. Dar din punct de vedere al moralului trupelor britanice din zonă, ea a fost un mare succes: puteau să îi bată pe japonezi pe teritoriul lor, cu propriile lor arme. Churchill a fost atât de încântat, încât l-a avansat pe Wingate la gradul de general maior și l-a luat cu el la Conferința de la Quebec (14-24 august 1943).

Echipamentul unui parașutist aliat pe frontul din Pacific

Americanii au fost atât de impresionați de reușitele lui Wingate, încât au decis crearea unității Comando aerian nr. 1. Comandantul acesteia, colonelul Philip C. Cochrane, dispunea de 25 avioane de transport, 12 bombardiere medii, 30 avioane de vânătoare-bombardament, 100 avioane ușoare, 225 planoare și 8 elicoptere experimentale. Unitatea a devenit celebră și grație benzilor desenate, care prezentau publicului american reușitele „colonelului Flip Corkin”. Peste 20 ani, rebotezată Unitatea nr. 1 de cavalerie aeriană (probabil o reminiscență a anilor eroici, când cavaleria sosea în ultima clipă și salva fortul asediat de indieni), avea să ia parte la conflictul din Vietnam.

Tot la Conferința de la Quebec s-a decis crearea unei unități americane de genul celei a lui Wingate, care să colaboreze cu acesta. Până la urmă însă, spre furia lui Wingate, unitatea a primit o altă destinație, britanicului rămânându-i doar cooperarea cu Comando aerian nr. 1. Wingate n-a mai apucat să vadă următoarea reușită a oamenilor săi: anihilarea a 8 000 de japonezi. La 25 martie 1944 avionul în care se afla s-a ciocnit de un vârful muntos din cauza condițiilor meteorologice nefavorabile.

Nu vin pe unde îi aștepți

La 3 februarie 1945, trupele americane au ajuns la Manila și au declanșat asediul orașului. Portul era unul dintre cele mai bune din lume, dar nu putea fi utilizat pentru că japonezii dețineau Insula Corregidor, o adevărată fortăreață ce domina intrarea în golf. Comandantul trupelor americane, generalul MacArthur, nu-și putea permite să mai aștepte finalul unui lung asediu. Recucerirea Manilei era vitală pentru a avansa spre Luzon, locul de unde el dorea să lanseze atacul contra Japoniei. Ofițerii săi l-au informat că o operațiune de desant amfibiu, fără un bombardament masiv pre-

liminar, era sortită eșecului. Așa încât a decis să utilizeze metoda folosită de germani în Olanda: desantarea parașutiștilor chiar deasupra fortificațiilor japoneze. Până atunci, armata americană nu utilizase desanturile aeriene pe teatru de luptă al Pacificului.

La ora 10.00, în ziua de 16 februarie 1945, parașutiștii colonelului George M. Jones, comandantul Regimentului 503, săreau din avioanele C-47 deasupra Insulei Corregidor. Serviciile de informații americane estimaseră tăria garnizoanei la 800 oameni. În realitate, erau aproximativ 4 500.

Căpitanul Akira Itagaka își ascunsese oamenii în tranșee și cazemate, pentru a face față unui asalt venit dinspre mare. Când avioanele C-47 au ajuns deasupra insulei, japonezii le-au luat drept bombardiere și au fugit la adăpost. Puțini dintre ei au reușit să înceapă lansarea parașutiștilor. Zona aleasă pentru desantare era un deal cu vârful plat, pe care japonezii nu organizaseră nici un fel de apărare. Din cei 2 320 militari lansați, doar 270 au fost omorâți sau răniți în cursul acțiunii. Vreo 20 de parașutiști au greșit zona de aterizare, ajungând chiar lângă postul de comandă al lui Itagaka. După o scurtă ciocnire, l-au omorât. Japonezii au luptat cu curajul lor obișnuit, dar luați complet prin surprindere și lipsiți de comandant chiar de la început nu au putut opune o rezistență coerentă. În aceeași zi, Regimentul 304 infanterie a debarcat pe insulă. Abia la sfârșitul lunii au reușit americanii să curețe Corregidor de inamic. Au luat doar 19 prizonieri și au numărat 4 417 cadavre ale japonezilor care au preferat să moară luptând.

La sfârșitul celui de-al doilea război mondial, Aliații dispuneau de numeroase unități de elită, ce numărau peste o jumătate de milion de oameni. Practic, era greu să mai vorbești, ca și în timpul primului război mondial, de o elită. Probabil că unitățile care înregistraseră cele mai slabe rezultate erau cele ale sovieticilor.

Forțele de infanterie de marină și parașutiști ale acestora fuseseră puțin folosite, în operațiuni minore și fără rezultate deosebite.

Forțele speciale au făcut obiectul unor dispute înfierbântate și în tabăra anglo-saxonă. În Statele Unite, din cauza reducerilor bugetare, au supraviețuit doar trupele aeropurtate. Inițial, se pusese problema să fie desființată și Divizia 82, dar sub presiunea valului de proteste stărnite în presă, ea a fost păstrată, alături de Divizia 101.

În Marea Britanie au fost salvate doar comandourile marinei regale, Brigada 3 de comando, care opera în Orientul Îndepărtat, fiind și ea transferată marinei. La insistențele lordului Mountbatten, bereta verde a devenit semnul lor distinctiv. La 8 octombrie a fost desființată și, de acum, celebrul S.A.S.

La nivelul ierarhiei superioare militare se recunoștea că unități cu efective reduse și având ca destinație acțiuni tipice de comando (LRDG, Supraveghetorii coastelor australiene) își justificaseră crearea. În schimb, rostul unităților mai mari era controversat. Criticii susțineau că în război nu gesturile eroice, magnifice, contează, chiar dacă ridică moralul, ci înfrângerea inamicului. Crearea unor unități mari deturnase numeroase cadre bine pregătite, lăsând unitățile regulate prost încadrate. Utilizarea unităților de elită în operațiuni de mare anvergură nu justifică costurile umane.

Partizanii susțineau că toate pierderile britanice înregistrate, de exemplu, în întreaga operațiune Arnhem (*Magazin istoric*, nr. 1/1975) reprezentau doar 1/6 din cele suferite în prima zi a bătăliei de pe Somme, din timpul primului război mondial.

Unitățile de elită au continuat să existe și au jucat, în conflictele iscate după cel de-al doilea război mondial, un rol din ce în ce mai important. ■

(Va urma)

Adaptare de
Dorin MATEI

MAICA TEREZA –

O VIAȚĂ ÎN FOLOSUL CELORLALȚI

La moartea Maicii Tereza, întâmplată la Calcutta, în India, vineri 5 septembrie 1997, întreaga lume a deplâns pierderea ei și a omagiat-o ca pe un suflet nobil, generos, dedicat ajutorării celor suferinzi și nevoiași de pretutindeni. A trecut în neființă o misionară cucernică, pioasă, care și-a consacrat întreaga viață binelui și înțelegerii între oameni și popoare.

Originea ei era vlahă sau aromână. Născută la Skopie, în Macedonia, la 27 august 1910, numele ei adevărat, înscris în registrele otomane, era Gongea Boiagi. Numele Boiagi este evident vlah (aromân) și are înaltași iluștri. După alungarea otomanilor în 1912, micuța Gongea a căpătat numele bulgarizat Gongea Nicolova Boiangieva. Ulterior, din cauza schimbărilor politice, numele ei și al părinților a devenit Boiangievici.

La Skopie, unde și-a petrecut copilăria, familia a rămas cunoscută cu numele evident aromân Boiagiu, cartierul fiind populat de vlahi, iar străduța în care a locuit s-a numit „străduța vlahă”.

De timpuriu, micuța Gongea Boiagiu a luat calea credinței și, după studii la o școală confesională, a terminat liceul din Skopie. Apoi a plecat în Irlanda, unde s-a călugărit, luând numele MAICA TEREZA, sub care va deveni iluștră.

Întrând în rândurile „Misionarelor carității”, Maica Tereza a activat în numeroase țări din lume, afirmându-se prin grija ei

față de cei suferinzi și săraci, prin acțiunile ei umanitare. Pentru activitatea ei neobosită în slujba binelui și păcii a primit importante distincții. Încă în 1962, guvernul indian i-a acordat Ordinul „Padma Shri Medale”, iar cel filipinez Ordinul „Ramon Marsusi”. În 1970 a primit premiul pentru pace al Vaticanului.

În 1971 i s-a decernat la New York, premiul „Bunul samaritan”. Au urmat premiile „Javaharlal Nehru”, „Topton” și multe altele. Dar adevărata înununare a activității ei misionare a avut loc în 1979, când a devenit laureată a Premiului Nobel pentru Pace.

Cercetările asupra originii și familiei ei au dat unele rezultate. Tatăl ei, Nicola, a fost asistent farmacist, iar mama ei, Drone, se ocupa în casă de țesutul pânzeturilor. Și aceste nume ale părinților ei ne apar ca fiind vlahae sau aromâne.

De ce este considerată în Albania ca fiind albaneză? Se știe că în Albania locuiesc de secole un număr mare de vlahi. Pe de altă parte, catolicismul îmbrățișat de o parte dintre albanezi a proliferat în Macedonia, în Voivodina, ca și în Banat. Se presupune că Maica Tereza se trăgea din albanezi catolici refugiați în Macedonia. Am văzut însă că după nume părinții ei nu erau albanezi, iar strada pe care au locuit în Skopie se numea „străduța vlahă”. Cartierul întreg era populat de vlahi sau aromâni.

Maica Tereza a avut și o soră, Agnesa, care a lucrat o vreme la Radio Tirana, susținând emisiunile în limbile croată și sârbă. Poate că datorită acestui fapt a fost și Maica Tereza considerată ca albaneză. Totuși, când a călătorit în Macedonia și Albania, ziariștii au întrebat-o care este originea ei, iar Maica Tereza a ocolit un răspuns direct, spunând că ea aparține lumii întregi. Din articolul lui S. Suplinovski, *Scopianca cu inima pentru întreaga lume*, publicat în revista *Nova Makedonia*, 4, VIII, 1992, rezultă că s-a născut la Skopie, în Macedonia, dar că originea ei este fie albaneză, fie vlahă. În lucrarea lor, apărută la Veliko Tîrnove, în 1996, *Marii vlahi printr-o bulgari*, profesorii universitari Todor Balkanski și Daniela Andrei susțin posibila origine vlahă (aromână) a Maicii Tereza.

Justin TAMBOZI

O ISTORIE A CATEDRALEI MÂNTUIRII NEAMULUI

Necesitatea ridicării unei catedrale monumentale în București s-a ivit imediat după dobândirea independenței de stat, în urma războiului din 1877-1878, dar mai ales odată cu proclamarea Regatului, în 1881. Nici una dintre cele peste o sută de biserici existente atunci în Capitală nu era atât de încăpătoare încât să primească pe toți cei care participau la slujbele oficiate cu prilejul sărbătorilor naționale sau la alte momente solemne.

Creditul irosit

Inițiativa construirii unui astfel de impunător lăcaș a aparținut guvernului liberal condus de Ion C. Brătianu, care a deschis în acest scop, în anul 1884, un credit de cinci milioane lei, votat de Corpurile legiuitoare fără nici un fel de obiecțiuni.

S-a dorit ca această catedrală să fie amplasată undeva pe bulevardul ce leagă Piața Unirii de Piața Romană de azi, numit mai târziu Bulevardul Ion C. Brătianu. Cum bulevardul nu era amenajat atunci decât până la Spitalul Colțea, erau necesare exproprieri întinse și ample

lucrări de sistematizare. Din acest motiv, până

în 1890, creditul a rămas neîntrebuințat.

După anul 1890, acest credit a primit alte întrebuințări. Astfel, în 1892, în timpul guvernării conservatoare, la cererea lui Take Ionescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice, Corpurile legiuitoare au votat diminuarea creditului cu 1 284 437 lei pentru construcții școlare, iar în 1898, la insistențele lui Spiru Haret, ministrul cultelor și instrucțiunii publice în guvernul liberal condus de D.A. Sturdza, s-au mai luat încă 3 180 000 lei, spre a se termina clădirile școlare începute anterior, rămânând disponibil pentru catedrală doar 535 563 lei.

Interpelat, în ședința Camerei din 1898, de către deputatul Petre Gârboviceanu, dacă suma rămasă ajungea pentru catedrală și dacă guvernul este sau nu dispus să înceapă lucrările, Haret a răspuns că acești 535 563 lei sunt suficienți pentru a se face studiile, planurile și poate chiar exproprierea.

În ședința Senatului din același an, mitropolitul Iosif Naniescu al Moldovei și Sucevei, exprimându-și regretul pentru amânarea nejus-

tificată, timp de aproape 15 ani, a lucrărilor de construcție a noii catedrale, a arătat că, fiind vorba de un edificiu impunător, el trebuia ridicat în centru, pe loc larg. Terenul cel mai potrivit era al fostei mănăstiri Sărhindar, unde era prevăzut a se construi (cum s-a și făcut, de altfel) Cercul Militar.

Spiru Haret a afirmat că în București o catedrală se va face, restul de bani rămași din credit ajungând pentru primele trebuințe. S-a angajat să desemneze o comisie de specialiști care să se îngrijească de începerea lucrărilor pregătitoare.

Comisia numită de Ministerul cul-

GH. VASILESCU

Catedrala Patriarhiei zidită de Constantin Șerban în 1654-1658...

telor s-a întrunit în 1898 și, constatând că banii rămași din credit nu ajung pentru toată lucrarea, a opinat să se caute alt loc de amplasare a catedralei, tot în centrul Capitalei, unde să nu fie nevoie de exproprii în tinse, care ar fi necesitat despăgubiri mari.

Unii membri ai comisiei au propus amplasarea noii catedrale pe Dealul Mitropoliei, pentru că aici nu trebuiau făcute exproprii. Vechea ctitorie a lui Constantin Vodă Șerban ar fi fost demolată, pe temelile ei ridicându-se alta mai încăpătoare.

Propunerea a fost însă respinsă de mitropolitul primat Iosif Gheorghian, căci mănăstirea lui Constantin Șerban, devenită catedrală și reședință mitropolitană, ajunsese cu vremea un monument istoric valoros, avându-și pentru totdeauna locul pe colina unde a fost așezată dintr-un început de ctitorul ei.

Cu aceasta, comisia și-a înțecat activitatea, căci la 11 aprilie 1899 guvernul liberal a demisionat, lăsând problema construirii catedralei în faza căutării unui loc de amplasare acceptat de toți cei interesați.

Proiectul a fost reluat în anul următor de dr. Constantin Istrati, ministrul cultelor și instrucțiunii publice în noul guvern conservator, care, în ședința Sfântului Sinod din 11 mai 1900, după ce a arătat că și restul de bani rămași din creditul votat în 1884 s-au cheltuit în alte scopuri, a

propus Bisericii să ia sub patronajul său construirea acestei catedrale și să lanseze liste de subscripție pentru strângerea de fonduri, urmând ca, la timpul convenit, guvernul să contribuie și el cu o sumă, după posibilitățile bugetului.

Se producea, astfel, o schimbare de atitudine din partea statului față de acest edificiu. Dacă, la început, construirea unei catedrale în București a fost o inițiativă a guvernului, susținută de Corpurile legiuitoare, prin votarea unui credit suficient pentru realizarea ei, acum, după trecerea anilor, când se cheltuiseră toți banii, fără să se facă măcar un mic început, problema a fost trecută pe seama Bisericii și tratată ca un act de caritate publică, sprijinit de guvern.

Regele Ferdinand cere binecuvântarea

Propunerea ministrului Constantin Istrati a fost întâmpinată cu obiecțiuni de membrii Sfântului Sinod, care au afirmat că statul luând averile Bisericii, este dator să construiască această catedrală cu bani de la buget, așa cum a cheltuit pentru atâtea clădiri școlare, militare, căi ferate, drumuri și alte lucrări mari. Mitropolitul Iosif Naniescu a arătat că un loc potrivit pentru catedrală ar fi la capătul Dealului Mitropoliei, unde se afla Piața de zarzavat. Acolo, fusese Palatul lui Brâncoveanu și terenul n-ar trebui să-l răscumpere nimeni, singurele cheltuieli ale guvernului fiind cele legate de clădirea bisericii.

La insistențele lui Istrati, Sfântul Sinod în principiu a luat sub patronajul său construirea unei catedrale în București, desemnând trei arhieri în comisia de colectare a fondurilor, alături de persoanele ce urmau să fie numite de Ministerul cultelor. Comisia a lucrat anevoios și a îndatorat pe istoricul Dimitrie Onciul, desemnat de Ministerul

cultelor, să redacteze apelul pentru lansarea listelor de subscripție, dat publicității la începutul anului 1903. Curând, s-a ivit și primul donator, cum anunța *Monitorul Oficial* din luna februarie: „O persoană care dorește să rămână necunoscută a depus 102 500 lei la dispozițiunea Casei Bisericii, ca prim fond pentru clădirea unei catedrale în București”. Acest binefăcător era boierul basarabean Vasile

...și Altarul sfântului Iacăș

Stroescu, mare sprijinitor al culturii și școlii românești (*Palatul istoric*, nr. 7/1986).

Nu avem știri despre mersul subscripției în anii următori, dar este de presupus că nu s-au adunat prea mulți bani. Nu era ușor să constituim un fond de milioane de lei pentru ridicarea unui asemenea edificiu.

Cu toate acestea, între anii 1906 și 1907, s-a construit pe Dealul Mitropoliei, la șapte metri de altarul ctitoriei lui Constantin Șerban, impunătorul edificiu al Palatului Adunării Deputaților, înfingându-se un pinten laic și profan pe colina mitropolitană, față de care mitropolitul primat Iosif Gheorghian a protestat zădărnice către autorități. În anii 1912-

1914, sub motiv că se preconizează construirea unei noi catedrale în București, s-a pus din nou în circulație ideea demolării bisericii mitropolitane, spre a se face loc larg trăsurilor și automobilelor pentru deputați. Pentru a atrage atenția opiniei publice asupra acestui sacrilegiu, arhitectul Ion Traianescu a tipărit un valoros studiu despre Catedrala Mitropoliei din București, iar mitropolitul primat Conon Arămescu-Donici a

începe pregătirile pentru zidirea acestui edificiu.

Întrunindu-se în aceeași zi în biserica Mitropoliei, la sfârșitul slujbei Sf. Liturghii, în prezența clerului și a credincioșilor, a unor reprezentanți ai Primăriei și ai Casei Bisericii, membrii Sfântului Sinod au luat cunoștință de conținutul scrisorii regale și de lămuririle date de mitropolitul primat Miron Cristea în legătură cu acest lăcaș, numit de el, acum, *Catedrala Mântuirii Neamului*, care trebuia să se ridice cu ajutorul întregii țări și cu obolul fiecărui cetățean și fiu al Bisericii strămoșești.

După citirea răspunsului la scrisoarea regală s-a propus constituirea unui comitet de patronaj, alcătuit din clerici și mireni din toate zonele țării, care să inițieze colecte pentru strângerea de fonduri. Componenta nominală a acestui comitet a fost stabilită la consfătuirea sinodală din 19 octombrie 1920, în alcătuirea lui intrând, pe lângă regele Ferdinand și mitropolitul primat Miron Cristea, toți membrii Sfântului Sinod, un număr de cinci preoți din București, Iași, Sibiu, Cernăuți și Chișinău, precum și liderii partidelor politice, ministrul cultelor, președintele Academiei Române, președintele Senatului și Adunării Deputaților, comandanții corpurilor de armată, rectorii universităților din București, Iași, Cluj și Cernăuți, președintele Înaltei Curți de Casație și Justiție și cel al Camerei de Comerț, primarul general al Capitalei și administratorul Casei Bisericii, în total 49 de persoane.

Nu avem însă nici o știre despre activitatea comitetului. Bani nu s-au strâns, colecta nefiind lansată, iar construirea catedralei a rămas tot în fază de proiect.

Înființarea Patriarhiei Române, la 4 februarie 1925, a readus în actualitate proiectul construirii *Catedralei Mântuirii Neamului*, menită să marcheze noua eră a Bisericii și să servească drept catedrală patriarhală.

Inițiativa a aparținut, și de data aceasta, patriarhului Miron Cristea, care a mers în audiență la regele Ferdinand, cum însuși spune în *Insemnările* sale, și l-a rugat „să dea curs liber pregătirilor pentru catedrală”. Tot atunci, el a discutat proiectul și cu primul ministru Ion I.C. Brătianu, care „a deschis un credit de trei milioane pentru facerea planurilor”. Apoi, la ședința Congresului Național Bisericesc din 3-4 februarie 1926, patriarhul Miron a propus desemnarea unei comisii speciale care să lanseze, când va fi opinia publică pregătită și dispusă pentru jertfă, apelul pentru o colectă generală în toată țara.

Demersul urma să înceapă la timpul oportun care, din nefericire, nu s-a ivit în anii următori, bântuiți de mari lipsuri și privațiuni. De aceea, apelul pentru deschiderea colectei n-a mai fost lansat. Cu toate acestea, în anul 1927, după moartea regelui Ferdinand, patriarhul Miron, acum Înalț Regent, a pornit acțiunea și a cerut în mod oficial Primăriei Capitalei să indice un loc potrivit de amplasare a noii catedrale.

Patriarhul Miron Cristea

înaintat un protest energic Ministerului cultelor, salvând astfel de la distrugere acest vechi așezământ.

După 1918, s-a ridicat din nou și cu mai multă tărie problema zidirii unei catedrale monumentale în capitala țării, drept recunoștință către Bunul Dumnezeu pentru înfăptuirea României întregite și ca simbol al unității noastre de credință și de neam.

Demersul a aparținut, de data aceasta, mitropolitului primat (viitor patriarh) Miron Cristea. La rugămintea sa, de a se relua inițiativa ridicării unei catedrale impunătoare în București, regele Ferdinand a îndreptat în ziua de 10 mai 1920 o scrisoare către Sfântul Sinod, cerându-i, pe temeiul rânduielilor canonice, binecuvântarea de a se putea

Dorul patriarhului Miron

Stabilirea amplasamentului a stărnit o dezbatere aprinsă, care a durat doi ani. Prin articole, studii și broșuri tipărite, prin memorii și scrisori adresate direct patriarhului Miron, arhitecți, ingineri, experți în probleme de sistematizare și urbanism, oameni de cultură, profesori universitari, s-au întrecut în a face propuneri privind locul cel mai potrivit pentru noua catedrală.

În vederea studierii acestor propuneri, patriarhul Miron a convocat în ziua de 19 februarie 1929, la reședința patriarhală, o comisie de specialiști, formată din arhitecții Petre Antonescu, Roger Bolomey, State Ciortan și inginer G. Balș, cărora li s-au alăturat Aurel Vlad, ministrul cultelor, și Dem Dobrescu, primarul general al Capitalei.

Erau douăsprezece locuri propuse pentru amplasarea noii catedrale. De la bun început, Comisia a respins trei dintre ele: Piața Romană, Dealul Schitul Măgureanu și Dealul Patriarhiei (latura dinspre strada Ienăchiță Văcărescu). Alte șase locuri erau lipsite de perspectivă sau cereau exproprieri mari: pe Șoseaua Kiseleff, în apropierea Pieței Victoriei de azi; în Grădina Cișmigiu; spre Cotroceni, lângă Facultatea de Medicină; în Parcul Carol; lângă Casa Vă-

milor (sau Vama Poștei), aflată atunci în spatele clădirii de azi a Primăriei Capitalei; în careul de case de la Sf. Gheorghe Nou, propuse a fi demolate, împreună cu biserica lui Constantin Brâncoveanu.

În final, comisia a reținut trei propuneri: în unghiul format de B-dul Ion C. Brătianu și B-dul Carol, pe locul viran din fața Universității, unde fusese vechea primărie a orașului și pe care se află astăzi Hotelul Intercontinental și clădirea Teatrului Național; la poalele Dealului Mitropoliei, în Piața Bibescu Vodă și pe locul Halelor Centrale; pe Dealul Mihai Vodă, unde se afla Arsenalul Armatei, care urma să fie mutat la marginea orașului.

Patriarhul Miron a apreciat că terenul fostei primării era într-adevăr potrivit, fiind situat în punctul central al orașului, dar oferea un spațiu prea strâmt, astfel că noua catedrală ar fi stat ascunsă într-un conglomerat de clădiri, alături de Universitate și de Spitalul Colțea, iar Dealul Mihai Vodă, un loc înalt și bun pentru catedrală, aflat și el în inima orașului, cerea trăsări de străzi și bulevarde, concomitent cu asanarea împrejurimilor, lucru complicat și foarte costisitor. A ales deci locul de la poalele Dealului Mitropoliei, numit Piața Bibescu Vodă, care nu presupunea exproprieri, decât mutarea halelor de zarzavat.

După alegerea locului noii catedrale s-a procedat, conform datinei, la marcarea lui prin ridicarea unei troițe. La dorința patriarhului Miron, guvernul a admis ca punerea troiței să se facă într-un cadru solemn, în ziua de 11 mai 1929. Serviciul religios, la care au participat membrii Regentei, ai guvernului, reprezentanții clerului, ai armatei și mulțime de credincioși, a fost oficiat de episcopul Tit Simeleu, vicarul Arhiepiscopiei Bucureștilor, iar patriarhul Miron a sfințit troița cu apă adusă din râul Iordan.

Din nefericire, lucrurile s-au oprit aici, căci criza economică ce se abătuse asupra țării l-a determinat pe patriarhul Miron să amâne zidirea catedralei monumentale și să-și concentreze eforturile la restaurarea vechii ctitorii a lui Constantin Vodă Șerban de pe Dealul Mitropoliei. Lucrarea, de mare amploare, s-a executat între anii 1932 și 1935, cu o cheltuială de cinci milioane lei, adunați cu multă trudă în acele timpuri grele.

Intervenind, tot acum, încă o prioritate în strădanile Bisericii și anume construirea Așezămintelor românești de la Ierusalim și Iordan, care au necesitat și ele fonduri mari, strânse, de asemenea, prin contribuția credincioșilor, Catedrala Mântuirii Neamului a fost abandonată.

La 6 martie 1939, patriarhul Miron a murit cu acest dor neîmplinit, lăsându-l moștenire urmașilor. ■

ABONAMENTUL? DESIGUR!

Nu ezitați să vă reînnoiți chiar astăzi abonamentul la revista dvs. preferată

Magazin istoric

Pentru dvs. costul abonamentului pe trimestrul II 1998 a rămas neschimbat!

Nu ați fost abonat până acum? Încă nu e târziu s-o faceți.

Abonamentele se primesc la oficiile P.T.T.R. și la factorii poștali; în București și la sediul redacției (dl. Constantin Mușat, telefon 315.09.91).

Vă asigurăm continuitatea colecției, la un preț mai avantajos decât cel de la vânzarea liberă.

ABONAMENTUL ACUM!

În Bulgaria, instituția monarhică¹ există încă de la întemeierea statului bulgar, în secolul VII (681). Până la mijlocul secolului IX, domnitorii au avut titlul de „han“. După venirea la tron a lui Boris I și botezarea sa, adică după adoptarea religiei creștine, acesta a schimbat titulatura din „han“ în „cneaz“. Titlul de cneaz nu a fost ceva necunoscut de societatea bulgară, deoarece așa erau intitulați conducătorii diferitelor triburi slave care intrau în componența statului bulgar.

După ce cneazul Boris I a cedat tronul primului său fiu, Vladimir (889), și după ce acesta n-a justificat speranțele tatălui, pe tron a fost pus cel de al doilea fiu, Simeon. Între anii 893-917 acesta a purtat titlul de cneaz, dar după victoria sa asupra bizantinilor, de la Acheloos (917), s-a autoproclamat „țar al bulgarilor și romeilor“ (romei = greci). Adoptarea noului titlu s-a făcut nu atât dintr-o ambiție personală, cât mai ales din dorința lui Simeon de a scoate Bulgaria din situația de inegalitate față de puternicul său vecin – Bizanțul. Titlul de „țar“ corespundea celui de „basileus“, pe care îl aveau în acel timp suveranii bizantini. El era mult mai însemnat decât demnitatea regală a unor state vecine Bulgariei în acel timp, ca de exemplu Serbia

(unde erau doar cnezi), Moravia Mare (ai cărei domnitori continuau să se intituleze cnezi) etc.

Titlul de „țar“ a existat în Bulgaria medievaleă până la căderea acesteia sub stăpânirea bizantină, în 1018. El a fost purtat nu numai de domnitorii urmași direcți ai lui Simeon – Petăr I, Boris II și Roman, dar și de Samuil, fiul comitelui Nikola – stăpânul comitatului Sredeş (regiunea Sofia), precum și de Ivan-Vladislav, fiului Aron (fratele țarului Samuil).

După refacerea statului bulgar în sec. XII (1185-1187)², acest titlu au continuat să-l poarte noii suverani bulgari, indiferent de dinastia din care făceau parte. Ei își demonstrau, în acest mod, legătura directă cu domnitorii primului stat bulgar.

Titlul de țar s-a păstrat în Bulgaria până la cucerirea țării de către otomani, în sec. XIV (1396).

Aceasta este, pe scurt, moștenirea pe care a avut-o Bulgaria la renașterea sa, în anul 1878. Existența ei o amintesc nu numai numeroasele izvoare străine, dar și Istoria slavobulgară (Istoriia Slavianobolgarskaia), scrisă de Paisie Hilendarski, în anul 1762. În această lucrare este acordat mult spațiu atât diferiților sfinți bulgari, cât și țarilor din Evul Mediu.

1879-1944.

DE LA CNEZAT

LA ȚARAT

ȘI APOI

LA REPUBLICĂ

Dr. MILEN KUMANOV,
Institutul de istorie al
Academiei de Științe
a Bulgariei

Prea multă democrație

Organizarea noului stat bulgar are la bază Constituția de la Tîrnovo, elaborată de o Adunare Constituantă, convocată special în acest scop în anul 1879. Ședințele acesteia, din care majoritatea foarte furtunoasă, au durat două luni, iar la 16 aprilie Constituția a devenit fapt. În ceea ce privește conducerea statului, la articolul 4 al acesteia este scris: „Cnezatul Bulgaria este *monarhie* [subl. aut.] ereditară și constituțională, cu

reprezentare populară“. Prin urmare, se aplică acea formă de conducere a Bulgariei care existase și până la căderea acesteia sub stăpânirea otomană. Dar, în același timp, există și unele deosebiri esențiale: se vorbește de cneaz și nu de țar iar puterea cneazului este constituțională, adică domnitorul o împarte cu o reprezentanță populară, exprimată prin Parlamentul bulgar, și nu este absolută.

De ce, după eliberare, statul bulgar s-a proclamat cneaz? Răspunsul la această întrebare trebuie căutat cu precădere în voința marilor puteri apusene care, revizuiind Tratatul de la San Stefano, din 1878, în locul unei

Bulgarii care să se afle în granițele sale etnice naturale din Peninsula Balcanică, au format un cneaz în spațiul dintre Dunăre și Munții Stara Planina, în care a fost inclusă și regiunea Sofia, în limitele de atunci ale acesteia. În plus, cnezatul Bulgaria a fost pus și în stare de vasalitate față de Înalta poartă.

Imediat după încheierea lucrărilor Adunării Constituante, tot la Tîrnovo, a fost convocată prima mare Adunare Națională, pentru alegerea celui dintâi domnitor bulgar. N-au lipsit candidați pentru acest post. Între aceștia,

² Este vorba de primul țar vlaho-bulgar, creație a fraților Asan și Petru.

¹ Acesta este cel de al doilea articol din serialul consacrat istoriei monarhiilor din țările balcanice. Primul articol, despre Albania, a apărut în nr. 1/1998.

cneazul rus Alexandru Mihailovici Bondukov-Korsakov, comisar imperial în Bulgaria în timpul administrației provizorii rusești (1877-1879), un văr al cneazului Muntenegrului – Nikita, bulgarul Aleksandăr Ekzarh – care a participat la lupta națională, prințul român Carol I și alții.

Deputații înșiși au dorit candidatura contelui rus Nikolai P. Ignatiev, care avea aureola de artizan al Tratatului de la San Stefano, prin care s-a pus capăt războiului ruso-turc din 1877-

fost suficient pentru a fi ales, cu unanimitate de voturi, drept domnitor bulgar. Aceasta s-a întâmplat la 17 aprilie 1879.

Care au fost motivele autocraturii rus de a-și opri atenția asupra acestuia? În primul rând ele au fost dictate de clauzele Tratatului de la Berlin, din 1878, încheiat între Rusia, pe de o parte, și celelalte mari puteri apusene (inclusiv Imperiul otoman), în vederea revizuirii Tratatului de la San Stefano. Articolul 3 al acestui act prevedea: „Nici un membru al

interesele Rusiei în Balcani. Faptul că tânărul prinț participase la război, în anii 1877-1878, era o pură întâmplare deoarece, în timpul războiului, nimeni, inclusiv împăratul rus, nu putea presupune care va fi rezultatul acestuia, cu atât mai puțin cine va fi persoana care va conduce viitorul stat bulgar.

Prințul Alexandru Battenberg a acceptat alegerea și, în iunie 1879, a venit în Bulgaria. Prima sa mare dezamăgire a fost însăși Constituția de la Tirnovo care, în ochii săi, apărea exagerat de democratică.

Alexandru Battenberg

Ferdinand de Saxa-Coburg Gotha

1878 și s-a realizat renașterea Bulgariei după cinci secole.

Norocul i-a surâs însă unei cu totul alte persoane; prințului Alexandru Battenberg, neamț de origine, dar nepot al soției împăratului rus Alexandru al II-lea, țarul eliberator al Bulgariei. Numele tânărului prinț – avea doar 22 de ani – nu era prea cunoscut în societatea bulgară, deși participase la războiul ruso-turc din 1877-1878. Dar, pentru deputații primei Mari Adunări Naționale faptul că era candidatul împăratului Alexandru al II-lea a

caselor imperiale nu poate fi ales cneaz bulgar. Dacă tronul bulgar va fi, cândva, liber, alegerea noului cneaz se va face în aceleași condiții“. Din cauza unei asemenea cerințe, țarul Alexandru nu se putea gândi la nici un fel de candidatură pentru tronul Bulgariei, din rândul familiei imperiale ruse. Dar prințul Alexandru Battenberg corespundea acestei cerințe. Nu mai puțin important a fost și un alt factor, perfect vizibil, anume că acesta, în calitate de nepot al soției sale, va duce o politică în concordanță cu

Opoziția Rusiei

Încă din primele luni de domnie, cneazul a început să facă planuri pentru a scăpa de nedorita Constituție. A înțeles foarte bine că, fără acordul împăratului rus, aceasta nu se poate realiza. Cât timp a trăit, Alexandru al II-lea n-a permis, nici în vorbe, să se insinueze așa ceva. Dar evoluția lucrurilor a dus la grăbirea intențiilor cneazului. La 1 martie 1881 Alexandru al II-lea a fost

omorât la St. Petersburg, iar tronul Rusiei a fost ocupat de fiul acestuia, Alexandru al III-lea. Întrucât acesta era cunoscut pentru concepțiile sale conservatoare, cneazul Alexandru Battenberg a hotărât să folosească prilejul și i-a cerut acordul pentru schimbarea Constituției Bulgariei. În acest scop a folosit, în fața noului monarh rus, „argumente” cum că aceasta ar crea condiții pentru răspândirea nihilismului – căruia îi căzuse victimă țarul-eliberator – și în Bulgaria. Noul monarh rus

se aflau în Bulgaria ca membri ai guvernului lui Petko Karavelov și, cu ajutorul lor, la 27 aprilie 1881 a dat o lovitură de stat. A suspendat Constituția și a introdus așa-numitul „regim al împuner-nicirilor”, pe o durată de 7 ani.

După ce a adunat toată puterea în mâinile sale, cneazul Alexandru Battenberg a înțeles, foarte repede, că nu și-a întărit deloc poziția în Bulgaria. În afara cercurilor liberale, a căror influență predomina în țară, s-a izbit foarte curând și de opoziția Rusiei. Cauza

Înțelegând schimbarea atitudinii curții imperiale față de el, cneazul s-a grăbit să se corecteze: a renunțat la regimul împuner-nicirilor, iar în septembrie 1883 a restaurat ordinea parlamentară în cnezat, bazată pe Constituția de la Tîrnovo. A reacționat pozitiv la actul istoric al unirii Rumeliei Orientale cu cnezatul Bulgaria (septembrie 1886), a dus cu succes războiul împotriva Serbiei (septembrie 1885), care se declarase contra unirii Bulgariei de Sud cu Bulgaria de Nord. Dar

Țarul Boris cu soția, țarina Ioana, și cei doi copii

Simeon, în fața casei sale din Madrid

n-a avut nevoie de mai multe argumente pentru a accepta dorința cneazului.

Cu toate că a avut blagoslovirea imperială pentru planul său, cneazul Alexandru Battenberg nu s-a hotărât să acționeze deschis în vederea realizării lui. El era conștient de rezistența pe care ar fi întâmpinat-o din partea societății bulgare care, în marea sa majoritate, nu-și ascundea simpatiile pentru Constituția de la Tîrnovo. De aceea s-a folosit de generalii ruși, care în scurt timp,

acestei opoziții a reprezentat-o nemulțumirea St. Petersburgului față de politica externă a cneazului bulgar. Speranțele că acesta va fi promotorul influenței rusești în țară s-au dovedit zadarnice, întrucât Alexandru Battenberg a încercat să adopte o linie diametral opusă. Aceasta a provocat reacția imediată a noului țar rus și, astfel, s-a hotărât și soarta cneazului bulgar. Înlăturarea acestuia de la tron a devenit principalul scop al diplomației rusești față de Bulgaria.

nimic n-a mai putut schimba atitudinea ostilă a Rusiei față de el.

De poziția negativă a acestuia față de cneaz s-a folosit un grup de ofițeri bulgari rusofili care, în august 1886, a dat o lovitură de stat și, prin forță, l-au obligat să abdice. Imediat după aceasta, Alexandru Battenberg a fost izgonit și din țară.

Din multe motive acțiunea ofițerilor s-a încheiat fără succes, întrucât împotriva lor s-au ridicat alte forțe, conduse de Stefan Stambolov, în acel timp președinte

al Adunării Naționale. Cu ajutorul unor unități militare, fidele lui, acesta a reușit să izgonească cîmpoștii și să-l readucă pe cneaz în Bulgaria. Dar cneazul n-a mai dorit să reia tronul, deoarece nu primise aprobarea Rusiei. Înainte de a părăsi definitiv țara, acesta a alcătuit o regență, în care cuvântul hotărâtor îl avea Ștefan Stambolov.

Principala sarcină a regenței a constituit-o organizarea alegerii noului domnitor bulgar. În acest scop, încă în toamna anului 1886 a fost convocată o nouă Mare Adunare Națională. Aceasta a ales o delegație parlamentară a cărei sarcină a constituit-o căutarea în Europa a unui candidat corespunzător pentru tronul bulgar. Ca și în 1879, nici acum n-au lipsit candidații. Între aceștia s-au aflat fostul guvernator al Rumeliei Orientale, Aleko Bogoridi, și chiar fostul cneaz Alexandru Battenberg. Rusia și-a prezentat și ea propriul candidat – cneazul gruzin Mingreli. Dintre candidaturile europene, cea mai corespunzătoare a fost cea a prințului danez Valdemar, dar, sfătuit de tatăl său, acesta a refuzat propunerea. Atunci delegația bulgară, care se afla în Europa, a fost orientată spre candidatura prințului german Ferdinand de Saxa-Coburg Gotha. Spre deosebire de cneazul Alexandru Battenberg, acesta era și mai puțin cunoscut în Bulgaria. Atributele lui au fost două: atitudinea pozitivă a Austro-Ungariei și Germaniei față de această candidatură, precum și legăturile de rudenie pe care familia lui le avea cu toate casele domnitoare din Europa – Anglia, Portugalia, Belgia și Austro-Ungaria. Acestea au fost suficiente primului regent bulgar pentru a impune alegerea lui pe tronul vacant, cu toate că era conștient de faptul că Rusia nu va aproba alegerea. Curtea imperială rusă nu privea cu ochi buni regența din Bulgaria care, în politica externă, continua linia fostului cneaz. Chiar ceva mai mult, în noiembrie 1866 se ajunsese la întreruperea relațiilor oficiale bulgaro-ruse.

Din aceeași motive pentru care Stambolov a primit favorabil candidatura lui Ferdinand, și prințul de Saxa-Coburg a acceptat să devină șef al statului bulgar, iar

în august 1887, a jurat pe Constituția de la Tîrnovo.

Între tron și Papă

Primii săi ani de domnie în Bulgaria au fost în umbra atot-puternicului Stambolov care, în august 1887, și-a asumat funcțiile de prim-ministru și ministru de interne. Cu toate că amorul său propriu a fost puternic jignit de faptul că a fost eclipsat de un fost revoluționar, care n-avea nici cele mai elementare aptitudini pentru eticheta europeană, cneazul Ferdinand a fost obligat să se împace cu situația, deoarece și-a dat seama că puterea reală se afla în mâinile primului său ministru. Deja am amintit faptul că acesta era și ministru de interne, adică era șeful direct al poliției. Cealaltă forță înarmată – armata, se afla sub conducerea colonelului Sava Mutkurov, fost coleg al lui Stambolov în regență, în anii 1886-1887, iar de curând și cumanat al acestuia (soțul surorii lui Stambolov, Mara), adică o persoană extrem de fidelă lui. În esență, situația din țară nu s-a schimbat nici după decesul neașteptat al lui Sava Mutkurov, când postul de ministru al armatei a fost ocupat de locotenent-colonelul Mihail Savov, o altă persoană devotată primului ministru.

La începutul anului 1893 cneazul Ferdinand s-a hotărât să se căsătorească. După căsătoria cu Maria-Luiza, prințesă de Parma, el a hotărât să iasă din conul de umbră și să-și asume toate funcțiile pe care i le asigură Constituția de la Tîrnovo. Deși era foarte tânăr, a dat dovadă de capacități uimitoare în jocul de culise, iar aceasta l-a ajutat ca într-un an să căteva luni să-l înlocuiască pe primul ministru de la conducerea țării. Faptul că, în mai 1894, Stambolov a demisionat din funcția de șef al guvernului bulgar, nu l-a satisfăcut pe Coburg. El cunoștea foarte bine proverbul roman că cel mai bun adversar este cel mort și, de aceea, a făcut în așa fel ca, în iulie 1895, fostul prim-ministru să cadă împușcat pe una din străzile centrale ale Sofiei.

Din acel moment, cneazul Ferdinand s-a simțit, în sfârșit, adevăratul stăpân al Bulgariei. Pentru a fi recunoscut drept cneaz bulgar legitim, el trebuia să facă față unui adversar mult mai puternic decât Stambolov – Rusia. Practic, însăși sacrificarea fostului premier a fost subordonată acestui mare scop. Dar nu a fost suficient pentru a schimba atitudinea curții imperiale rusești față de cneazul bulgar, ales împotriva voinței acesteia. St. Petersburgul i-a cerut lui Ferdinand un nou sacrificiu – primul său fiu, născut în ianuarie 1894, să fie primit la sânul Bisericii ortodoxe. Aceasta s-a dovedit o condiție foarte greu de îndeplinit. Ferdinand nu se remarcă prin serioase prejudecăți religioase, dar împotriva lui era propria soție, puternică adeptă a catolicismului, care nu permitea ca nici măcar să se vorbească de schimbarea religiei fiului lor. Pe de altă parte, cneazul era amenințat cu excomunicarea de către papă, dacă accepta propunerea rusească. Dar interesele dinastice l-au făcut să treacă peste părerea soției sale, iar împotrivirea papei a depășit-o cu ajutorul mamei sale care, ca fiică a fostului rege al Franței, Ludovic Filip (1830-1848), avea o mare influență la Sfântul Scaun de la Vatican.

Prin miruirea cneazului Boris de Tîrnovo în februarie 1896, Ferdinand a căpătat, în practică, recunoașterea de către Rusia, iar apoi de către celelalte mari puteri și Imperiul otoman.

O moarte neașteptată

Fiind deja domnitor bulgar legitim, cneazul Ferdinand și-a asumat întreaga conducere a Bulgariei și, în scurt timp, s-a afirmat ca stăpân unic al acesteia. Numea și demitea guverne fără să țină cont de forțele politice care le sprijineau. A manifestat un interes nemijlocit față de două domenii, politica externă și armata. Celelalte le-a lăsat miniștrilor săi, pentru a le conduce cum credeau ei de cuviință. Nu s-a interesat de problemele administrației locale, dar mulți primari i-au simțit furia, deoarece n-au luat suficiente

măsuri pentru a feri pădurile sau pentru refacerea drumurilor. A evitat contactele cu cetățenii de rând, pentru a nu căpăta vreo boală. Din cauza acestei manii, dădea mâna cu miniștrii săi având mânușa pe mână. Aceste capricii l-au făcut să fie o figură respingătoare în ochii poporului bulgar, dar el deținea toată puterea și dispunea de ea după cum dorea.

Spre deosebire de predecesorul său, Ferdinand nu s-a atins de Constituția de la Timovo.

A dorit să scape cât mai repede de starea sa de vasalitate față de sultan, vasalitate care, la sfârșitul secolului trecut și începutul acestui secol, avea mai mult un caracter simbolic. Oricum, aceasta îl împiedica să se arate în fața lumii în întreaga sa strălucire și de aceea, în toamna anului 1908, folosindu-se de factorii favorabili, a proclamat Bulgaria „țarat”, iar el a devenit „țar al bulgarilor”. Stângacele pregătire diplomatică a războiului balcanic din 1912-1913 i se datorează, ca și imposibilitatea ca Bulgaria să se folosească inteligent de victoria obținută împotriva Imperiului otoman. Peste capul guvernului său, a declarat următorul război balcanic, din 1913, care a dus la prima catastrofă națională. Acest eveniment a distrămut mitul „capacităților” sale diplomatice și i-a clătinat tronul. Dar, cu sprijinul Vienei și Berlinului, a reușit să se mențină. Ca răsplată, după izbucnirea primului război mondial, a antrenat Bulgaria în acesta, ca aliată a Germaniei și Austro-Ungariei. Înfrângerea acestor două țări, în anul 1918, a hotărât și soarta lui. La începutul lunii octombrie 1918, a fost obligat să abdice și să părăsească pentru totdeauna Bulgaria.

La tron i-a urmat fiul său, Boris de Timovo. El și-a început domnia prin încălcarea Constituției de la Timovo, nedepunând jurământul în fața Marii Adunări Naționale. Aceasta n-a făcut-o nici în 1918, nici mai târziu, în decursul domniei sale de un sfert de secol.

În primii ani de domnie, la fel ca și tatăl său, este obligat să stea în umbra unui alt „dictator” bulgar – Aleksandăr Stamboliiski. Din diferite motive a suportat această

situație până la jumătatea anului 1923 când, ca urmare a imposibilității de a-l înălțura pe cale legală, a organizat o lovitură de stat împotriva acestuia, prin intermediul unor ofițeri fideli (*Magazin istoric*, nr. 9/1983). Din acel moment, și el a pornit pe calea instaurării puterii personale, pe care reușește s-o realizeze în 1935. Datorită schimbărilor provocate de guvernul instalat la 19 mai 1934 (*Magazin istoric*, nr. 10, 11/1996), printre care și abrogarea Constituției de la Timovo, i-a fost facilitată conducerea personală a țării, conform propriilor concepții. Numea și destituia cabinete după cum avea chef.

Ca șef de stat, până în toamna anului 1939, Boris al III-lea nu s-a ciocnit de obstacole importante. După izbucnirea celui de-al doilea război mondial, situația din Europa s-a schimbat. El a încercat să manevreze între blocurile aflate în război, dar în cele din urmă a acceptat alianța cu statele Axei hitleriste. Moartea sa neașteptată, în august 1943, nu i-a permis să vadă „roadele” acestei linii (*Magazin istoric*, nr. 2/1992).

La tron îi urmează Simeon al II-lea dar, fiind minor, funcțiile țarului sunt asumate de un Consiliu de regență în care, până în septembrie 1944, cuvântul hotărâtor îl are profesorul Bogdan Filov. După schimbările politice de la 9 septembrie 1944, este numită o nouă regență, care își îndeplinește funcțiile până în septembrie 1946. Atunci are loc un referendum asupra formei de conducere a Bulgariei. Majoritatea voturilor sunt pentru republică. După ce sunt cunoscute rezultatele referendumului, familia țaristă părăsește imediat țara.

Transformările ce au avut loc în Bulgaria, după 10 noiembrie 1989, au dus la schimbări radicale în structura sa social-politică. S-a dat posibilitate și membrilor fostei familii țariste de a vizita liber țara. Primii care s-au folosit de aceasta a fost cneaghina Maria-Luiza și țarina Ioana – soția țarului Boris al III-lea. Anul trecut a fost rândul lui Simeon, care a revenit și anul acesta. Nu de mult a făcut o vizită și unul din fiii săi – cneazul Kiril. ■

• Sub egida Centrului pentru studiul istoriei evreilor din România (director dr. Eugen Preda) al Federației Comunităților Evreiești din România, a apărut volumul III, partea I și a II-a din serialul de documente despre **Evreii din România între anii 1940-1944**. Intitulat „*Perioada unei mari restriști*”, acest volum III se deschide cu cuvântul înainte al acad. prof. dr. **Nicolae Cajal** și cuprinde documente privitoare la trecutul etniei evreiești din anii 1940-1942.

Studiul introductiv este scris de coordonatorul științific al acestui volum, prof. dr. **Ioan Șerbănescu**, și evidențiază că „tragedia evreilor din România a fost subsecventă și consonantă cu tragedia poporului român din perioada 1940-1944”. Colectivul de cercetare, selectare a documentelor, documentare și procesare pe calculator : prof. dr. **Ion Șerbănescu**, dr. **Lya Benjamin**, prof. **Paula Litman**, Carol Marcusohn, Leon Eșanu, Eugen Glück, dr. **Julietta Alexandru**, Emilia Bădătan, Ana Brumfeld, Dorina Herivan, Cristina Bontaș, Marius Geller.

Acest nou volum din seria specială: *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România* a fost publicat cu sprijinul Guvernului României – Departamentul pentru protecția minorităților naționale – și al Fundației Soros pentru o societate deschisă în România.

Alcătuit după toate regulile științifice, acest volum aduce o contribuție capitală în istoriografia noastră, printr-o imensă masă de documente din cele mai diferite surse de prim ordin asupra unui capitol grav și important din trecutul nostru istoric.

Se va împlini în acest octombrie un sfert de secol de când l-am întâlnit pentru ultima oară pe filosoful istoriei Arnold Toynbee în locuința sa de la Londra: Oakwood Court No. 9. Se pregătea să părăsească definitiv Capitala pentru a se retrage să întâmpine finalul undevei în regiunea Sussex. Am avut privilegiul unei conversații îndelungi, profesorul Toynbee reținându-mă, spre marea mea fericire, o jumătate de zi. La acel al treilea și ultim interviu îi adusesem o ediție proaspătă a *Creșterii și descreșterii Imperiului otoman*, în limba engleză, apărută sub îngrijirea profesorului Virgil Cândea. Mi-a spus că o studiasă și o folosise atunci când elaborase opera sa fundamentală *Studiu asupra istoriei*. Mi-a vorbit despre Dimitrie Cantemir. Mi-a vorbit din nou despre teoria sa asupra civilizațiilor pe care mi-o expusese succint cu trei ani în urmă.

Și iată acum îl avem pe marele Toynbee în limba română¹. O datorăm eruditului om de cultură și om politic, domnul Dan Amedeu Lăzărescu, colaboratorul revistei noastre, o datorăm Editurii Humanitas și sprijinului Fundației Soros pentru o societate deschisă și Băncii Naționale a României. *Seria Teoria istoriei*, coordonată de un intelectual român de anvergură, Sorin Antohi, a îmbogățit spiritual pe mulți cititori ce vor avea acum posibilitatea să se cufunde în strălucitele și straniile concepte ale unui gânditor de o mare originalitate, care nu duce lipsă de critici nici în zilele noastre și nici în România. Dar important este că ei au ce critica – o operă de primă

¹ În urmă cu aproape două decenii a apărut o altă lucrare a sa, *Orașe în mișcare*, în colecția iconoclastă „Idei contemporane”, inițiată de Valter Roman la Editura Politică. Apariția ei s-a lovit de multe dificultăți datorită opoziției forurilor superioare ale P.C.R. și atunci s-a recurs la tactica unei prefețe și a unei postfețe la care am colaborat cu academicianul Emil Condurachi și doar astfel am înfrânt cerbicia celor care nu priveau cu ochi buni viziunea lui Toynbee asupra megaorașului, deși ea era extraordinar de importantă. *Cities on move* a avut însă în România un public numeros.

ARNOLD TOYNBEE ÎN ROMÂNIA

valoare, și în plus scrisă admirabil. Cu câtă inteligență modestie descria, la 1 decembrie 1955 Toynbee colaborarea sa cu autorul acestei ediții istoricului D.C. Somervell: „Pentru o lucrare atât de voluminoasă cum este a mea, într-o epocă în care oamenii sunt atât de ocupați, este un adevărat noroc ca ea să ajungă să fie prescurtată într-o sinteză de primă mână așa cum este sinteza realizată de dl. Somervell. În felul acesta, lucrarea mea a ajuns accesibilă unor cititori care poate nu ar fi avut răbdarea – sau, în orice caz, timpul necesar – să citească originalul”.

Să lăsăm acum pe autorul ediției românești, un cunosător de primă mână al filosofiei istoriei, care a trăit aventura apariției lucrării încă din faza

pregătirilor începute în anii '70 să-și spună punctul de vedere. Scrie domnul Dan Amedeu Lăzărescu: „Sintza monumentală opere a lui Arnold J. Toynbee, *A Study of History*, redactată de D.C. Somervell, a fost inițial publicată în două volume, cel dintâi (1946) privind primele șase volume ale lucrării originale, cel de-al doilea (1957) celelalte patru. În 1960 a fost tipărită o sinteză într-un singur volum, retipărit în 1962. Între timp a apărut un al unsprezecelea volum al opere originale, cuprinzând hărți și un indice general al lucrării, iar în anul 1961 Arnold J. Toynbee însuși a socotit necesar să publice, tot la Oxford University Press, un al doisprezecelea volum, intitulat *Reconsiderations*, în care realizează o acțiune unică în istoriografia mondială, și anume procedează la analiza cât se poate de obiectivă a mărilor de studii și articole critice publicate pe seama opere sale – mai ales în Franța – între anii 1934-1960, acceptând unele din ele, discutându-le pe altele și respingând câteva. Nici un alt mare istoric nu a avut atăta abnegație, atăta obiectivitate și un asemenea spirit de desăvârșit *fair play* ca să aibă răbdarea să cerceteze sutele de mii de pagini de critică a opereii lui monumentale și să aprecieze cât mai temeinic cu putință fiecare critică adusă opereii lui, *sine ira et studio*.

Nu ne mai rămâne decât să mulțumim încă o dată tuturor celor implicați în această aventură pentru a ne fi invitat la o adevărată sărbătoare a minții și, cunoscându-l pe A.J. Toynbee, pot spune: nu numai a minții, ci și a sufletului. ■

Cristian POPIȘTEANU

² Atunci când a început povestea acestei traduceri, editura și redactarea cărții l-au asigurat pe domnul D.A. Lăzărescu de faptul că lucrarea va apare. Pe parcurs, schimbarea redactorului a evidențiat că apariția acestei cărți ar putea afecta grav puritatea ideologică a regimului. Soluția propusă Editurii Oxford University Press atinge, odată cu culmea ridicolului, și pe cea a absurdului: tăieri masive și introducerea unor pasaje scrise în spiritul marxism-leninismului. Din fericire, cartea a apărut abia acum, așa cum a scris-o autorul ei.

Societăți în tranziție

Omenirea a trecut ciclic prin perioade de criză. Astăzi, în liniștea bibliotecii, ele pot fi analizate cu detașare. Pentru cei care le-au trăit, pentru cei care au suferit atunci, evident impactul a fost altul.

Un astfel de moment de criză majoră s-a produs în secolul V, când a dispărut Imperiul roman. El a fost perceput de mulți dintre contemporani drept o catastrofă. A contribuit la aceasta și faptul că, de la Părinții Bisericii, scriitorii creștini vedeau în Imperiul roman al patrulea și ultimul imperiu, a cărui prăbușire însemna sfârșitul lumii.

Apusul Romei ca mare putere a lumii antice începuse mai de mult și avea cauze multiple. Principala – așa cum au perceput-o contemporanii – a fost însă invazia

popoarelor migratoare. Fenomenul a început prin secolul III e.n. și a continuat vreme de încă zece secole. El este încă și astăzi privit de mulți istorici ca o „paranteză” caracterizată de tulburări, între două perioade de normalitate: Antichitatea și Evul Mediu. Istoria acestor popoare, care au avut și dezavantajul de a nu lăsa, cel mai adesea, mărturii scrise, a fost vitregită. Totuși departe de a fi „barbare”, ele se regăsesc în originea aproape a tuturor popoarelor Europei de astăzi.

Astfel, vizigoții au marcat două secole din istoria Spaniei, până la începutul veacului VIII, când s-a produs invazia arabă, ce a pus capăt stăpânirii lor asupra Peninsulei Iberice. Moștenirea vizigotă s-a înscris însă în identitatea poporului spaniol.

SPANIA VIZIGOTĂ

LUMINIȚA COLȚEANU

Destinul Imperiului roman a fost modificat prin pătrunderea popoarelor germanice pe teritoriile sale. O vreme, Roma a mai păstrat speranța unui triumf final, asemenea celui reușit asupra crizei din secolul III e.n. Ea a propus „barbarilor” un contract politic (*foedus*) aplicat până atunci doar popoarelor aflate la granițele imperiului. Printr-un asemenea artificiu juridic, pe același teritoriu puteau coexista două puteri: cea a șefului barbar – stăpân peste trupele sale, dar pe care nu le putea folosi

decât în favoarea Romei – și administrația imperială. Dar chiar din ziua în care sistemul s-a generalizat, Imperiul roman a fost condamnat la dezmembrare.

În anul 410, Roma a fost, pentru prima oară, invadată de „barbari”. Vizigoții lui Alaric au jefuit orașul timp de trei zile. Ecclesiastul Paulus Orosius, ce trăia în Spania, considera în a sa *Istorie împotriva păgânului* acest lucru o catastrofă politică și teologică. Ca de obicei însă, catastrofa a fost depășită. Deveniți „federati”, vizigoții au fost

trimiși să apere ordinea romană în Galia și Spania. Regele Teodoric (419-451), în numele Senatului roman, a trimis expediții militare victorioase împotriva alanilor și vandalilor, în Spania, și a hunilor lui Attila, în Galia.

Pentru a înțelege totuși cum a fost posibilă o atât de rapidă „apropiere” între Roma și vizigoți, trebuie să facem o incursiune în trecutul relațiilor lor, dinainte de 410. Contactele popoarelor germanice cu lumea romană erau mult mai vechi. În ciuda imaginii generale, care s-a impus, raporturile fuseseră în general pașnice. Goții fuseseră convertiți la creștinism încă din secolul IV, de către Ulfila (311-383), cel care a tradus Biblia în limba lor. Astfel, pătrunderea lor în cadrul civilizației romane s-a făcut mult mai ușor. Și au putut continua moștenirea Romei după ce aceasta nu a mai fost capitala lumii.

Dreptul, element civilizator

E u r i c (466-484), fiul lui Teodoric, a fondat un regat independent cu centrul la Toulouse. Euric și-a asumat chiar unele elemente ale titulaturii imperiale romane. La

Curtea sa și-au aflat refugii mulți juriști și preoți romani. Între cele două sisteme politico-culturale – cel germanic și cel roman – s-a realizat o simbolică bazată pe o unitate politică și religioasă. Spre anul 500, vizigoții se romanizaseră în asemenea măsură, încât abandonaseră definitiv folosirea limbii germanice. Lui Euric i se atribuie și compilarea unei culegeri cu caracter juridic, care s-a păstrat fragmentar. După anul 506, fiul său, Alaric II (484-507) a întocmit un Breviar, cunoscut și sub numele de Legea romană vizigotă, în care interpreta, potrivit realităților societății regatului său, Codul de legi al împăratului Teodosius. În felul acesta, cufumele și legile nescrise ale lumii „barbare” erau înlocuite cu legile scrise.

Cu timpul, vizigoții romanizați și creștinați s-au

trezit sub presiunea altor valuri de germanici „păgâni”. După ce au trecut la creștinism, în vremea lui Clovis, la sfârșitul secolului V, francii au fost principalul instrument folosit de Papalitate în lupta contra vizigoților arieni.

Succesori și continuatori

În anul 507, Alaric II a pierit într-o bătălie purtată contra francilor lui Clovis. Aquitania catolică s-a raliat învingătorilor. Clovis a ocupat Toulouse, vizigoții fiind siliți să se refugieze în Spania. Un episod interesant al relațiilor dintre franci și vizigoți îl constituie cel relatat de Grigore din Tours în a sa *Istorie a francilor*. Regele Sigebert (561-575), nemulțumit că frații săi se căsătoreau cu femei nedemne de rangul lor, a trimis solie în Spania, cu multe daruri, pentru a cere în

căsătorie pe Brunehaut, fiica regelui Athanagilde. Aceasta era o tânără frumoasă, cu maniere elegante, „cinstită și cu moravuri decente”, nota cronicarul. Iar fratele lui Sigebert, regele Neustriei, Chilperic, s-a căsătorit cu Galswinthe,

În p. 83: Cartea judecătorilor, apărută în vremea regelui Receswinthe, în anul 654, era un manual și, în același timp, un cod juridic, fiind ilustrată cu frumoase miniaturi, precum cea din imagine

Arta vizigoților este ilustrată mai ales prin creații arhitectonice, între care și biserica San Juan de los Baños

sora lui Brunehaut. Doar că Galswinthe a avut o soartă tragică. La scurtă vreme după căsătorie, soțul a omorât-o pentru a lua de soție pe servitoarea sa, Fredegunda. În războiul ce s-a iscat între frați, Sigebert a fost și el asasinat, în 575, și Brunehaut a devenit regentă. Ea a rămas adevărata stăpână a regatului și în vremea fiului ei și a nepoților. Fredegunda a murit în 597, fiind urmată de fiul ei Clotar II. Acesta a reluat lupta mamei contra lui Brunehaut pe care a reușit, în 613, să o ia prizonieră și să o omoare cu multă cruzime. După ce a torturat-o trei zile pe femeia septuagenară, a legat-o de coada unui cal care a târât-o până a omorât-o.

Unificarea Spaniei sub stăpânirea vizigotă a început în vremea regelui Leovigilde (569-586), care își avea capitala la Toledo. Ea a fost desăvârșită de fiul acestuia, Reccard. Leovigilde a bătut monetă cu efigia sa, adoptând ca însemne ale puterii coroana, sceptrul și mantia imperială.

Principala amenințare pentru rege venea dinspre partea religiei. Reccard a rezolvat și această problemă, convertindu-se la catolicism, în 587. Conciliul de la Toledo care a ratificat solemn decizia lui – recunoașterea papei a venit, este drept, abia peste trei ani – era considerat de mulți istorici ai secolului trecut drept „actul de naștere” al națiunii spaniole.

În secolul VII, Spania vizigotă își continua

existența în tiparele oferite de modelul roman. Viața culturală atinge apogeul. Dar, așa cum se întâmplă de obicei, acesta pare mai curând un semnal pentru criza ce va urma. Domnia regelui Wamba (672-680) este marcată de atacurile musulmanilor din nordul Africii, cărora li se adaugă epidemiile de ciumă. Apar și lupte pentru putere între diferite clanuri, legate de succesiunea la tron.

În noaptea de 27 spre 28 aprilie 711, arabii au debarcat pe stâncile ce vor purta, de atunci încolo, numele căpeteniei lor: Tarik (Gibr al Tarik: „stânca lui Tarik”). Bătălia decisivă s-a dat la 23 iulie 711, la Guadalete. Regele vizigot Witiza a fost trădat de o parte a supușilor săi. Înfrângerea suferită a pus capăt regatului vizigot. Arabii au avansat rapid prin Peninsula Iberică. Abia înfrângerea suferită în 732, la Poitiers, din partea regelui Carol Martel, i-a oprit din expansiunea lor.

De la sfârșitul secolului IX, cronicarii hispanici au început să vadă în vizigoți veritabilii fondatori ai națiunii lor. În epoca regilor catolici, vizigoții s-au aflat la mare prețuire, după recucerirea Grenadei și expulzarea evreilor, acțiuni considerate drept restaurarea Spaniei lui Isidor din Sevilla. Iar mai târziu, Montesquieu îi numea pe vizigoți un popor mai roman decât romanii, care a edificat la Toulouse, apoi la Toledo, primul model de regat european succesor și continuator al Romei. ■

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE DE LA ED. HASEFER

• **Siegfried Jägendorf – MINUNEA DE LA MOGHILEV. MEMORII 1941-1944**, introduce și comentarii Aron Hirt-Manheimer, traducere din limba engleză Marcel Biener.

Editura Hasefer, București, 1997, 247 pp.: ediție îngrijită de prof. I. Șerbănescu și Cătălin Vasiliu.

Elie Wiesel, laureatul Premiului Nobel (originar din România), semnează acest îndemn pe coperta cărții: „O mărturie de cruzime, disperare și curaj marchează aceste pagini: nu sunt destul de cunoscute, nu s-a scris suficient despre tragediile și rezistența evreilor în Transnistria...”

Cititorule, apleacă-te asupra acestei cărți extraordinare... și n-o vei uita niciodată!”

• **Hary Kuller – OPT STUDII DESPRE ISTORIA EVREILOR DIN ROMÂNIA.**

Editura Hasefer, București, 1997, 358 pp.

O mare bogătie de informație despre trecutul istoric al etniei evreiești în România până în contemporaneitate.

• **Flavius Josephus – ISTORIA RĂZBOIULUI IUDEILOR ÎMPOTRIVA ROMANILOR**, prefată de Răzvan Theodorescu, traducere de Gheneli Wolf și Ion Acsan, cuvântul asupra ediției și note explicative de Ion Acsan.

Editura Hasefer, București, 1997, 577 pp., 23 000 lei.

Una dintre cele mai celebre cărți de istoria Antichității, ale nu mai puțin celebrului istoric evreu, socotit un personaj tragic și căruia îi aparține această primă mențiune despre trecutul etniei sale pe pământul țării noastre: „Evreii refugiați în urma dărâmării Ierusalimului de către Titus (70 d.C.) își fac și ei apariția pentru prima oară în părțile dacice. Vârâți în afacerile minelor de aur ale Daciei, pentru ca să se războie cu Romani, alimentau cu bani răscualele”.

Toate cele trei cărți semnalate au fost editate cu sprijinul Guvernului României, Departamentul pentru protecția minorităților naționale. *Istoria Războiului iudeilor împotriva romanilor* a beneficiat pentru editare și de sprijinul Fundației Soros pentru o societate deschisă.

SCRISORI DE DRAGOSTE

ÎN EVUL MEDIU

Multe scrisori de dragoste din Evul Mediu s-au păstrat până astăzi. Dar este vorba despre documente autentice sau doar de exerciții literare? Misterul rămâne complet.

Cum se scria o scrisoare de dragoste în Evul Mediu? Era vorba despre un exercițiu spontan și liber sau, dimpotrivă, despre o țesătură de convenții literare, lipsită de orice sinceritate? În fine, suntem în posesia unor scrisori de dragoste medievale „autentice”, expediate cu adevărat. Excelenta antologie a textelor de acest tip, prezentată de latinistul Etienne Wolff, permite să răspundem acestor întrebări.

Trebuie precizat că posibilitatea de a scrie sau de a dicta o scrisoare era, cel puțin până în secolul XIV, rezervată unei minorități cultivate care cunoștea latina: membri ai clerului, călugări sau preoți. În plus, arta de a scrie scrisori era atunci foarte codificată. În secolul XI apar chiar tratate de retorică, specializate în genul epistolar numite *Artes dictaminis* sau *Artes dictandi* (Arta dictării, având sensul precis de a scrie).

Primele tratate de acest tip sunt italienești. Aceste opere adaptează regulile pe care retorica veche le definise pentru discursul oral la discursul epistolar. Ele conțin texte model: scrisori administrative, dar și scrisori ce aduc în prim plan situații sentimentale.

Prima scrisoare a unui bărbat care caută să seducă o femeie se prezintă astfel: după o formulă de salut, urmează elogierea doamnei și descrierea frumuseții acesteia. Sunt evocate efectul trăsăturilor sale asupra autorului și suferințele acestuia. El îi ceruse doamnei să-i acorde favorurile sale. Scrisoarea se încheie cu mila pe care ar trebui să o aibă doamna față de cel care suferă, cu așteptarea răspunsului și cu promisiunea unei iubiri eterne.

Singurul tratat de artă epistolară aplicat scrisorii de dragoste ca un gen aparte este o scurtă lucrare tradusă în franceză pentru prima dată de Etienne Wolff: *Roata lui Venus* (Rota Veneris), compusă către 1215 de un italian, Boncompagno da Signa. Acest maestru al gramaticii ne oferă o operă uimitoare. Sub acoperirea unor modele de scrisori de dragoste, el oferă, de fapt, o artă de a iubi care te învață, nu fără cinism, cum să seduci femeile, să-i cucerești pe bărbați și să-i înșeli pe soți.

Până unde este vorba despre un joc literar? Greu de spus. Dar tonul de parodie, ideile cunoscute (Venus chiar l-a împins să scrie această operă, prietenii l-au constrâns să o publice etc.) nu umbresc caracterul realist al unora dintre scrisori. Scrisoarea 26, de exemplu, încearcă să convingă, în acești termeni, pe o femeie să renunțe la căsătoria cu un bătrân: când mănâncă el scuiță, răgăie, nasul îi curge și și-l șterge des cu șervețelul. Apoi când se duce în pat merge ca să doarmă, să sfărșească, să tragă la aghioase, să împruță aerul din oala de noapte, iar când se trezește tușește, scuiță, oftează, se plânge și geme. Iar membrul său, asemenea unei țevi de plumb, sta imobil peste boase.

În afara de scrisorile model, se impun în literatura latină a epocii scrisorile de dragoste în versuri, care reprezintă un exercițiu literar venit din Antichitate, dar care se poate să fi fost totuși trimise. Le putem întâlni de exemplu în poeziile lui Baudri, abate de Bourgueil, în diocesa Angers (1080-1107), apoi arhiepiscop de Dol-de-Bretagne. El scrie astfel unei doamne, numită Constance (o cucernică) un poem lung și întortocheat, în formă de scrisoare („Acest bilet exprimă dragostea,

este un poem de dragoste și nu ascunde nici o otrăvă”), în care îi propune un atașament cast. Ceea ce i-a plăcut la ea este mai întâi cultura literară, mult mai mult decât frumusețea fizică descrisă în amănunțime („când îți privești părul mă gândesc că aurul este mai puțin auriu”). Urmează o expunere pe larg a folosirii interpretării alegorice a mitologiei grecești. Baudri așteaptă răspunsul doamnei și îi adresează închinăciunea sa.

Constance răspunde într-un mod mai puțin alambicat. Datorită bucuriei de a fi primit o scrisoare de la iubitul ei, n-a putut închide ochii toată noaptea („Am așezat scrisoarea pe piept, lângă sânul stâng, pentru că se spune că acest loc este cel mai apropiat de inimă”). Ea ridică în slăvi nenumăratele lui calități și, mai ales, talentul său de interpret al miturilor. Dar vizita pe care ea o aștepta nu vine: iubitul și-a bătut oare joc de ea? Și Constance lasă

Miniatură din Codex Manesse, sec. XIV, păstrat la Universitatea din Heidelberg, ce înfățișează pe cantele Kraft von Toggenburg primind cununa de lauri din mâinile doamnei sale

să izbucnească neliniștea și golo-
zia. Orice s-ar întâmpla, ea
așteaptă cu nerăbdare venirea lui
(„Comiți o mare crimă dacă nu dai
de mâncare unei înfometate, dacă
nu-mi îndeplinești rugămintea”).

Este însă într-adevăr o femeie
care se exprima astfel? Unii
cercetători, ca Pêter Dronek, au
crezut că da. Etienne Wolff
consideră această ipoteză aber-
rantă. Acumularea de indicii
filologice – structura simetrică a
argumentației, similitudinea
tehnicilor de versificare, abun-
dența citatelor clasice și fami-
liaritatea perfectă cu un autor
latin, încă puțin cunoscut, Ovidiu
– ne face să credem că tot Baudri
a compus acest răspuns.

De aici întrebarea: există scri-
sori de dragoste autentice?
Cum ne spune Etienne Wolff,
trebuie mai curând să vorbim de
scrisori ce au o bază autentică. Ra-
rele scrisori de dragoste transmise,

care au ajuns până la noi, se
găsesc în manuscrise care conțin
și textul, complet sau parțial, al
Artei de a scrie scrisori. Cores-
pondența de care vorbim era deci
propusă ca model, ceea ce nu
neagă desigur caracterul de auten-
ticitate, dar îndeamnă la prudență.

Astfel se găsesc plasate, în
manuscrisul 1452 din Biblioteca
municipală din Troyes și copiate
câtre anul 1470, la abația din
Clairvaux, 116 scrisori (de la misi-
va lungă la bilete), scrise de două
personaje anonime: bărbatul este
un cunoscut om de litere, femeia
elevul său. S-a crezut că este vorba
despre Hêlôise și Abélard. Rămâne
o supoziție. Amândoi posedă
arta scrierii și o solidă
cultură clasică. Femeia se exprimă
într-un mod mai întortocheat decât
bărbatul și scrie în proză rimată,
ceea ce el nu face niciodată. Tră-
săturile realiste (femeia trimite un
mesager cu tăblițe de ceară

amantului său, pe care acesta se
grăbește să scrie un bilet) sunt
verosimile, dacă nu adevă-
rate. Sentimentele exprimate
(„Poartă-te cum trebuie, dulcea
mea. Sunt în întregime cu tine sau,
mai exact, în tine” – scrisoarea 16)
oferă imaginea unei pasiuni
puternice.

Este deci vorba despre o pre-
lucrare a unor originale auten-
tice, cu suprimarea pasajelor
prea precise și de aici prea com-
promițătoare? Misterul persistă.

Scrisorile de dragoste me-
dievale sunt deci, în ansamblul
lor, ambigue. Ele nu dezvăluie
secretul adevăraților autori: sunt
cuvintele femeii sau este mereu
o voce masculină, ce se exprimă
sub o mască feminină? Imposibil
de hotărât. ■

Adaptare de
Victor ANGHELESCU
(după L'Histoire)

Centrul Euro-Atlantic București la Praga și Tirana

Centrul Euro-Atlantic București a fost
prezent la Conferința internațională „Summit-
ul NATO 1997 și dezvoltarea Securității Euro-
pene”, ce s-a ținut la Cesky Krumlov (Cehia)
între 22-26 octombrie 1997, precum și la
Seminarul „Contribuții pentru o pace stabilă în
Balcani”, de la Tirana (21-23 noiembrie 1997).

Reuniunea de la Cesky Krumlov s-a desfășurat
în castelul cu același nume înscris pe lista
monumentelor UNESCO. Se poate reține că orașul
a primit anul trecut vizita a 1,5 milioane de turiști,
față de o populație de 15 000 de locuitori.

Specialiștii de la Cartierul General NATO din
Bruxelles și ai asociațiilor euro-atlantice din 18 țări
au dezbătut teme de larg interes, precum: *Dez-
voltarea securității europene după Summit-ul de la
Madrid, Cooperarea dintre NATO și Federația
Rusă, Țările invitate și eforturile lor pentru
integrare, Organizațiile regionale și subregionale
și stabilitatea în sudul și sud-estul Europei,
Înădrirea securității europene prin mijloace civile*.
S-a reliefat necesitatea unei abordări profunde a
procesului de extindere, a unei relații deschise și
oneste cu Federația Rusă și a unui plus de voință
politică europeană în vederea extinderii spațiului de
prosperitate, stabilitate și securitate, având drept
suport solid un NATO largit.

Reuniunea de la Tirana a abordat la rândul ei
aspecte ale crizelor din regiune cu accent deosebit

pe problemele legate de situația din Kosovo. Alături
de rolul comunității europene și, cu precădere al
celei balcanice, a fost analizat și impactul mediilor
de informare asupra evoluțiilor din zonă.

Oficiali NATO și reprezentanți ai unor
organisme guvernamentale și neguvernamentale
din opt țări, îndeosebi balcanice, au subliniat
nevoia unui dialog aprofundat ca singur mijloc
realist de a găsi soluții problemelor din Balcani,
unei mai mari implicări a „actorilor” balcanici
propriu-ziși, în eforturile pentru reglementarea
stărilor conflictuale sau insuficient clarificate, unei
mai bune înțelegeri a problemelor specifice
regiunii de către mediile de informare, în general.

Reproducem declarația finală a președintelui
A.T.A., T. Georgiou: „În Balcani este nevoie de
încredere, în Kosovo de dialog, iar în presă de
atenție și bună înțelegere a problemelor”.

În 1998, un decisiv în cursa pentru
includerea României în structurile NATO,
Centrul Euro-Atlantic își propune să-și
concentreze eforturile pentru a contribui la o mai
bună înțelegere din partea opiniei publice
românești a problematicei NATO și a evoluțiilor
acesteia, precum și, reciproc, a problemelor și
specificităților românești de către partenerii
noștri.

Dr. Vlad Andrei MOGA

STAREA DE FAPT (IV)

În numerele anterioare (nr. 12/ 1997, 1, 2/1998), am prezentat câteva dintre punctele de vedere și avizele specialiștilor, la solicitarea Fundațiilor Internaționale Constantin Brâncuși, referitoare la starea de fapt a *Coloanei fără Sfârșit*, capodopera lui Constantin Brâncuși de la Târgu Jiu.

Reamintim cititorilor că, în octombrie acest an, se împlinesc șase decenii de la inaugurarea Ansamblului Monumental de la Târgu Jiu, și că, în 1995, *Coloana* a fost înscrisă la inițiativa Fundațiilor, de către World Monuments Fund, pe lista celor 100 de monumente cele mai importante din lume aflate în cel mai mare pericol, și care necesită restaurarea grabnică.

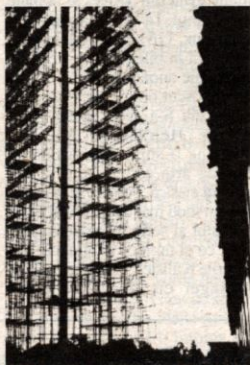
Iată acum și alte puncte de vedere autorizate privind starea *Coloanei*.

Dr. doc. Mircea V. Soare, profesor consultant la Universitatea Tehnică de Construcții din București, examinând lucrările din noiembrie 1996 și mai 1997 elaborate de INCERC, constată: „Notele de calcul elaborate având la bază – comparativ – prescripțiile europene EUROCODE I (1993), NBC of Canada (1990), ASCE 7 (1993) și STAS 10101/20-90, arată clar că stâlplul, în situația actuală, nu mai are capacitatea necesară și că, în consecință, trebuie să fie luate măsuri de restaurare.

Prelevările de probe din stâlp¹, au indicat, într-adevăr, corodări la fața exterioară care reduc cu 10% secțiunea stâlpului. Este cert că și la interiorul stâlpului s-au produs corodări care au redus în continuare secțiunea acestuia”.

Intrucât „s-ar putea ca unele voci să fie contra unei intervenții benefice pentru restaurarea monumentului, pe motiv că s-ar produce o schimbare brutală a operei lui Brâncuși”, dr. doc. Mircea V. Soare, pornind de la „o serie de considerente și argumente bazate pe o documentație largă și pe informări personale”, pledează pentru soluțiile de restaurare propuse de Fundațiile Internaționale Constantin Brâncuși.

Referindu-se la starea de fapt a *Coloanei*, prof. dr. ing. Petre Pătruț, rector, și prof. dr. ing. Nicolae

Răduică, șeful catedrei de construcții metalice de la Universitatea Tehnică de Construcții din București, după ce constată că „procesul de corodare în continuare a stâlpului de rezistență, în actuala alcătuire, nu poate fi decât încetinit, dar nu oprit”, precizează: „Stâlpul este deformat remanent, ca urmare a încercării nereușite de doborâre a *Coloanei* de la începutul anilor '50 prin tragere cu cabluri, cu implicații majore asupra procesului de restaurare a modulelor. Conformarea actuală a tronsonului inferior al stâlpului nu permite luarea unor măsuri la nivelul actualilor cunoștințe privind protejarea construcțiilor metalice (spații pentru ventilare, drenarea condensului sau infiltrațiilor de apă, instalație de

protecție contra descărcărilor electrice ș.a.). În concluzie – relevă cei doi specialiști – soluția propusă de INCERC București, de înlocuire a stâlpului de rezistență al *Coloanei* cu un stâlp nou în concordanță cu cerințele actuale, o considerăm ca rațională”.

Ing. Nicolae Ghiță, expert, șeful sectorului Construcții din cadrul IPROLAM, apreciază că „datorită fenomenului de coroziune a stâlpului de susținere a modulelor *Coloanei* este absolut necesară înlocuirea lui. Consolidarea stâlpului existent este foarte greu de realizat, practic imposibil, datorită soluției constructive a stâlpului”.

Concluzia: „În legătură cu soluția adoptată pentru stâlpul de susținere nou, consider că secțiunea pătrată cu gabaritul exterior similar cu cel al stâlpului existent, realizarea bazei cu contrafixe sunt soluțiile raționale indicate. Folosirea oțelului inoxidabil cu rezistența sporită la coroziune este de asemenea optimă, având în vedere necesitatea de a prelungi un număr cât mai mare de ani rezistența și stabilitatea acestei construcții...”

Puncte de vedere autorizate, evidențiind necesitatea realizării proiectului general de restaurare a *Coloanei fără Sfârșit*, elaborat de Fundațiile Internaționale Constantin Brâncuși și realizat de cele 9 institute de cercetări naționale cuprinse în programul de restaurare și care conlucrează strâns cu institutele specializate de peste hotare, despre care cititorii *Magazinului istoric* au luat cunoștință în numerele anterioare.

¹ Executate în finalul anului 1997, la solicitarea Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice, a ministrului Culturii, a Fundațiilor Internaționale Constantin Brâncuși.

KANKAN MUSA, ÎMPĂRATUL AURULUI

● 500 de sclavi, 500 de baghete de aur ● La șase ani infirm, la șapte ani îndoiaie bara de fier
● Asasinat la întoarcerea din pelerinajul sfânt
● Cu piroga, spre America ● Incident diplomatic evitat în ultima clipă ● Prețul aurului se prăbușește la Cairo ● Tombuctu – orașul oamenilor de litere ● Locuitorii nu se mai tem de tâlhari sau hoți

Corespunzând fostului Sudan Francez, Republica Mali, care și-a cucerit independența din 1960, face parte din statele Africii occidentale. În Evul Mediu, Mali a cunoscut momentele de maximă strălucire, sub domnia lui Kankan Musa.

Pintenul cocoșului alb

În 1375 regele Juan de Aragon a făcut cadou lui Carol al V-lea cel Înțelept un atlas întocmit de cel mai bun geograf al epocii: Abraham Cresques din Majorca. Printre informațiile noi pe care le aducea acest document, el menționează un regat bogat și puternic situat în inima Africii, despre care europenii știau de o jumătate de secol. „Cuitat de Melli“, Imperiul Mali, era condus de regele minelor de aur, a cărui trecere prin Cairo cu ocazia pelerinajului său la Mecca marcase atât de mult spiritele. Cât de mare trebuie să fi fost uimirea locuitorilor din Cairo când în anul 1324 al erei creștine au văzut venind o imensă caravană pe care cronicile o evaluează la opt mii de oameni escortându-l pe împăratul Kankan Musa, el însuși înconjurat de cinci sute de sclavi, fiecare agitănd o baghetă din aur! Încărcate pe patruzeci de cătări, aproape două tone de aur erau purtate de o asemenea convoi sub ochii uluiți ai negustorilor și comercianților egipteni! Cursul aurului pe piața din Cairo a început să se prăbușească. Lumea

musulmană și comercianții europeni descopereau cu uimire acest Mali îndepărtat și fascinant.

Situat dincolo de Sahara, în Bilad-As-Sudan, „țara negrilor“, originile imperiului malian rămân puțin cunoscute. Locuitorii acestuia erau împărțiți în comunități de vânători bambaras, a căror vitejie nu era egalată decât de cunoștințele lor în magie. Regele acestor confrerii, numit „Maestrul vânător“, punea în aplicare hotărârile unui Mare Consiliu, mai ales în probleme de război și impozite sau în privința monopolului aurului extras din minele din Bure, în sud. În secolele X-XI, a apărut la nord principatul Sosso, moștenitor al tradițiilor fierarilor din vechiul și cunoscutul imperiu din Ghana, ceea ce a favorizat integrarea politică a comunităților de vânători. Cronicarii arabi vorbesc de atunci de convertirea la Islam a lui *mansa*, cum vor fi numiți, de acum înainte, suveranii acestei regiuni a Nigerului Superior.

Sundiata Keita a fost prima figură importantă. Tatăl său, regele Nare Famaghan, guverna sudul, bogat în aurul din Bure. Mama sa, una din soțiile regelui, foarte

urâtă, a născut un fiu infirm și care vorbea puțin: la vârsta de patru ani Sundiata se târa încă pe jos. O prezicere îl avertizase pe Nare Famaghan că fiul său va fi un rege mare, dar Sundiata (numele lui însemna „leul din Mali“) provoca disperarea celor apropiați prin infirmitatea și muțenia lui aproape totală. În acest timp, regatul

Detaliu din atlasul catalan, în care apare și Kankan Musa (sus)

Și astăzi, în Africa, plăcile de sare sunt o bogăție mult râvnită

din Sosso, la nord, devenise amenințător. Regele de aici, crudul Sumaoro Kante, a cucerit regatul vecin și a masacrat pe primii 11 fii ai lui Nare Fama-gan, crușând doar pe plăpândul Sundiata, inofensiv în ochii lui. Mai târziu avea să regreta. La șapte ani, Sundiata, tânărul infirm, s-a ridicat sprijinindu-se pe o bară de fier pe care a îndoit-o din cauza efortului. Începea astfel o epopee extraordinară. Devenit înalt și puternic, el a hotărât să se răzbune. Sundiata i-a adunat pe cei fideli lui și a început lupta. A reușit să-l învingă pe Sumaoro în bătălia de la Krina (1235) ucigându-l cu o săgeată cu vârful din pînțenul unui cocș alb. În cinci ani, Sundiata a supus la rândul lui regatul din Sosso și a devenit de asemenea stăpân al regatului slăbit al Ghanei și al micilor principate limitrofe.

Un fast incredibil

Sundiata a făcut din Niani, orașul său natal, capitala vastului imperiu. Întreținea o armată puternică și a înființat o administrație structurată care, acordând o oarecare autonomie provinciilor vasale, percepea în mod eficace impozitul (în orez, mei, arme). Pacea recăștigată, agricultura a prosperat; a fost introdusă cultura bumbacului, a arahidelor, creșterea vitelor s-a extins, a crescut considerabil comerțul. Caravanele, mai ales cele venind din Maghreb, traversau Sahara, încercate cu țesături și mai ales plăci de sare gemă din minele din Teghazza, marfă de care tot interiorul Africii ducea lipsă. Caravanele schimbau aceste mărfuri pe cupru, poudră de aur și uncori sclavi.

Legenda povestește că Sundiata s-a înecat în 1225 în Sankarani, afluent al Nigerului, la capătul unei domnii prestigioase, după ce unificase și făcuse prosper Mali.

Fiul său, Manea Ule (care a domnit între 1255 și 1270), a extins imperiul spre vest atingând Oceanul Atlantic, apoi a făcut

pelerinajul la Mecca. La moartea lui, în timp ce moștenitorii săi se luptau pentru tron, Sakura, un fost sclav, a pus mâna pe putere. A domnit între 1285 și 1300, extinzând influența imperiului spre est; orașele din bucla Nigerului: Djenné, Tombuctu și Gao, au devenit vasale. Sakura a făcut și el pelerinajul, dar a fost asasinat de tâlhari la întoarcere, pe coastele libiene. Abubakar al II-lea, nepotul lui Sundiata și tatăl marelui Kankan Musa, a preluat în 1303 destinele imperiului. Domnia lui avea să fie marcată de tentative de expansiune.

Convins de existența unui continent dincolo de mări, Abubakar al II-lea a înarmat două sute de pirogi mari. Dar expediția a fost înghițită de un curent puternic și a revenit un singur supraviețuitor. Deloc descurajat, regele a dispus pregătirea a două mii de pirogi mari, rezerve de apă și alimente din abundență și a pornit el însuși în fruntea expediției să înfrunte talazurile Atlanticului. Dar aceste bărci, fără cârmă și fără punte, conduse numai după stele, au fost înghițite și au dispărut. Această tentativă maritimă curajoasă, precedându-i pe portughezi cu un secol, a avut loc în 1312.

Mali, deja puternic și cunoscut, pierdea un conducător viteaz, dar succesorul său, Gongo Mansa, mai cunoscut de cronicarii arabi sub numele Kankan Musa, avea să ducă imperiul la apogeu, să-l facă cunoscut până în Europa.

Începutul domniei lui e marcat prin noi cuceriri: dominația statului Mali asupra orașelor din est, Tombuctu și Goa, în permanență gata să se revolte, s-a întărit. Tuaregii din nord au fost supuși. După câțiva ani, o dramă avea să tulbure regatul: provocând accidental moartea mamei sale, tânărul suveran a fost cuprins de o durere atât de mare și de asemenea remușcări încât, de teama pedepsei divine, și-a risipit averea în pomeni și a slăbit fiind post după post. Un mare ulema l-a sfătuit atunci să întreprindă un pelerinaj la locurile sfinte, pentru

a-și ispăși greșeala, dar plecarea trebuia să fie neapărat într-o săptămână care să cadă în data de 12 a unei luni.

Împăratul a apelat imediat la locuitorii imperiului pentru a aduna resursele necesare călătoriei pe care o dorea strălucitoare. Nouă luni mai târziu, coincidența calendarului s-a produs. În mai 1324 o caravană imensă s-a pus în mișcare spre Tombuctu, apoi Fezzan, înainte de a atinge una din platformele comerțului internațional de atunci, Cairo.

Opt mii de oameni (60 000 chiar, după unele cronici), sclavi și două tone de aur formau suita împăratului malian. De aceea, când împunătorul convoi a ajuns în Egipt, capitala mamelucilor a fost cuprinsă de emoție. Un suveran de culoare venind să facă pelerinajul cu un asemenea fast, iată un lucru incredibil!

Șeicul ezită, oferta este atrăgătoare

Putând citi textul Coranului și deci stăpânind perfect limba arabă, Kankan Musa îl înțelegea perfect pe trimisul sultanului, dar funcția sa înaltă îl obliga să recurgă la un interpret. Primul gest al împăratului a fost să ofere pentru visticieria sultanului numeroase încălcături de aur. Mulțumindu-i, dregătorul egiptean l-a invitat să-l întâlnească pe suveranul mameluc, dar Kankan Musa s-a arătat vizibil rezervat. Ce îl deranja era o spinoasă problemă de protocol: cum putea el, regele în fața căruia toată lumea se prosterna acoperindu-și și capul și umerii cu puțin pământ, cum ar fi putut el accepta să se încline și să sărute mâna unui sultan? Dar pe de altă parte, cum ar fi putut un împărat să nu viziteze un suveran al pământurilor pe care le traversa? Diplomația o cerea și Kankan Musa s-a dus în final la palat, dar... fără să se încline. Tensiunea creștea, incidentul părea aproape, când unul din consilierii lui i-a spus câteva cuvinte. Cu fața luminată instantaneu, Kankan

Musa s-a înclinat și a spus „mă prosternez în fața lui Allah care m-a creat și adus pe lume“ (căci sultanul era protectorul șerifului de Mecca). În fața protectorului autorității religioase se înclinase împăratul din Mali. Apoi Kankan Musa s-a ridicat și sultanul an Nassir l-a așezat lângă el. Au tălăfăit îndelung.

Lui *mansa* i s-a acordat, pentru el și suita sa, un palat lângă Karafa, veșminte și cai cu șei și hamuri pentru garda sa de onoare. Și în cursul șederii sale la Cairo, Kankan Musa și suita lui au cheltuit aur cumpărând femei, sclavi, stofe.

Împăratul s-a arătat incredibil de risipitor și generos, orice personaj de la curtea sultanului, oricât de modestă i-ar fi fost funcția, și-a primit partea din prețiosul metal. În fața unei asemenea abundențe, negustorii din Cairo au profitat din plin, crescând artificial prețurile îndată ce un negru din Mali intra în magazinele lor. Cronicarul al Omari ne spune că cea mai simplă cămașă, care nu valora un dinar, le era vândută cu cinci dinari. Necinstea negustorilor a înveninat serios relațiile, până atunci cordiale. Chiar împăratul a fost afectat, pentru că asemenea practici loveau puternic în cinstea și moderația malienilor. Mult timp, după întoarcerea pe malul Nigerului, malienii au păstrat rachiună și neîncredere față de cei din Cairo.

Sultanul an Nassir, dornic să atenueze pierderile financiare cauzate de supușii săi, i-a oferit lui Kankan Musa cămile, alimente din abundență și a stabilit o rețea specială cu animale de schimb până la locurile sfinte; cât despre șeful caravanei, el a primit ordinul strict de a veghea asupra împăratului până la întoarcerea din pelerinaj.

În octombrie 1324, caravana oficială s-a pus în mișcare. Trecerea malienilor pe la Medina și Mecca a fost fastuoasă; echipajele lor cu haine minunate, dărnicia împăratului au fost impresionante. Pelerinajul împlinit, Kankan Musa a cerut șerifului de Mecca să-l urmeze patru descendenți ai lui Muhammad până în Mali. Șeriful a ezitat, căci

ei trebuia menajați, iar riscurile de a întreprinde o asemenea călătorie erau mari. El l-a lăsat totuși pe Kankan Musa să anunțe în moschei o ofertă foarte atrăgătoare și dorința imperială a fost satisfăcută. *Mansa* a întâlnit de asemenea un tânăr poet și arhitect andaluz originar din Granada, Abou Isak as Saheli, pe care l-a luat cu el.

Statuetă de la Djenne

Ibn Battuta povestește

Întoarcerea la Cairo a fost la fel de strălucitoare, dar malienii au rămas puțin aici. Impunătoarea caravană a reînceput traversarea deșertului lăsând în memoria tuturor amintirea unui suveran de o demnitate exemplară și de o dărmicie de neegalat; mult timp după trecerea lui, cronicarii arabi vor fi unanimi în a descrie uimirea egiptenilor.

Întoarcerea prin Chadames (sudul Libiei) s-a făcut pe cămile.

Apoi caravana s-a îndreptat spre Tombuctu, unde lui Kankan Musa i s-a confirmat supunerea orașului. Întregul cot al Nigerului a devenit provincie imperială; coborând pe fluviu spre est, *mansa* și-a făcut intrarea în Gao unde regele Dia Assiboi s-a înclinat în fața lui și i-a încredințat pe doi din fiii săi care să fie educați la Curtea din Mali. Kankan Musa a revenit triumfal la Niani, capitala imperiului său, în ianuarie 1325.

Domnia lui a marcat într-adevăr apogeul Imperiului Mali; trecerea lui prin Cairo a atras numeroși comercianți și oameni de litere care s-au instalat în orașele de pe malurile Nigerului. As Saheli, poetul arhitect, a construit la Tombuctu moscheea Djinguerber și Madugu, reședința imperială. Școli de studiere a Coranului s-au deschis în tot imperiul și reputația Tombuctu ca oraș al oamenilor de litere s-a răspândit în toată Africa musulmană.

Comerțul înflorea în fiecare an, cam 12 000 de caravane brăzdau deșertul între Magreb și Niger. Rutele noi, orientate mai spre est (Fezzan și Egipt), erau tot mai frecventate. Se găseau puțuri pe toate aceste rute. Comercianții fondaseră chiar un fel de societate comercială transahariană.

Pelerinajul deschisese într-adevăr Mali spre exterior. Ambasadorii imperiului îl reprezentau pe lângă sultanii din Magreb sau Cairo. În 1330, sultanul marocan Abu Hassan a primit, după cucerirea orașului Tlemcen, o misiune maliană trimisă pentru a-l felicita. Imperiul din Mali devenise o vastă putere internațională; trebuia, o spun cronicile, un an de mers pe jos pentru a traversa o țară întinsă pe 1 700 de km de la vest la est (de la Atlantic la cotul Nigerului) și largă de 1 200 km de la nord la sud (între Sahel și Futa Djallon), cuprinzând mai mult de 400 de orașe. Imperiul poseda o armată ce chema sub arme în permanență 100 000 de oameni. Drumurile erau sigure și țara pașnică. Agricultură, minele de sare gemă (ce fuseseră anexate), cuprul și aurul asigurau prosperitatea statului. Locuitorii

din imperiu rămăneau în marea lor majoritate săteni de condiție modestă, agricultori sau păstori care nu împărtășeau pietatea și credința islamică a suveranului lor. Într-adevăr, poporul rămânea atașat de tradițiile animiste ale strămoșilor. Împăratul le tolera. De fapt numai aristocrația demnitarilor și a comercianților, obișnuiți să facă negoț cu țările musulmane din nord, era fidelă islamului.

Kankan Musa se va stinge în 1333. Succesorii lui au avut greutate în menținerea unității imperiului; regula succesiunii nu era precis fixată, ceea ce nu a favorizat stabilitatea tronului. Maghan i-a succedat lui Kankan Musa. Domnia lui avea să fie scurtă, pentru că în 1336 Mansa Suleyman, fratele lui Kankan Musa, a urmat la tron. El a refăcut finanțele și autoritatea statului spre est. Mali a cunoscut noi perioade prospere sub domnia lui Suleyman (până în 1360), astfel încât în 1352 marele călător musulman Ibn Battuta a vizitat Mali, a cărui reputație nu slăbise în fața arabilor. Siguranța era completă și generală în toată țara, scria cronicarul. Sultanul nu iartă pe nimeni care se dovedește vinovat de nedreptăți. Călătorul ca și locuitorii nu se tem de tâlhari, hoți sau răpitori. Negrii nu confiscă bunurile oamenilor albi ce mor în ținuturile lor, chiar dacă ar fi vorba de averi imense. Din contră, ei le depun la un om de încredere printre albi până când cei îndreptățiți se prezintă să intre în posesie. Regulile privind dreptatea, ospitalitatea, protejarea comerțului internațional sunt mărturii ale grandorii și strălucirii Imperiului Mali din acele timpuri.

După un secol de instabilitate, Imperiul Mali se năruia sub loviturile regatului din Gao. Suveranul acestuia, Sonni Ali Ber, a pus stăpânire pe Tombuctu în 1468, pentru a pune bazele împărăției Songhai (*Magazin istoric*, nr. 1/1973). ■

Adaptare de
Victor ANGHELESCU,
(după revista *Historia*)

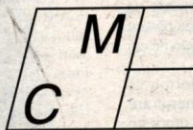
Istorie economică la timpul prezent

Miercuri, 4 februarie, la Institutul Francez din București, domnul Jérôme Monod a ținut o conferință despre tendințele actuale din economia mondială. Domnul Monod are o impresionantă carte de vizită. Este absolvent al lui Wesleyan University, din S.U.A., licențiat în Litere și în Drept Public, a urmat Institutul de Studii Politice și Școala Națională de Administrație. A fost consilier referent la Curtea de Conturi, Delegat la Amenajarea Teritoriului și la Acțiunea Regională, Director al Cabinetului lui Jacques Chirac, Secretar general al partidului Adunarea pentru Republică, (R.P.R.). În prezent, este Președinte al Consiliului de Supraveghere al Societății Suez Lyonnaise des Eaux.

Cu o experiență politică și economică atât de bogată, domnul Jérôme Monod a înfățișat numerosului auditoriu prezent o fină analiză globală a proceselor, fenomenelor și tendințelor din economia mondială. Au fost expuse idei care la noi șochează încă, precum cea despre treptata limitare, în viitor, a suveranității naționale a statelor. Fenomen ce a început deja în domeniul politicii monetare, a agriculturii și în alte sfere economice ale Uniunii Europene. Legat de acest aspect, au fost amintite și tendințele de federalizare ce se manifestă în Europa, în domeniul politicii de securitate, al celei externe, al comerțului internațional.

Desigur, rămâne ca o problemă centrală preocuparea de a păstra diversitatea, particularitățile într-o lume care va fi tot mai integrată.

MARTIRAJ BIBLIC (Monoverb reflexiv: 5-8)

Radu STOIANOV

Soluția integralei *Cele șapte minuni ale lumii antice*:
K-I-STA-H-RHODOS-LVA-EFES-REAL-TOT-IB-
XII-P-DIANA-C-ISMI-BANCA-O-OSTI-DAR-
CIRCULAR-N-NT-GOTICA-ZEUS-NEAOS-
FLAUT-N-N-ARHITECTI-ERE-RÉUSIT

Soluția jocurilor din numărul trecut:
p. 58: CUPAR (CU PĂR)
p. 82: DIVAN (VEDEȚĂ=DIVĂ)

Între 9 decembrie 1997 și 10 ianuarie 1998, la Casa de cultură „Friedrich Schiller” din Capitală, sub auspiciile Forumului Democratice al Germanilor din București, Fundației „Friedrich Ebert” și ale Muzeului Banatului Montan a fost organizată o retrospectivă consacrată unui cunoscut artist fotograf: Hermann Heel.

Acesta s-a născut în 1895, de Crăciun, în familia unui înstărit negustor german, din comuna bănățeană Cornea. După moartea tatălui, s-a mutat cu familia la Reșița, unde s-a apropiat – ca autodidact – de fotografie. A făcut-o atât de bine, încât în anii '20 a fost angajat ca fotograf profesionist la Uzinele și Domeniile Reșița (U.D.R.). A ieșit la pensie ca fotograf al uzinei și nu s-a despărțit de atelierul fotografic, până în ziua decesului său, la 28 octombrie 1964.

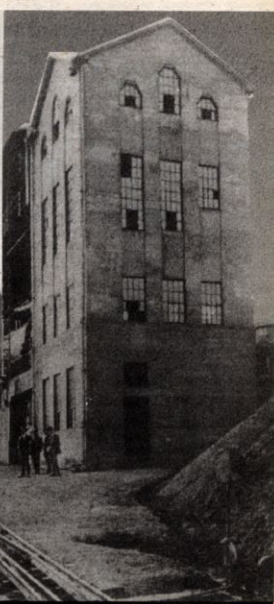
Ocazional, fotografie industrială se făcuse la Reșița și înaintea lui Heel. Cronologia ilustrată a fotografiei din România (1834-1916) a lui Constantin Săvulescu menționează două imagini de referință: una din 1873 și alta din 1916.

Cu Heel, fotografia industrială a devenit la Reșița o activitate sistematică, legată nemijlocit de producție. El a fotografiat cu măiestrie tot ce era deosebit: poduri și locomotive, mașini și utilaje, instalații industriale ș.a.

De menționat că în perioada interbelică constructorii reșițeni au refăcut podul Borcea – distrus în timpul primului război mondial – și au construit 61 de poduri metalice feroviare și rutiere din România. Între 1926-1944 U.D.R. a livrat peste 500 locomotive căilor ferate naționale, iar din 1924 s-au produs aici primele instalații de foraj adânc din țară.

Pentru structurile metalice de rezistență ale Palatului telefoanelor și Palatului C.F.R. din Capitală, realizate la Reșița, Hermann Heel a executat documentații fotografice de o acuratețe remarcabilă, care și-au dovedit utilitatea peste decenii.

În iulie 1939 a fost premiat la expoziția organizată de Uniunea Camerelor de Muncă cu tema

DIN ISTORIA

FOTOGRAFIEI INDUSTRIALE

Munca românească în imagini. Acest premiu îl situa printre cei mai buni profesioniști de la noi.

După cum se știe, U.D.R. a fost unul dintre sponsorii *Enciclopediei României*, realizată sub îndrumarea profesorului Dimitrie Gusti. Deși numai câteva imagini poartă semnătura lui Heel, sursa numeroaselor fotografii „anonyme” ale industriei reșițene nu este greu de imaginat. Heel a realizat, de asemenea, documentații fotografice pentru numeroase expoziții în străinătate. Postum, fotografiile sale au fost utilizate și la ilustrarea volumului *200 de ani de construcții de mașini la Reșița. 1771-1971.*

În lunga sa activitate, Hermann Heel a realizat un portofoliu

fotografic impresionant, păstrat în mare parte și care așteaptă încă a fi pus în adevărată sa valoare.

Amintita expoziție retrospectivă și simpozionul purtând genericul *De la formatul mare la Leica* au pus astfel în valoare moștenirea lăsată de Hermann Heel, acest remarcabil fotograf bănățean.

În imagini: Hermann Heel și una dintre fotografiile sale, *Aglomeratorul*, realizată cu o cameră format mare (aparat cu plăci) și în care se remarcă echilibrul compozițional și corecția impecabilă a paralelismului liniilor. ■

Dan FONOSCH,
Societatea Europeană pentru
Istoria Fotografiei

MARILE BĂTĂLIILE ALE ROMÂNILOR

13/25 AUGUST. 1595	↘	INCLUSE ÎN PLANI	↘	'BANII NOȘTRI	↘	DEFORMAT	↘	ÎNCRISIE LA PIANI
6-19 AUGUST. 1917		MISIUNE		NU FACE NIMIC		LOCALITATE RURALĂ		
	↘	↓		↓		↓		↓
ÎN BLOC!	→		MITRĂ PAPALĂ	→				
VINĂ			10 DECEMBRIE 1877					
	↘		↓		ÎN STAT!	→		10 IANUARIE 1475
					ÎNALT RANG BOIERESC DIN OLTENIA			
26 IULIE 1476		BILET CÂȘTIGĂTOR		ACEEA	↓	MIHAI VITEAZUL	→	↓
						PANSAT		
	↘	↓		↓		↓		
10 OCTOMB. 1394	→						CINSTE	
ÎNTUNERIC								
	↘				DEZGOLIT	→	↓	
					9-12 NOV. 1330			
NAVĂ		PLĂCI GRADATE LA RADIO		OM POLITIC ROMÂN (1848-1910)	→			
REVERIE				IUNCHER	↓			
↓	↘	↓	MOTAN	→				
			ÎN VERSI	↓				
	ORĂ	→	↓			BĂTUT LA TABLE		ANIMALELE CAVALE- RIȘTILOR
	FRUCTUL DISCORDIEI					↓	ÎN STILI	↓
	↓							
24 IAN. 1878			A PUBLICA	→			↓	
ÎN CALEI	→							
EXECUTĂRI								
	↘							

Prof. Gheorghe BRAȘOVEANU

DIALOG CU CITITORII

SIMPOZION

Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român - ASTRA, filiala București, a organizat în zilele de 12, 13 și 14 decembrie 1997, în Aula Academiei de Științe Economice din Capitală, Simpozionul ASTRA - ieri, astăzi, mâine. Comunicările prezentate au evocat rolul Asociațiunii (înființată în 1861) în mișcarea de emancipare națională și în înfăptuirea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918, precum și prezența ei, în contextul actual, la afirmarea valorilor naționale și integrarea României în noile structuri europene.

DESPRE DACI LA CHIȘINĂU

Primul din partea Institutului Civilizației Dacice, din Chișinău (director dl. Dumitru Iepuraș), un extras din Libertatea (publicație a Partidului Liberal din Republica Moldova) nr. 42 (91), 12 noiembrie 1997, în care este tipărit dialogul dintre prof. univ. dr. Ion Borșevici, vicepreședintele Partidului Liberal din Moldova, și cercetătorul Andrei Vartic, despre daci și civilizația lor.

De profesie fizician spectroscopist, dl. Vartic întreprinde, din 1990, cercetări la vestigiile dacice din Munții Orăștiei și din alte zone, realizând, între altele, „modelul matematic al Sarmizegetusei”.

GUVERNATOR B.N.R. DEPORTAT LA MĂZĂRENI

Doamna EMILIA BUTEICĂ, din TIMIȘOARA, precizează că fostul guvernator al Băncii Naționale a României, C.

Angelescu (nr. 2/1997), nu a încetat din viață în închisoarea din Sighet, ci a fost deportat în Bărăgan, în com. Măzăreni, jud. Brăila. Ajuns aici, C. Angelescu s-a interesat dacă în localitate nu se afla și legionarul Gh. Beza, care intenționează să-l omoare.

Lată ce ne comunică dr. ION MAMINA, autorul articolului din amintitul număr de revistă:

Regimul comunist nu numai că a nimicit elita politică românească, dar a căutat să și o elimine din istorie. Este extrem de greu astăzi să reconstituie biografiile multora dintre cei care s-au numărat printre fruntașii scenei politice în anii interbelici. Lată de ce orice informație este utilă. Observația dvs. referitoare la Constantin Angelescu este reală, fapt pentru care vă adresez sincere mulțumiri.

Este vorba, într-adevăr, de C. Angelescu care nu a încetat din viață la Sighet, cum presupunem, ci a fost deportat, după 1953, la Măzăreni, în Bărăgan. Acesta avea toate motivele să se teamă de o întâlnire cu legionarul Gheorghe Beza, al cărui nume îl invocă și dvs. Angelescu nu putea uita ziua de 21 iulie 1930, când, în biroul său de subsecretar de stat la interne, a pătruns Beza și a încercat să-l împuște. Acesta și-a motivat gestul prin aceea că, prin Legea pentru completarea Legii pentru organizarea Dobrogei, adoptată la 7 iulie 1930, s-ar fi făcut o mare nedreptate macedonenilor. Atenatul ar merita să fie descris într-un articol aparte, întrucât Garda de Fier și conducătorul acesteia, Corneliu Codreanu, au fost implicați în procesul care a urmat.

AVEȚI DREPTATE

DL. LIVIU MIRCI, din Timișoara, ne semnalează că

fotografia publicată în p. 35 din nr. 10/1997 al revistei reprezintă piața din fața palatului Buckingham din Londra, cu monumentul dedicat reginei Victoria, și nu Trafalgar Square, cum am scris noi.

Așa este și mulțumim pentru atenția cu care ne citiți.

APRECIERE

Colaboratorul nostru, dl. căpitan comandor (r) NICULAE KOSLINSKI, din București, autor, în colaborare cu dl. comandor (r) RAYMOND STĂNESCU, al lucrării Marina română în al doilea război mondial (vol. I, 1996, vol. II, 1997, vol. III în curs de apariție), ne semnalează un ecou din Marea Britanie pe marginea acestei cărți.

Tânărul istoric englez Mark Axworthy, care face cercetări asupra statelor mai mici participante la al doilea război mondial și care a fost în România în 1994 și 1995 pentru a se documenta asupra forțelor armate românești din 1941-1945, a apreciat astfel, lucrarea noastră apărută sub egida Ligii Navale: „După cincizeci de ani de tăcere ați pus istoriografia marinei române în al doilea război mondial pe un picior egal cu celelalte naționalități combatante.

Felicitări! Oricine scrie de acum cu seriozitate asupra celor petrecute în al doilea război mondial nu va putea ignora lucrarea dvs.

Îndeosebi mi-au plăcut numeroasele hărți (șchițe). Acestea sunt vitale pentru orice carte militară... Nădăjduiesc ca și Editura Militară care a oferit excelentele texte ale unor istorici ca Adrian Pantea și Eftimie Ardeleanu să urmeze de acum exemplul dvs.”

O apreciere care ne onorează.

Iubitorilor istoriei acestui secol, revista Magazin istoric le pregătește o surpriză pentru numărul din luna mai.

CONTENTS (Romanian History)

C. Stere, Șt. Ciobanu, Pan Halippa, D. Bogos, E. Alistar, M. Schina, I. Bulei 80 Years Ago, The Union of Bessarabia with Romania • N.P. Smochină Encounters with Mihalache and Titulescu in Paris • I. Hudiță Recollections (III) • M. Șlapac Moncastro-Maurocastro • M.M. Székely Everyday Life at Petru Rareș's Court (XVIth Century) • I. Scurtu 1948. The Communists swallow the Social-Democrats • C. Cristescu Reactions in the Army at Stalin's Death • Al. Duțu, F. Dobre Romanian Generals P.O.W. (III) • P. Otu The Canteen from Simferopol • M.D. Ciucă Maria Antonescu under Inquiry • Gh. Vasilescu Projects for the Cathedral of the Nation • C. Popișteanu A.J. Toynbee translated in Romanian

SOMMAIRE (Histoire roumaine)

C. Stere, Șt. Ciobanu, Pan Halippa, D. Bogos, E. Alistar, M. Schina, I. Bulei Il y a 80 ans, l'union de la Bessarabie à la Roumanie • N.P. Smochină Conversations à Paris avec Mihalache et Titulescu • I. Hudiță Souvenirs (III) • M. Șlapac Moncastro-Maurocastro • M.M. Székely La vie quotidienne à la cour de Petru Rareș (XVIe s.) • I. Scurtu 1948. Le P.S.D. englouti par les communistes • C. Cristescu La mort de Staline vue par l'armée • Al. Duțu, F. Dobre Les généraux roumains prisonniers de guerre (III) • P. Otu La cantine de Simferopol • M.D. Ciucă Maria Antonescu - enquêtée • Gh. Vasilescu Projets sur la cathédrale de la nation • C. Popișteanu A.J. Toynbee traduit en roumain

Содержание (Румынская история)

К.Стере, Ш.Чобану, Пан Халиппа, Д.Богос, Е.Алистар, М.Скина, И.Будей 80 лет тому назад объединение Бессарабии с Румынией • Н.П.Смокиня Разговаривая с Михалаке и Титулеску в Париже • И.Худиц Воспоминания (III) • М.Шлапак Монкастро - Маурокастро • М.М.Секей Ежедневная жизнь при дворе Петру Рареша (XVI в.) • И.Скурту 1948 г. СДП, проглотенный коммунистами • К.Кристеску Отзывы в армии при смерти Сталина • Ал.Дуцу, Ф.Добре Румынские генералы военнопленные (III) • П.Оту Столовая в Симферополе • М.Д.Чукэ Мария Антонеску под допросом • Г.Василеску Эскизы Собора нации • К.Попиштяну А.Дж. Тойнби в румынском переводе

INHALT (Rumänische Geschichte)

C. Stere, Șt. Ciobanu, Pan Halippa, D. Bogos, E. Alistar, M. Schina, I. Bulei Vor 80 Jahre die Einigung Bessarabiens mit Rumänien • N. P. Smochină Unterhaltungen in Paris mit Mihalache und Titulescu • I. Hudiță Erinnerungen (III) • M. Șlapac Moncastro-Maurocastro • M.M. Székely Der Alltag am Hof des Fürsten Petru Rareș (XVI Jahrhundert) • I. Scurtu 1948. Sozial-demokratische Partei von den Kommunisten verschluckt • C. Cristescu Armee-Reaktionen am Stalins Tod • Al. Duțu, F. Dobre Kriegsgefangene rumänische Generäle (III) • P. Otu Die Kantine von Simferopol • M.D. Ciucă Maria Antonescus Verhör • Gh. Vasilescu Entwürfe einer Kathedrale der Nation • C. Popișteanu A.J. Toynbee in rumänische übersetzt

SUMARIO (Historia rumana)

C. Stere, Șt. Ciobanu, Pan Halippa, D. Bogos, E. Alistar, M. Schina, I. Bulei Hace 80 años, la unión de Besarabia a Rumania • N.P. Smochină Conversando con Mihalache y Titulescu en París • I. Hudiță Recuerdos (III) • M. Șlapac Moncastro-Maurocastro • M.M. Székely La vida diaria en la Corte de Petru Rareș (s. XVI) • I. Scurtu 1948. El P.S.D. está tragado por los comunistas • C. Cristescu Reacciones en el Ejército al fallecimiento de Stalin • Al. Duțu, F. Dobre Generales rumanos prisioneros de guerra (III) • P. Otu El comedor de Simferopol • M. D. Ciucă Maria Antonescu enquestada • Gh. Vasilescu Proyectos para la Catedral de la nación • C. Popișteanu A.J. Toynbee traducido al rumano

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factoriilor poștali de la orașe și de la sate; difuzare redacție, Constantin Mușat, telefon: 315.09.91

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57

FAX +40-1-222.64.07 sau 222.64.39

telex: 11995 - Piața Presei Libere, nr. 1,

Sector 1, București, România

Abonamentul pe un an - 80 dolari U.S.A. (țări europene);

90 dolari U.S.A. (țări extraeuropene)

Revista Magazin istoric poate fi găsită pe INTERNET la

<http://www.itcnet.ro/history/magazin.htm>.

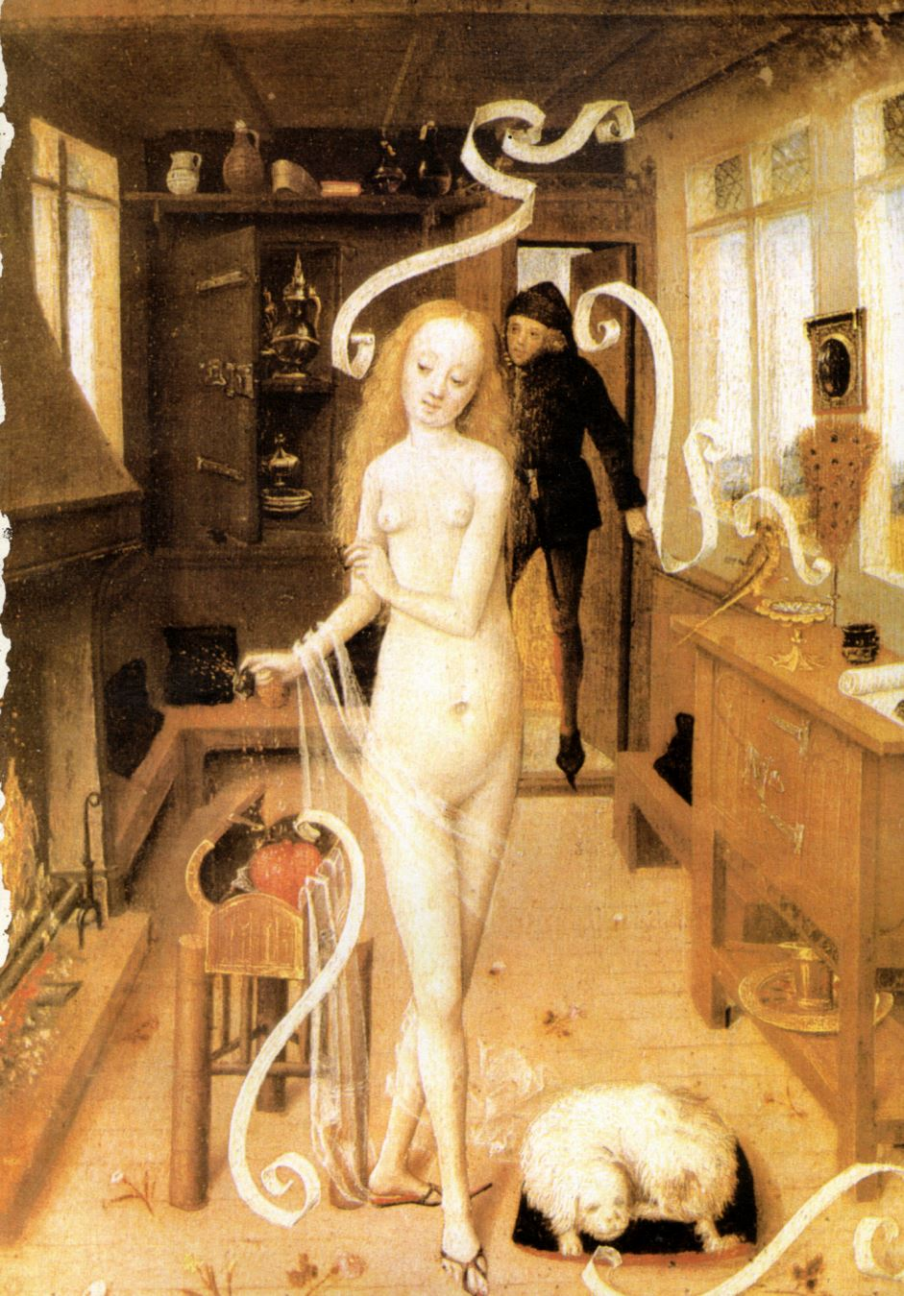
E-mail address: anuntul@matco.kappa.ro

Tiparul executat la R.A.I. - Imprimeria „Coresi” - București

ISSN 0541-881X

Lei 3 000

magazin istoric

● Chișinău,
27 martie 1918:
Unirea

● Cum se trăia
în vremea
lui Petru Rareș

● 1948 – comuniștii
lichidează
social-democrația

● Drama
generalilor români
în prizonierat

